

Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö

JULKAISUSARJA | 12

Markkinatalous ja sen viholliset

HEIKKI PURSIAINEN

Markkinatalous ja sen viholliset

ESIPUHE	7
1. KAPITALISMIKRITIIKIN MONET SUUNNAT.	11
2. DONITSITALOUS – KAIKKEA ON	27
3. PAAVI FRANCISUKSEN PYHÄ DONITSITALOUS	85
4. ONKO MARKKINATALOUS NAISVIHAMIELISTÄ?	107
5. TEOLLISUUSPOLITIikka – KUN VASEMMISTO JA OIKEISTO KOHTAAVAT	149
6. MILJARDÖÖRIT VEROLLE	177
7. MARKKINATALOUTTA KANNATTAA PUOLUSTAA	197
KIRJALLISUUSLUETTELO	202

Esipuhe

Muutaman viime vuosikymmenen ajan käytännössä koko maailmantalous on rakentunut pääpiirteissään markkinatalouden periaatteille. Vakavasti otettavaa vaihtoehtoista talousjärjestelmää ei Neuvostoliiton kaatumisen jälkeen ole ollut. Tästä voittokulusta huolimatta markkinatalouden kritiikki on viime vuosina ollut välillä äänekkästä, ja sitä on esitetty monista eri näkökulmista. Markkinatalouden kritiikki on pohjannut niin oikeudenmukaisuusajatteluun kuin esimerkiksi ekologiseen, feministiseen ja viime vuosina nousevasti myös teollisuuspoliittiseen lähestymistapaan.

Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö* edistää sääntöjensä mukaan yritystoiminnan tehokkuutta tukemalla aiheutta koskevaa tutkimustoimintaa. Markkinatalouden perusperiaatteiden hyvä ymmärrys sekä myös sitä vastaan esitetyn kritiikin tunteminen on säätiön näkökulmasta keskeinen edellytys, jotta Suomessa voidaan tehdä taloudellisesta sekä tehokkuusnäkökulmasta kestäviä ja perusteltuja yhteiskunnallisia päätöksiä.

Markkinatalous ja sen viholliset on säätiön rahoittama keskustelunaloite, jossa Heikki Pursiainen analysoi ekonomistin silmin markkinataloudesta käytävää yhteiskunnallista keskustelua sekä markkinataloutta

vastaan usein esitettyä kritiikkiä. Pursiainen on Suomen johtavia ekonomisteja ja yhteiskunnallisia keskustelijoita, jolla on pitkä työhistoria erityisesti kilpailuun ja markkinoiden toimintaan liittyvien kysymysten parissa.

Pursiaisen kirjoittama keskustelunaloite ilmestyy Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiön julkaisusarjassa, jossa julkaistaan talouden tuottavuus- ja tehokkuuskysymyksiä eri näkökulmista tarkastelevia raportteja ja selvityksiä.

Kaikki raportissa esitetyt näkemykset ja tulkinnat ovat kirjoittajan omia, eivätkä ne sellaisenaan edusta säätiön tai sen taustayhteisöjen kantoja.

HELSINGISSÄ 16.9.2026

PENNA URRILA

ALEXANDER BARGUM

***Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö** on vuonna 1953 perustettu säätiö, jonka tarkoituksena on *yritystoiminnan eri alojen tehokkuuden edistäminen suunnittelemalla, ohjaamalla, valvomalla ja tukemalla tätä varten suoritettavaa tutkimustoimintaa*. Säätiön taustayhteisöinä ovat Elinkeinoelämän keskusliitto, Finanssiala ry., Kaupan liitto, Keskuskauppakamari sekä Liike-elämän & johdon konsultit ry. Säätiön hallituksen puheenjohtajana toimii OTK Alexander Bargum ja asiamiehenä pääekonomisti, johtaja Penna Urrila.

Valtiotieteiden tohtori **Heikki Pursiainen** on työskennellyt vuodesta 2023 lähtien Helsingin kaupungin kaupunkitietopalveluiden päällikkönä. Pursiainen on aiemmin toiminut muun muassa erikoistutkijana Turun yliopistolla, Kilpailuvirastossa ja VATT:ssa, ajatuspaja Liberan tutkimusjohtajana, MustRead-digimedian strategina sekä viestintätoimisto Ellun Kanojen pääekonomistina.

Kapitalismi- kritiikin monet suunnat

Kasvoin aikuiseksi 1990-luvulla. Neuvostoliitto oli kaatunut. Kaikille oli selvää, että markkinatalous on ylivoimainen talousjärjestelmä. Ero vasemmiston ja oikeiston välillä oli lähinnä hienosäätöä. Väiteltiin siitä, kuinka suuri hyvinvointivaltio markkinatalouden luoman vaurauden varaan kannatti rakentaa.

Tällaisena tilanne ainakin näyttäytyi rypistyneiden Economist-lehtien keskellä asuvalle taloustieteen opiskelijalle. Olin hämmästynyt, kun tapasin aidon sosialistin valtiotieteellisen tiedekunnan opiskelijabileissä. Kutsuin häntä ainakin mielessäni Viimeiseksi marxilaiseksi.

Myönnän saavuttaneeni iän, jossa nuoruusmuistoihin saattaa liittyä tiettyä nostalgiaa. Kenties markkinatalouden kannatus ei edes kolme vuosikymmentä sitten ollut aivan niin yleismaailmallista kuin haluan muistaa. Viimeinen marxilainen ei ehkä sittenkään ollut ainoa, jonka mielestä historia ei ollut saavuttanut päätepistettään.

Yhdeksänkymmentäluvun kultakausi on nyt mennyttä, jos sitä koskaan olikaan. Markkinataloutta vastaan isketään joka suunnasta. Perinteinen vasemmistolainen kritiikki on voimistunut. Ympäristökriisi ja teknologinen kehitys ovat synnyttäneet siitä uusia muotoja. Kritiikin älyllinen uskottavuus on lisääntynyt. Mukana on jopa akateemisia eko-

nomisteja, jotka olivat pitkään vapaakaupan ja markkinoiden luotettavimmat ystävät.

Vasemmistolaisen kritiikin rinnalle on tullut kansallismielinen ja oikeistopopulistinen globaalin kapitalismin kritiikki. Markkinatalouden vastatuuli ei ole vain älyllistä ja teoreettista laatua. Uusi valtapoliitiikka, kauppasodat ja blokkiutuminen uhkaavat markkinatalouden voittokulkua.

Markkinatalouden kritiikin eri suuntaukset kietoutuvat usein toisiinsa. Niiden erottelu on siksi vaikeaa. Pystyn kuitenkin tekemään jonkinlaista luokittelua.

Ekologinen kritiikki

Huomautan heti aluksi, että käytän markkinataloutta ja kapitalismia löysästi synonyymeinä. Tiedän, että jotkut pitävät tärkeänä erotella käsitteet toisistaan. On esimerkiksi teorioita markkinatalouksista, joissa yksityisellä pääomalla on vähäisempi merkitys kuin modernissa kapitalismissa. Nämä ovat kuitenkin vain ajatusleikkejä. Markkinatalous, joka meille on tosiasiaa tarjolla ja jota siksi yritän puolustaa, on aika lailla sama asia kuin kapitalismi.

Merkittävin markkinatalouden kritiikki tällä hetkellä lienee ekologinen. Ajatus on karkeasti, että kapitalismi on syypää ympäristöongelmiin, kuten ilmastonmuutokseen ja luontokatoon. Kritiikin ankaruus vaihtelee. Miedoimmat kriitikot vaativat markkinatalouden huomattavasti vahvempaa ohjaamista verotuksen, sääntelyn ja erilaisten tukiaisten keinoin. Pyrkimyksenä on rajata markkinatalouden haitallisia sivuvaikutuksia, mutta myös hyödyntää rajallisesti sen kykyä innovointiin ja tuotannon tehokkaaseen organisointiin.

Kuilu tällaisen ekologisen markkinatalouskritiikin ja tavanomaisen ympäristötaloustieteen välillä ei useinkaan ole kovin leveä. Tilannekuva on samankaltainen. Kysymys on lähinnä aste-erosta suositeltujen toimenpiteiden voimakkuudessa.

Minun näkökulmastani kiinnostavampaa on rajumpi, esimerkiksi niin sanotun *degrowth*-liikkeen harjoittama ekologinen kritiikki. Se haastaa koko markkinatalouteen perustuvan järjestelmän. Ilmastonmuutosta, luontokatoa ja muita ympäristöongelmia ei nähdä taloudellisen kehityksen haitallisena ja sääntelyä vaativana sivutuotteena¹. Sen sijaan ympäristötuho on väistämätön seuraus kapitalistisesta talousjärjestelmästä. Väitetty mekanismi vaihtelee. Usein kuitenkin kysymys on kapitalismiin liittyvästä pakonomaisesta talouskasvusta ja kulutuskeskeisyydestä. Rahatalous ja pääomamarkkinat vahvistavat tätä ongelmaa. Markkinatoimijoiksi pakotetut ihmiset menettävät kykynsä toimia yhteisöissä ja osana luontoa. Seurauksena on ekologinen kriisi, joka tuhoaa maapallon ja ihmiskunnan ilman radikaalia muutosta.

Kapitalismin sijaan on rakennettava kokonaan toisenlainen talousjärjestelmä. Usein tämä muutos edellyttää myös ihmiskunnan moraalista uudistumista. Vähintäänkin tämä on muutoksen seuraus. Kapitalismin sairaan yksilö- ja kulutuskeskeisyyden korvaa yhteisöllinen, luonnon kanssa sopusoinnussa oleva elämäntapa.

Eriarvoisuuskritiikki

Markkinatalouden tuottama eriarvoisuus on toinen kritiikin kohde². Myös tämä kritiikki voidaan asettaa jatkumolle miedosta väkevään. Miedommassa päässä korostuvat rikkaiden verotuksen ja suuren hyvinvointivaltion teemat. Vahvat versiot vaativat jälleen koko järjestelmän korvaamista. Ne näkevät eriarvoistumisen väistämättömänä seurauksena kapitalismista. Siksi sen ratkaiseminen edellyttää kapitalismista luopumista. Uusi korvaava järjestelmä muistuttaa ekologisen kritiikin tarjoamaa uutta maailmaa. Usein eriarvoisuus ja ympäristökriisi nähdäänkin saman ilmiön eri puolina.

¹ Esim. Franciscus (2015), Deneen (2018), Hickel (2020), Raworth (2017), Toivanen ym. (2023).

² Esim. Franciscus (2015), Milanovic (2019), Piketty (2020), Raworth (2017).

Valtiokapitalismi ja uusi teollisuuspolitiikka

Tulkitsen valtiokapitalismin uuden tulemisen myös osaksi nykyistä markkinatalouskriittikää. Myös tässä voidaan erottaa jatkumo näkemyksiä. Valtavirtaisemmassa päässä jatkumoa ovat ekonomistit, jotka vaativat vapaakaupan rajoittamista ja uutta teollisuuspolitiikkaa³. Syynä on globalisaation aiheuttamien haittojen, kuten hyvien työpaikkojen katoamisen korjaaminen. Valtion pitäisi myös ohjata teknologista kehitystä. Suuntana pitäisi esimerkiksi olla ihmistyön täydentäminen, ei korvaaminen tekoälyllä ja roboteilla.

Vahvempaa lääkettä on niin sanottu missiotalous⁴. Vallalla olevan taloustieteellisen ajattelun mukaan valtiolla on selkeästi rajattu tehtävä innovaatioiden edistämisessä. Valtion tulee rahoittaa koulutusta ja perustutkimusta. Lisäksi sen kannattaa tukea rajatusti yritysten innovaatiotoimintaa. Tukea ei pitäisi kuitenkaan suunnata tietyille suosikkiyrityksille tai -teknologioille. Menestyjien valinta tulee jättää markkinoille.

Missiotalous vastustaa tätä näkemystä liian kapeana. Sen mukaan valtion pitäisi nimenomaan pyrkiä aktiivisesti suuntaamaan kehitystä määrittelemällä selkeitä ”missioita”. Historiallinen esimerkki onnistuneesta missiosta oli kuulento. Kuulennon onnistuminen vaati julkisten resursien tavoitteellista ja massiivista suuntaamista yhtä päämäärää varten. Kuulennon oppeja pitäisi soveltaa nykyisiin isoihin ongelmiin, kuten ilmastonmuutoksen torjuntaan.

Teollisuuspolitiikka ja globalisaation rajoittaminen eivät ole muo-
dissa vain älykköpiireissä. Ne ovat myös tällä hetkellä poliittisesti vaikutusvaltaisia niin Euroopassa kuin Yhdysvalloissakin. Euroopassa puhutaan koko ajan strategisesta autonomiasta. Kaksi vaikutusvaltaista

3 Esim. Naidu ym. (2019), Rodrik (2017).

4 Esim. Alaja (2018), Mazzucato (2013, 2021).

raporttia, niin sanotut **Draghin** ja **Lettan** raportit⁵ ovat pullollaan uuden teollisuuspolitiikan ajatuksia.

Yhdysvalloissa tietysti presidentti **Trumpin** hallinto ajaa protektio-
nismia, uudelleen teollistamista ja maahanmuuton rajoittamista, joskin melko epäjärjestelmällisesti. Amerikkalainen oikeisto on trumpilaistunut ja luopunut entisestä vapaakauppaa ja pientä valtiota kannattavasta linjasta. Demokraattioppositio toki vastustaa monia trumpilaisuuden piirteitä, mutta myös sen piirissä kannatetaan tiukempaa kauppapolitiikkaa ja laajaa teollisuuspolitiikkaa.

Teollisuus- ja kauppapolitiikan uusi tuleminen heijastavat osittain myös kansainvälisen valtapolitiikan uutta asetelmaa. Kiinan nousu taloudelliseksi ja sotilaalliseksi suurvallaksi huolestuttaa sekä amerikkalaisia että eurooppalaisia päätöksentekijöitä. Venäjän hyökkäyssota on pakottanut erityisesti eurooppalaiset ajattelemaan uudelleen kansainvälisiä taloudellisia riippuvuuksia. Globaalin yhdessä vaurastumisen ihan-
teen tilalle on tullut uusi blokkipolitiikka.

Myös uusi valtiokapitalismi ja teollisuuspolitiikka asettuvat jatkumolle radikalismien asteen mukaan⁶. Laimeassa päässä on hillitty globalisaatiokriittikki ja talouden hiukan vahvemman valtio-ohjauksen ajatus. Toisessa ääripäässä taas lähestytään perinteistä sosialismia.

Feministinen kritiikki

Feministinen kritiikki on myös mainitsemisen arvoinen markkinatalouden kritiikin muoto. Siinä yhdistyvät monet jo mainitsemani kritiikin piirteet. Niiden lisäksi se korostaa hoivan keskeisyyttä yhteiskuntaa ylläpitävänä voimana ja muun taloudellisen toiminnan edellytyksenä⁷. Se on kuitenkin unohtunut niin kansantalouden tilinpidosta, taloustieteilijöiltä kuin talouspoliittisesta päätöksenteostakin.

5 Draghi (2024), Letta (2024).

6 Esim. Bastani (2019).

7 Esim. Fraser (2022), Holten (2025).

Seurauksena on erityisesti naisten taloudellisen panoksen jääminen huomaamatta ja palkitsematta. Mikä pahinta, talouspoliittisessa päätöksenteossa sivuutetaan päätösten vaikutukset tähän näkymättömään työhön. Esimerkiksi hyvinvointipalvelujen leikkauksia voidaan tehdä välittämättä siitä, että leikatut palvelut joudutaan tuottamaan kotona.

Myös feministisestä kritiikistä on olemassa väkevämpiä versioita. Nämä haastavat niin tavanomaisen talousajattelun, valtaviiran taloustieteen kuin kapitalismin itsensäkin. Vahvempi feministinen kritiikki kytkeytyy laajempaan feministiseen yhteiskuntateoriaan. Kuten muutkin kritiikin muodot, se pitää standarditaloustieteen analyysiä lähinnä eriarvoistavien valtarakenteiden oikeuttajana. Talouden ymmärtämiseen tarvitaan kokonaan erilaisia lähestymistapoja.

Lisäksi eriarvoisuus ja sortavat rakenteet ovat kapitalistisen talousjärjestelmän väistämättömiä seurauksia. Feminismi ei tämän käsityksen mukaan ole kerta kaikkiaan yhteensopiva kapitalismin kanssa. Porvarillinen feminismi, joka yrittää edistää naisten ja vähemmistöjen mahdollisuuksia osallistua yksilöinä markkinatalouteen on oikeastaan vain uusliberaalin itsensä kehittämisen muoto. Todellinen tasa-arvo edellyttää luopumista kapitalismista.

Valvontakapitalismin kritiikki

Teknologisen muutoksen haittojen korostaminen on aina ollut yksi kapitalismikritiikin muodoista. Datatalous on synnyttänyt oman kritiikkinsä, joka viittaa teknojättien valtaan ”valvontakapitalismina”⁸. Uudessa taloudessa ihmisten elämästä, ominaisuuksista ja päätöksistä kertyy yhä enemmän tietoa. Tiedosta on paljon hyötyä ihmisille itselleen. Sitä voidaan myös hyödyntää hyvinvointia lisäävässä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Tiedon kasautuminen tarjoaa kuitenkin sitä hallinnoiville yrityksille mahdollisuuden seurata ja ohjailla ihmisiä

8 Zuboff (2019).

ennennäkemättömällä tavalla. Markkinatalouden tuottamat kannustimet ajavat yrityksiä hyödyntämään näitä mahdollisuuksia täysimääräisesti. Tämä uhkaa radikaalilla tavalla ihmisten yksityisyyttä ja kykyä itsenäiseen päätöksentekoon.

Useimpiin tähän esittelemiini tiukempiin kapitalismikritiikkeihin sisältyy myös ulottuvuus, jota voisi kutsua moraaliseksi kapitalismikritiikiksi⁹. Kapitalismi muuttaa kaikki ihmisten väliset suhteet markkinavaihdannaksi. Näin se tuhoaa yhteisöllisen, vastavuoroisuuteen ja syvään ihmisten väliseen yhteyteen perustuvan inhimillisen vuorovaikutuksen. Markkinat luovat ihmisille keinotekoisia tarpeita, joiden perässä kulutusmaaniset ihmiset kilpajuoksevat. Vieraantumisen viimeistelee markkinahyödykkeeksi alennettu työ. Näin kapitalismi tuhoaa ihmiset, merkitykset ja lopulta maapallon. Kapitalismi ei siis pelkästään aiheuta haitallisia sivuvaikutuksia. Se on pohjimmiltaan epäinhimillinen, moraalisesti vastenmielinen, tuhoisa järjestelmä.

Oikeistolainen ja konservatiivinen kritiikki

Monet kapitalismin kritikoista edustavat poliittista vasemmistoa. Myös oikeistolainen kapitalismikritiikki on kuitenkin voimistunut¹⁰. Sitä esittävät niin konservatiivit kuin uusioikeistolaisetkin. Useimmiten se on osa laajempaa liberalismien kritiikkiä. Kritiikki muistuttaa usein varsin paljon vasemmistolaista. Vain painotukset eroavat. Globaalin kapitalismin nähdään jyräävän paikalliset yhteisöt, perinteet, kielet ja kulttuurit. Kaikki muuttuu samanlaiseksi globaaliksi mössöksi.

Markkinoiden ruokkima yksilökeskeisyys tuhoaa ymmärryksen siitä, että ihminen voi kukoistaa ja tulla täydeksi vain osana omaa perhettään, yhteisöään ja kulttuuriaan. Arvoista tulee pelkkä valinta, jokainen

9 Esim. Franciscus (2015), Deneen (2019), Hickel (2020), Kankila ym. (2019), Milanovic (2019), Raworth (2019).

10 Esim. Cass (2018), Deneen (2018), Zemmour (2014) ja myös Franciscus (2015).

ottaa omansa kuin supermarketin pakastealtaasta. Taloudellisen hyödyn perässä juokseminen korvaa perinteiset hyveet. Kulutushysterian vallassa oleva ihminen kadottaa käsityksen omasta ja maailman rajallisuudesta.

Myös ekologisesta kritiikistä on konservatiivinen versio. Se korostaa sukupolvien välistä solidaarisuutta, ihmisen vastuuta lähiympäristöstään, kohtuutta ja rajoja. Mukana voi olla uskonnollinen elementti. Ihmisen velvollisuus on vaalia luomakuntaa ja muistaa oma vaatimaton paikkansa maailmankaikkeudessa.

Oikeistolaiseen kapitalismikritiikkiin voidaan lukea myös muodikas ajatus globaalista markkinataloudesta valtataisteluna Lännen ja Kiinan välillä yhteisen vaurastumisen areenan sijasta¹¹.

Davos-väen itsekritiikki

Lisään vielä yhtenä kritiikin muotona kapitalistien itsekritiikin. Sitä harjoittaa säännöllisesti talousmedia, hyvänä esimerkkinä brittiläinen *Financial Times*¹². Merkittävä itsekritiikin lähde on myös paremman väen vuotuista Davosissa kokoontuvaa keskustelukerhoa pyörittävä Maailman talousfoorumi¹³. Kapitalistinen itsekritiikki yleensä vaatii ”kapitalismin uudistamista” tai ”kapitalismia 2.0”. Tekoälyn ja ympäristökriisin aikakaudella vanhat lainalaisuudet eivät enää toimi! Yritysten on siksi voitontavoittelun rinnalla pyrittävä olemaan myös hyviä globaaleja kansalaisia. Tai jotain.

Kapitalistien itseruoskinta on vähiten kiinnostava kritiikin muoto. Kritiikin sisältö ei merkittävästi eroa viestintäkonsulttien yrityksille laatimista tyhjänpäiväisistä visioista, missioista ja ”purposeista”. Se on pohjimmiltaan epärehellistä. Kukaan ei todellisuudessa voi uskoa, että ylikansalliset jättiyritykset luopuisivat voitontavoittelusta. Eikä se edes ole tarpeen. Ympäristö- ja sosiaalipoliittisia tavoitteita varten on omat

11 Hurjahko esimerkki Navarro ja Autry (2011).

12 Esim. *Financial Times* (2019).

13 Esim. Schwab (2025).

instituutionsa. Ne hoitavat asiat paremmin kuin hyviksiä teeskentelevät yritykset. Yritykset pysykööt lestissään.

Taloustieteeseen kohdistuva kritiikki

Kapitalismikritiikin kanssa käsi kädessä kulkee taloustieteen kritiikki¹⁴. Se liittyy jokaiseen yllä mainitsemaani kapitalismikriittiseen suuntaukseen. Valtavirran taloustieteen katsotaan olevan kapitalismin oikeuttaja ja rikoskumppani. Sen itsekäs ihmiskuva on empiirisesti virheellinen ja johtaa väärään taloudelliseen analyysiin. Mikä pahempaa, se toimii propagandana, joka saa ihmiset käyttäytymään haitallisen oppinsa mukaisesti. Kasvu on taloustieteen tuhoisa pakkomielle, joka on levinnyt myös poliittisten päättäjien keskuuteen.

Fysiikasta apinoitu tasapainoajattelu johtaa markkinafundamentalismiin ja dynamiikan väheksyntään. Samasta lähteestä peräisin oleva matematiikka naamioi virheelliset oletukset muilta. Matemaattisen puheenparren avulla ekonomistit ovat tehneet itsestään suljetun salatie- teitä harjoittavan papiston, joka kuiskii päättäjien korvaan vääriä ohjeita. Taloustieteilijät uskovat rajattomaan kasvuun rajallisessa maailmassa. He ovat välinpitämättömiä niin ympäristö- kuin eriarvoisuuskriiseillekin. Tarvitaan paitsi uusi talousjärjestelmä, myös uusi talousoppi.

Mistä tässä kirjasessa on kysymys?

Tämä kirjanen syntyi halusta ymmärtää yllä kuvailemaani markkinatalouden kritiikkiä ja käydä vuoropuhelua sen kanssa. Olen valinnut kuusi kirjaa tai muuta tekstiä, jotka jollakin tavalla edustavat yhtä tai useampaa nykyisen kapitalismikritiikin suuntausta. Yritän niiden avulla

14 Esim. Ahokas ja Holappa (2014), Chang (2014), Franciscus (2015), Iivarinen (2015), Keen (2011), Kelton (2020), Mazzucato (2013), Marttinen (2024), Patomäki (2014), Toivanen ym. (2017), Raworth (2019).

selvittää, mistä markkinatalouden vastustuksessa on kysymys, millaisia ajatuksia vastustajilla on ja mitä vaihtoehtoja he tarjoavat. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole vain esitellä kriitikkojen ajatuksia, vaan käydä kriittistä keskustelua niiden kanssa.

Toivon, että tästä vuoropuhelusta syntyy lopulta jonkinlainen markkinatalouden puolustus. Vähintään toivon, että onnistun välittämään sen ajatuksen, että markkinataloutta on yhä vaihtoehto myös maailman ongelmista tietoiselle, ajattelevalle ihmiselle.

Hankkeeseen liittyy monia rajoitteita. En ole aatehistorioitsija. Tavoitteenani ei ole antaa kattavaa kuvaa moninaisesta kapitalismikritiikistä ajattelusta tai liikehdinnästä. Olen valinnut suppeahkon joukon teoksia, joiden kanssa vuoropuhelua käyn. Valikoiminen perustuu vain omaan kiinnostukseeni ja rajalliseen tietämykseeni. Lopputulos on joko mieltä mieltä. Monet kiinnostavimmista ja terävimmistä kapitalismikritiikin muodoista jäävät käsittelemättä. Esimerkki tällaisesta on teknojähtien dataan ja valvontaan kohdistuva kritiikki.

Tuloksena on siis enemmänkin kokoelma välähdyksiä kapitalismikritiikin maailmasta kuin järjestelmällinen katsaus. Olen pyrkinyt kuitenkin valitsemaan keskustelukumppaneiksi korkeatasoisia tai ainakin vaikutusvaltaisia ajattelijaita. Jokainen kirja on jollakin tavalla merkittävä. Osa on merkittäviä uusien ajatusten takia, osa kirjoittajan aseman vuoksi, osa taas populaarikulttuurisen vaikutusvallan.

Osa kirjoittajista on tutkijoita, osa kirjailijoita tai aktivisteja. Rehelliisyyden nimissä on sanottava, että toiset puheenvuoroista ovat syvempiä kuin toiset.

Ajankohtaisuus on ollut myös yksi raja. Siksi olen valinnut kirjoja, jotka ovat ilmestyneet suhteellisen vähän aikaa sitten, noin venytetyn vuosikymmenen aikana. Tärkeämpää kuin ilmestymisajankohta on kuitenkin vaikutusvalta tämänhetkessä keskustelussa.

Jätän käsittelemättä yhden keskeisimmistä kapitalismikritiikin muodoista, nimittäin akateemisen talouskeskustelun. Toisin kuin lapsellisesti

yhdeksänkymmentäluvulla luulin, marxilaisia ja muita markkinatalouden vastustajia oli silloin ja on yhä jäljellä yliopistomaailmassa. Kapitalismi ei koskaan ole ollut yhteiskuntatieteilijöiden ja filosofien joukossa yhtä muodikasta kuin ulkomaailmassa. Taitoni eivät riitä yliopistollisen kapitalismikritiikin esittelyyn. Kuten mainitsin, monet valitsemieni teosten kirjoittajista ovat tutkijoita. Valitut teokset eivät kuitenkaan ole akateemisia julkaisuja.

Olen myös rajannut ulkopuolelle poliitikkojen ja puolueiden kannanotot, samoin kuin aktivistiryhmien ohjelmat. Keskityn siis kritiikin älylliseen sisältöön, en sen toimeenpanoon yhteiskunnassa. Ymmärrän, että tämä on merkittävä raja. Suuri osa kapitalismikritiikistä on tarkoitettu enemmän ohjelmanjulistukseksi kuin pelkäksi teoriaksi.

Kapitalismin kritiikkiin liittyy joskus epämiellyttäviä piirteitä, kuten esimerkiksi väkivaltaisen vallankumouksen ihailua, rasismia ja antisemitismia. En käsittele näitä ilmiöitä. Olen valinnut mukaan vain teoksia, joissa näitä ei esiinny. Ilmiöiden olemassaolo on kuitenkin tärkeä muistaa.

Suuri osa julkiseen keskusteluun nousseesta markkinatalouskritiikistä on saanut alkunsa yliopistolla. Yhtä lailla osa siitä päättyy puolueiden ja kansanliikkeiden ohjelmiin. Kuljen siis yliopistomaailman ja aktivismin välimaastossa.

Suomi mainittu

Globalisaation aikakaudella myös kapitalismikritiikki on globaalia. Tämä näkyy myös valitsemissani teoksissa. Suuri osa niistä on kansainvälistä alkuperää. Halusin kuitenkin mukaan myös suomalaisääniä. Pieni kielialue ja kansakunta tekevät tästä kuitenkin jossakin määrin vaikeaa. Toki täälläkin on paljon markkinatalouskriittistä liikehdintää. Kapitalisminvastasessa skenessä on monia kiinnostavia toimijoita.

Suomalainen liikehdintä heijastaa kuitenkin paljolti suuren maailman virtauksia. Omaperäisiä kapitalismikriittisiä suurteoksia ei täällä juuri

ole kirjoitettu. Pois rajaamani akateemisen kirjallisuuden lisäksi yksi kapitalismikritiikin keskeisistä muodoista on kansainvälistä liikehdintää heijasteleva yleistajuinen, jopa pop-kirjallisuus¹⁵. Luonnollisesti tällaisen kirjallisuuden tavoitteena ei ole älyllisten rakennelmien laatiminen, vaan kapitalismin vaihtoehtojen esittely viihteellisesti ja iskevästi.

Pop-antikapitalismin lisäksi toinen tärkeä kanava kotimaiselle markkinatalouden kritiikille ovat erilaiset ajatuspajat ja niiden julkaisemat raportit. Esimerkiksi puolivaltiollinen Sitra on ollut vahva ja hyvin rahoitettu vaihtoehtoteorioiden kehittäjä ja levittäjä¹⁶. Muita pienempiä toimijoita ovat esimerkiksi yksityinen tutkimuskeskus BIOS¹⁷, Uuden talousajattelun keskus Utak¹⁸, sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö SOSTE¹⁹ ja jossakin määrin myös sosiaalidemokraattinen Kalevi Sor-san säätiö²⁰. Herlinin suvun lahjoittamilla varoilla perustettu Koneen säätiö on merkittävä kotimaisen antikapitalistisen ajattelun rahoittaja. Liikehdinnän laajuutta ei pidä liioitella. Ajatuspajojen toiminta on merkittävässä määrin päällekkäistä. Eri pajojen julkaisemissa raporteissa pyörivät samat nimet.

Mainitaan vielä suomalainen taloustiedekritiikki. Se noudattaa sisällöllisesti merkittävässä määrin alan kansainvälisiä virtauksia²¹. Viime aikoina valtavirralla kriittisten talousteorioiden kannattajien yhteiskunnallinen merkitys on kuitenkin kasvanut. He ovat saaneet jalansijaa esimerkiksi ammattiyhdistysliikkeessä.

15 Esim. Kankila, ym. (2019), Marttinen (2024), Tanskanen ja Kuoppa (2023).

16 Esim. Hakoniemi ym. (2025), Lahti ja Mero (2024).

17 Esim. Toivanen ym. (2017), Toivanen ym. (2023).

18 Esim. Alaja (2024).

19 Esim. Ahokas (2021).

20 Esim. Alaja (2018), Alaja ja Suominen (2013), Lamberg (2025).

21 Esim. Ahokas ja Holappa (2014), Iivarinen (2015), Marttinen (2024), Patomäki (2014), Toivanen ym. (2017).

Minä ja rajoitteeni

Ennen varsinaiseen asiaan siirtymistä kuvaan nykyajan vaatimusten mukaisesti sekä etuoikeutetut lähtökohtani että rajoitteeni.

En teeskentele puolueettomuutta. Olen markkinatalouden kannattaja. Lisäksi olen keski-ikäinen ja -luokkainen liberaali porvari, mies ja mikä pahinta, ekonomisti. Markkinatalous on kohdellut minua kotalaisen hyvin, suureksi osaksi ilman omaa ansiotani. Itsetyytyväisen ja pullean setäilyn riski on siis koko ajan läsnä. Pyrin välttämään sitä. Yritän myös olla ottamatta itseäni liian vakavasti. On kuitenkin selvää, että epäonnistun tässä vähintään silloin tällöin.

Vilpittömähkö pyrkimykseni on yrittää ymmärtää markkinatalouden kritiikkiä, oppia siitä ja käydä vuoropuhelua sen kanssa. Vaikka yritän olla avomielinen, en halua peitellä sitä, että ennakoasenteeni markkinatalouden vastustajia kohtaan on kriittinen. Tämä koskee erityisesti niitä, jotka haluavat korvata sen jollakin muulla teoreettisella talousjärjestelmällä.

Markkinatalousmyönteisyyteni ei kuitenkaan ole pelkästään tunnepohjaista tai omakohtaiseen hyvinvointiini perustuvaa. Olen ajatellut markkinataloutta paljon, opiskellutkin jonkin verran. Edistin aikoinani markkinataloutta myös työkseni, ja tässä ominaisuudessa keskustellut siitä eri mieltä olevien kanssa. Uskon siksi, että pystyn enemmän tai vähemmän tasaveroiseen vuoropuheluun kriitikkojen kanssa.

En ole puhdasoppinen. Kannatan pohjoismaista hyvinvointivaltiota. Tehokas hyvinvointivaltio tarjoaa markkinatalouden kylkeen tarvittavan vakuutuksen. Kannatan lukuisia muitakin markkinataloutta rajoittavia, demokraattisesti päätettyjä sääntelymekanismeja. Uskon kuitenkin, että järjestelmä, jossa merkittävä osa taloudellisista päätöksistä tehdään hajautetusti hintamekanismin ohjaamana, on paras tapa luoda hyvinvointia.

Markkinatalous ei ole meritokratia, joka palkitsee kovasta työstä tai muista porvarillisista hyveistä. Markkinatalous on moraalisesti sokea. Se

palkitsee niukkojen voimavarojen haltijoita. Voimavarat voivat olla fyysisiä, mutta myös tietoa tai osaamista. Joskus nämä niukat voimavarat on saatu kovan työn tai poikkeuksellisen viisauden ansiosta. Usein kuitenkin ei. Markkinatalouden tuottamassa varallisuuden jakaumassa on siksi vahva satunnainen elementti. Jotkut rikastuvat tuurilla. Toiset heitä ansiokkaammat jäävät verraten köyhiksi.

Ihminen voi toki markkinataloudessa parantaa asemaansa ahkeroinnalla ja säästämällä verrattuna laiskotteluun ja tuhlailuun. Rikastumiseen ahkeruus ja säästäväisyys eivät kuitenkaan useimmiten riitä.

Markkinatalouden moraalinen perustelu ei siis ole, että se jakaa varallisuutta ansioiden mukaan. Perustelu on, että se tekee meistä kaikista rikkaita, vaikka ei yhtä rikkaita. Ylipäänsä, markkinataloutta edistävä politiikka täytyy perustella siinä missä kaikki muukin politiikka.

En kuvaile tässä tarkemmin omia näkemyksiäni. Uskon, että ne tulevat riittävästi näkyviin käydessäni vuoropuhelua valitsemieni teosten kanssa. Haluan päästää kapitalismikriitikot ääneen mahdollisimman nopeasti.

Mainitsen vielä yhden rajoitteistani. Olen aina ollut parempi kriitikko kuin älyllisten systeemien rakentaja. Juuri siksi tämäkin puheenvuoroni on mitä on – kritiikin kritiikki.

Päätös ottaa kritiikin kriitikon rooli antaa minulle epäreilun etulyöntiaseman joihinkin vuoropuhelukumppaneihini verrattuna. Useat heistä pyrkivät rakentamaan jotain uutta: uutta talousjärjestelmää, uutta taloustiedettä ja niin edelleen. Kriitikon tehtävä on helpompi. Kaikissa rohkeissa ajatuksissa on heikkoutensa. Yritän muistaa tämän ja olla suopea. Joidenkin teosten kohdalla se on vaikeampaa, joidenkin helpompaa. Olen yrittänyt sovittaa oman tyylini kritisoimani teoksen tyyliin. Jos teos on hyökkäävä ja ilkeä, olen antanut myös itselleni enemmän vapauksia. Tyyliiltään pohtivampien teosten kohdalla olen yrittänyt itsekin käyttäytyä paremmin.

Vuoropuhelukumppanini

Kun nyt olen luonnostellut vähän markkinatalouskritiikin kenttää sellaisena, kun sen itse ymmärrän ja kertonut itsestäni, on aika esitellä vuoropuhelukumppanini eli käsittelemäni teokset.

Ensimmäinen niistä on **Kate Raworthin** *Donitsitaloustiede*²². Käsitelen sitä luvussa 2. Raworthin kirja on mainio johdatus aihepiiriin, koska se on tilkkutäkki lähes kaikista yllämainitsemistani kapitalismikritiikin muodoista. Raworthin teoksen ytimessä on ekologinen kritiikki, mutta kirjasta löytyy myös aimo annos eriarvoisuus-, teknologia-, moraali-, taloustiede- ja feminististä kritiikkiä.

Luvussa 3 hypätään erilaiseen markkinatalouskritiikkiin. *Laudato Si'* on viime vuonna menehtyneen **paavi Franciscuksen** taloutta koskeva kiertokirje²³. Sitä pidetään merkittävimpänä katolisen kirkon opetuksen tuomisena ympäristökriisin ja eriarvoistumisen aikakaudelle. *Laudato Si'* on monella tavalla kiinnostava puheenvuoro. Katolisen kirkon virallista oppia levittävät paavien kiertokirjeet ovat erittäin vaikutusvaltaisia asiakirjoja. *Laudato Si'* on yllättävän radikaali. Se tarjoaa myös poikkeuksellisen hyvän ikkunan konservatiivien ja vasemmiston kapitalismikritiikin moniin yhtymäkohtiin.

Luvussa 4 on vuorossa kotimainen *Feminismiä talouteen* -kirja. Sen kirjoittajat **Hanna Ylöstalo, Heini Kinnunen, Emma Lamberg** ja **Inna Perheentupa** esittelevät radikaalia feminististä talouskritiikkiä. Keskeisenä sisältönä on esimerkiksi hoivan nostaminen talouden keskiöön. Kirjoittajat hahmottelevat myös vaihtoehtoja feminististä talousjärjestelmää. Kirjan perusväitteitä on, että kapitalismi ja feminismi ovat sovittamattomassa ristiriidassa.

Kuten Franciscuksen kiertokirjeen yhteydessä mainitsin, mielenkiintoinen piirre nykyisessä keskustelussa ja myös talouspolitiikassa ovat uuden oikeistolaisen ja vasemmistolaisen ajattelun yhteiset piir-

22 Raworth (2017).

23 Franciscus (2015).

teet. Radikaalin kapitalismikritiikin puolella yhtymäkohdat ovat selviä. Ilmiö esiintyy kuitenkin myös valtavirtaisemmassa ajattelussa. Luvussa 5 vertaan kahta vaikutusvaltaista amerikkalaista talousajattelijaa oikeistolaista Trumpin hallintoa lähellä olevaa **Oren Cassia** ja vasemmistolaista Harvardin professoria **Dani Rodrikia**. Kummankin lähtökohtana on alussa kuvailemani 1990-luvun kultakauden uusliberaalin konsensuksen kritiikki. He kritisoivat vapaakauppaa ja vaativat valtiolta tiukempaa puuttumista talouteen. Cass ja Rodrik eivät ole yhtä radikaaleja kuin aiempien lukujen kriitikot. Heidän ajattelunsa on kuitenkin paljon vaikutusvaltaisempaa poliittisten päättäjien keskuudessa.

Luku 6 käsittelee markkinatalouden eriarvoisuuskritiikkiä perehtymällä tuoreeseen ranskalaiseen kirjaan *We need to tax billionaires*. Sen kirjoittaja on vasemmistolaisen taloustieteen ehdoton eurooppalainen supertähti **Gabriel Zucman**. Zucman vaatii ultrarikkaiksi kutsumalleen väestönosalle merkittävää omaisuusveroa. Hänen ehdotuksensa oli hyvin lähellä tulla hyväksytyksi Ranskan parlamentissa. Konkreettisenä, hyvin perusteltuna ja tiiviinä Zucmanin veropamfletti tarjoaa hyvän näkökulman eriarvoisuusajatteluun.

Viimeisessä luvussa 7 vedän asioita lyhyesti yhteen.

2.

Donitsitalous – kaikkea on

Yksi viime vuosien vaikutusvaltaisimmista vaihtoehtotaloudellisista teoksista on ollut Kate Raworthin vuonna 2017 ilmestynyt *Doughnut Economics*²⁴, suomennettuna Donitsitaloustiede. Teos on tavoitteiltaan hyvin kunnianhimoinen. Se pyrkii tarjoamaan kokonaisvaltaisen, ekologisemman vaihtoehdon valtavirran taloustieteelle ja kapitalismille. Kirjan kantava ajatus on, että talouden on mahdollista ympäristön ja sosiaalisen kestävyysasettamiin ankariin rajoihin. Donitsi-nimitys tulee Raworthin tavasta visualisoida näitä talouden rajoja.

Raworth on kirjan ilmestymisen jälkeen kiertänyt maailmaa julistamassa donitsitalouden sanomaa. Hänet on kutsuttu puhumaan aiheesta niin Davosiin kuin Suomeenkin²⁵. Kirjan ympärille on syntynyt suorastaan kansanliike, jossa on mukana yliopistotutkijoita, aktivisteja ja poliitikkoja. Suomessa on ollut oma donitsihankkeensa²⁶. Viimeksi maaliskuussa 2026 Helsingin kaupunginvaltuustossa tehtiin aloite²⁷, jossa vaadittiin ”donitsitalousmallin käyttöönottoa Helsingissä”.

²⁴ Raworth (2017).

²⁵ Wessman (2018).

²⁶ Suomen donitsitaloushanke (2021).

²⁷ Helsingin kaupunginvaltuusto (2026).

Raworthin kirja sopii erinomaisesti ensimmäiseksi kritiikkini kohteeksi. Sitä voidaan pitää eräänlaisena vaihtoehtojatteluun kokoomateoksena. Teos yhdistelee toisiinsa vaihtoehtoisia talousajatuksia joka puolelta ja sitoo ne varsin löyhäksi kokonaisuudeksi.

Tyylillisesti Raworthin kirja on ankara. Hän suhtautuu pilkallisesti eri mieltä oleviin, erityisesti valtavirran ekonomisteihin. Olen välttänyt vastaamista pilkalliseen sävyyn, mutta mielestäni Raworthin tyyliä antaa myös kriitikolle oikeuden tiettyyn terävyyteen.

Miksi kaikki on niin vaikeaa?

Donitsitalous perustuu vahvasti erilaisille tarinoille. Ensimmäinen niistä kuvaa hyvin kirjan peruslähtökohtaa.

Tarina kertoo nuoresta **Yuanista**, joka tulee opiskelemaan taloustiedettä kuuluisaan yliopistoon. Hän haluaa muuttaa maailmaa paremmaksi. Nuori ajattelee taloustieteen opintojen olevan siihen hyvä reitti. Pian hän kuitenkin turhautuu. Teoria ja siihen liittyvä matematiikka ovat kapeita. Yuan ihmettelee, miksi opinnot keskittyvät teoriaan, eikä finanssikriisistä tai ilmastonmuutoksesta puhuta enempää.

Professorit lupaavat, että näihin palataan myöhemmin opinnoissa. Yuan ei menetä toivoaan. Hän pääsee toiseen kuuluisaan yliopistoon maisteriohjelmaan. Siellä meno kuitenkin vain pahenee. Teoriat muuttuvat yhä abstraktimmiksi, yhtälöt yhä lukuisammiksi.

Loppukokeiden hämmöittäessä Yuan tajuaa, että hänen on valittava. Hän voi joko opiskella vaadittavan materiaalin tai sitten kyseenalaistaa kaiken. Moni saman valinnan edessä ollut nuori on joko vaihtanut alaa tai lopettanut kyseenalaistamisen siirtyäkseen rahakkaalle uralle. Yuan ei valitse kumpaakaan. Sen sijaan hän kokoaa samanmielisten joukon ja nousee kapinaan taloustiedettä vastaan. Paljastuu, ettei Yuan olekaan

kuka tahansa nuori. Hän on taloustiedekriittisen *Rethinking Economics* -liikkeen perustaja, nykyinen Britannian parlamentin jäsen²⁸ **Yuan Yang**.

Ei jää epäselväksi, että Raworth pitää Yuanin valintaa oikeana. Hän kertoo ihaillen opiskelijoiden ulosmarssista taloustieteen luennoilta ja tieteellisten konferenssien häiritsemisestä mielenosoituksilla.

Tunnen empatiaa Yangia kohtaan. Koin saman turhautumisen opiskeluaikoinani. Uskon, että moni muukin on sen tuntenut. Odotin taloustieteen opintojen tarjoavan nopeasti suurta maailman oivallusta, sain vaivalloista puurtamista. Johtopäätökseni ovat kuitenkin aivan toiset kuin Raworthin. Yritän valaista asiaa miettimällä miltä Yuanin tarina kuulostaa kerrottuna jostakin muusta tieteenalasta, esimerkiksi fysiikasta, lääketieteestä tai sosiologiasta.

Nuori tulee opiskelemaan fysiikkaa innokkaana ymmärtämään maailmankaikkeuden syvimpiä arvoituksia. Pian hän kuitenkin huomaa joutuvansa opiskelemaan tylsiä differentiaaliyhtälöitä, ryhmäteoriaa ja operaattorialgebroyä. Miksei luennoilla puhuta enemmän mustista aukoista ja madonrei'istä? Sen sijaan kaikki on niin steriiliä ja abstraktia.

Lääketieteen opiskelija haluaa parantaa syövän. Kauhukseen hän huomaa opiskelevansa teoreettista solubiologiaa, tilastotiedettä ja lukevansa ulkoa verisuonien nimiä. Hän kysyy professoreiltaan, milloin aletaan puhumaan syövän parannuskeinon etsinnästä? Ihmisiä kuolee syöpään koko ajan!

Sosiologian tapauksessa tilanne on vain osittain samanlainen. Yhtälöitä ei tarvitse opetella, muuta abstraktia asiaa kyllä. Kukaan ei kuitenkaan odota sosiologian opinnoilta ratkaisuja ihmiskunnan suuriin kysymyksiin. En muista yhtään tarinaa opiskelijasta, joka olisi vaatinut sosiologian täydellistä uudistamista, koska se ei kyennytään tuomaan maailmaan rauhaa ja tasa-arvoa.

Raworthin ja Yangin taloustieteeseen kohdistuvat odotukset ovat erikoisia. Toisin kuin sosiologian, sen pitäisi kyetä ratkaisemaan yhteis-

28 Ks. Taylor (2026).

kunnalliset ongelmat. Ratkaisujen pitäisi vieläpä syntyä helposti ilman fysiikan ja lääketieteen vaatimia tylsiä teorioita. Yhteiskunnan ymmärtäminen on kuitenkin yhtä lailla vaikeaa kuin fyysisen todellisuuden tai ihmisruumiin sairauksien. Yhteiskunnalliset ongelmat ovat oikeita ongelmia. Niihin ei ole olemassa helppoja ratkaisuja. Syyn pitäisi olla selvä erityisesti yhteiskuntatieteen asiantuntijoille kuten Raworthille.

Yhteiskunnat koostuvat lukemattomista ihmisistä, joilla on kaikilla erilaiset, keskenään ristiriitaiset päämäärät, voimavarat, kyvyt, tarpeet, aatteet ja oletukset. Ongelmien käsittely edellyttää mekanismien löytämistä näiden yhteensovittamiseksi. Globaalit ongelmat, kuten ilmastomuutos ja köyhyys edellyttävät samaa koko maailman tasolla. Niiden ratkaiseminen vaatii miljardien, ei vain miljoonien etujen ja tarpeiden yhteensovittamista. Siksi se on vaikeaa.

Ilmastomuutos on siis hankala kollektiivisen päätöksenteon ongelma. Taloudellisen kehityksen ymmärtäminen on vaikeaa. Sen käynnistäminen on vielä vaikeampaa. Edistysaskeleita on otettu. Ei kuitenkaan ole, eikä voi olla jotakin ilmeistä ratkaisua, joka on jäänyt huomaamatta liiallisen teorisoinnin vuoksi.

Mustien aukkojen ymmärtäminen tai syövän parantaminen ei ole helppoa. Se ei onnistu ilman vaikeiden ja tylsien asioiden opiskelua. Kuten sanottu, yhteiskunnalliset ongelmat ovat yhtä vaikeita. Siksi myös niiden ymmärtäminen edellyttää tylsää ja abstraktia puurtamista, teoreettisten työkalujen ja tieteenalan kielen opiskelua. Profeetat, jotka kertovat, että on jokin oikotie, jokin helpompi reitti, ovat väärä profeettoja. Raworth tarjoaa juuri tällaista oikotietä. Hän toteaa sen suoraan sanomalla, että tietämättömyys taloustieteestä on suorastaan etu talouden ymmärtämisessä. Klassisempaa epä-älyllisyyden ylistämistä on vaikea kuvitella.

Pohdintani ei ole vain taloustieteen puolustamista. Asia on aivan keskeinen. Todellisissa yhteiskunnissa on aina ongelmia. Ongelmien

olemassaolo ei ole seurausta pahuudesta tai edes typeryydestä. Se on seurausta siitä, että ongelmia on aidosti vaikea ratkaista, eikä oikoteitä ole.

Markkinatalouden arvostaminen edellyttää tämän ymmärtämistä. Markkinoiden kyky ratkaista kollektiivisen päätöksenteon ongelmia on hämmästyttävä. Tätä ei kuitenkaan huomaa, jos on vakuuttunut, että ongelmiin on aina olemassa jokin toinen, itsestään selvä ja täydellinen ratkaisu. Sama pätee yhteiskuntaan laajemmin. Kehitys on sitä, että hapuilemme eteenpäin kohti toivottavasti parempaa yhteiskuntaa. Ratkaisut ovat aina epätäydellisiä, ongelmia jää edistyksestä huolimatta. Edistystä ei kuitenkaan voi arvostaa, jos on varma, että täydellinen maailma on saavutettavissa, kunhan niin vain päätetään.

Monen kapitalismin kriitikon kuten Raworthin ajatusten ongelma on peräisin tästä perustavasta virheestä. Raworth puhuu koko ajan ihmiskunnasta ”meinä”. ”Me” voimme tehdä sitä, ”me” voimme päättää tätä, kunhan ”me” vain haluamme. Jokaiseen ongelmaan on patenttiratkaisu, jonka toimeenpanosta ”me” voimme yksinkertaisesti vain päättää. Jos ongelmaa ei ole jo ratkaistu, jonkin pahan voiman, kuten ekonomistien tai kapitalistien on täytynyt estää ”meitä” ilmeisen ratkaisun tekemisessä. Todellisuudessa ongelmat kuitenkin johtuvat suureksi osaksi siitä, että ”me” emme ole yksi päätöksentekijä, vaan kahdeksan miljardia eri päätöksentekijää erilaisine tavoitteinemme ja rajoitteinemme.

Palaan tähän teemaan monta kertaa, koska se toistuu niin monessa kapitalismin kritiikissä.

Donitsi ja seitsemän pointtia

Raworthin kirjan koko otsikko on ”Donitsitaloustiede: seitsemän tapaa ajatella kuin 2000-luvun taloustieteilijä”. Otsikossa mainitut seitsemän tapaa ajatella ovat iskulauseita, joiden avulla Raworth kannustaa lukijoitaan uuteen talousajatteluun. Kirja on jaettu näiden perusteella seitsemään osaan, jossa kussakin käsitellään yhtä iskulauseista. Noudatan tätä jaottelua myös omassa kritiikissäni.

Ensimmäinen iskulause²⁹ on ”muuta päämäärää”. Vanha päämäärä on Raworthin mukaan bruttokansantuotteen (BKT) mahdollisimman suuri kasvu. Niin ekonomistit kuin poliitikotkin ovat tavoitelleet tätä päämäärää peräti pakkomielteenomaisesti. Kaiken politiikan, kaiken yhteiskunnallisen toiminnan menestystä mitataan BKT:lla. Tästä on päästävä eroon.

Donitsitaloudelle nimensä antanut donitsi esitellään nimenomaan BKT:lle vaihtoehtoisena talouspoliittisena ohjenuorana. Ennen varsinaisen donitsin esittelyä tarvitaan siksi kuvaus siitä, miksi Raworth katsoo, että sitä tarvitaan.

BKT-pakkomielle alkoi Raworthin mukaan taloustieteestä ja levisi sieltä politiikkaan. Ilmiön juurisyy on nykytaloustieteen väärä oma kuva arvovapaana, oikeana tieteenä. Siksi se ei aseta enää itselleen jaloja moraalisia päämääriä kuten aiemmin. Raworth kuvailee taloustieteen moraalista rappiota antiikin Kreikasta alkaen. Nimiä vilisee: **Ksenofon, Aristoteles, Smith, Mill, Viner, Robbins, Mankiw**. Kahta ensimmäistä lukuun ottamatta jokainen näistä on edeltäjänsä surkeampi. Jokainen edustaa askelta unohduksen tiellä.

Esimerkiksi Adam Smithillä oli vielä taloustieteelle selkeä ohjelmajulistus. Taloustieteen tavoitteena tuli olla ihmisten riittävä elanto ja julkisten menojen riittävä rahoittaminen. Kaksi ja puolisataa vuotta myöhemmin listan viimeisen N. Gregory Mankiwin oppikirjassa³⁰ taloustiede määritellään ilman arvoja. Se on pelkkää niukkuuden vallitessa tehtyjen päätösten analyysiä. Taloustiede on kadottanut jalot moraaliset tavoitteensa. Seurauksena on arvotyhjiö, johon BKT:n ”käki” on Raworthin mukaan päässyt ”munimaan”. Käkimetafora on ensimmäinen kirjassa toistuvista välillä hiukan vaivaannuttavista kielikuvista. Se siis tarkoittaa

29 Käännökset ovat omiani ja perustuvat englanninkieliseen alkuteokseen Raworth (2017). Lukija, jolla on käytössään Juha Pietiläisen suomenos (2018), havainnee siis eroavaisuuksia.

30 Mankiw (2018, s. 4)

yksinkertaisesti, että tulojen eli siis BKT:n maksimoinnista on vaivihkaa tullut päämäärä, kun avoin päämäärän asettaminen on jäänyt tekemättä.

Analyyysi ei vakuuta. Moraalisen päämäärän asettaminen taloustieteelle tai muullekaan tutkimusalalle kuulostaa hyödyttömältä. Tällainen päämäärä on väistämättä joko liian suppea tai sitten yhdentekevän ylimalkainen. Mikä on lääketieteen moraalinen päämäärä? Ehkä se on ihmisen terveyden edistäminen ja sairauden poistaminen. Tuollaisen itsestäänselvyys jättäminen lausumatta ääneen ei mitenkään aiheuta lääketieteeseen vaarallista arvotyhjiötä pahojen käkien munia. Sama koskee taloustiedettä. Köyhyyden poistamisen ja inhimillisen kukoistuksen edistämisen julistaminen oppikirjoissa taloustieteen päämääräksi ei hyödyttäisi ketään.

BKT-pakkomiellettä ei sitäkään tarvitse torjua, koska sitä ei ole. BKT:stä toki puhutaan paljon, koska se on tärkeä asia. Edes poliitikojen kohdalla kysymys ei kuitenkaan ole pakkomielteestä, palaan heihin kohta. Taloustieteen syyttäminen BKT-pakkomielteestä on vielä kummallisempaa. Taloustieteellisen perusanalyysin vinkkelistä ihmisen taloudellinen hyvinvointi on parantunut, jos hän voi tehdä asioita, joita ennenkin olisi halunnut, mutta ei kohtaamiensa rajoitteiden vuoksi voinut. Uudet mahdollisuudet ovat voineet avautua tulotason kasvun vuoksi, mutta myös muista syistä. Ennen mahdottomat, nyt mahdolliset asiat voivat olla lisäkulutusta. Ne voivat kuitenkin yhtä lailla olla vaikka lisääntyntä yhdessäoloa lasten kanssa tai varpaiden uittamista laiturilta. Hyvät asiat voivat näkyä BKT:ssa tai olla näkymättä.

Toisin sanoen BKT ei suinkaan ole taloustieteen pakkomielle. Taloustiede on kiinnostunut kaikesta siitä, mikä on ihmisille arvokasta. Koko yhteiskunnan hyvinvoinnin muutosten arviointi edellyttää eri ihmisten hyvinvointien välistä punnintaa. Jos jonkun hyvinvointi on parantunut ja jonkun huonontunut, pitää päättää kumpaa pitää tärkeämpänä. Arvion tekijän pitää siis päättää, millaisia vaihtokauppoja hän on valmis tekemään. Hänen on päätettävä, kenen hyvinvointia hän

on valmis uhraamaan kenenkin hyväksi. Tulos riippuu luonnollisesti arvion tekijän omista arvostuksista. Eri ihmiset painottavat asioita eri tavalla. Siksi kaksi eri ihmistä voi arvioida täsmälleen samaa taloudellista ja yhteiskunnallista kehitystä eri tavalla.

Mitään kaikkien hyväksymää yhteistä tapaa arvioida kokonaishyvinvointia ei siis ole. Siksi taloustiede voi yleensä korkeintaan kertoa, mitä vaihtokauppoja eri ihmisten hyvinvointien välillä on tarjolla. Siis kuinka paljon minun hyvinvointiani uhraamalla voi ostaa jonkun muun hyvinvointia. Taloustiede ei siksi voi tarjota yksiselitteistä, kaikkien hyväksymää kriteeriä yhteiskunnallisen hyvinvoinnin lisääntymiselle.

Joskus tämä on kuitenkin mahdollista tai lähes mahdollista. Yhteiskunnan hyvinvointi paranee, jos kaikkien tai lähes kaikkien sen jäsenten hyvinvointi paranee. Kasvu on juuri tätä kaikkien mahdollisuuksien kasvua. Siksi se on hyvä asia. Kasvu voi tarkoittaa markkinahyödykkeiden kulutuksen kasvua, mutta se voi tarkoittaa myös muiden hyvien asioiden lisääntymistä.

Kuvaukseni on hyvin karkea. Taloustieteen hyvinvointiteoriassa on ongelmansa. On kuitenkin helppo huomata, että BKT-pakkomielle ei kuulu niihin. Tulojen kasvu on tärkeä asia, koska se kasvattaa ihmisen mahdollisuuksia hankkia markkinoilta erilaisia tavaroita ja palveluksia. Se ei kuitenkaan ole ainoa tärkeä asia. Merkittävä osa taloustieteestä tarkastelee juuri valintoja tulojen ja muiden arvokkaiden asioiden kuten vapaa-ajan tai ympäristön välillä.

Taloustiede ei siis tuijota pelkkää BKT:ta. Taloustieteilijät ymmärtävät sen rajoitteet vähintään yhtä syvällisesti kuin Raworthin kaltaiset kriitikot. BKT on kuitenkin paljon hyödyllisempi kuin Raworth väittää. Hän pöyristelee sen käyttöä erityisesti omalla alallaan kehitystalous-tieteessä. Erityisesti köyhissä maissa BKT:n kasvuun keskittyminen on kuitenkin varsin luontevaa. Niissä tulotason nosto on aivan olennainen päämäärä. Se edellyttää määritelmällisesti bruttokansantuotteen kasvua, vieläpä aivan valtavaa kasvua.

Tulojen eli BKT:n kasvu ei tietenkään ole ainoa tavoite globaalissa etelässäkään. BKT on kuitenkin vahvasti korreloitunut kaikkien muidenkin tärkeiden hyvinvointi- ja kehitysmittareiden kanssa³¹. Huolellinen politiikanteko vaatii tietenkin laajemman näkökulman, mutta jos pitää keskittyä yhteen asiaan, BKT ei ole tyhmin valinta.

BKT myös mittaa kehitystä ihmisten omien arvostusten perusteella. Se ei korvaa niitä poliittisten päättäjien, minun tai Raworthin arvostuksilla. Tämä johtuu siitä, että BKT:n laskemisessa asioita arvostetaan markkinahintaan. Markkinahinnat sisältävät tietoa niistä valintatilanteista, jotka ihmiset ovat oikeasti kohdanneet. Ne kertovat, kuinka paljon yhtä hyödykettä on uhrattava saadakseen toista. Jos maitolitra maksaa euron ja jokoavain kymmenen euroa, ihminen joutuu luopumaan kymmenestä litrasta maitoa saadakseen jokoavaimen.

Näin hänen kulutuspäätöksensä kertoo siitä, kuinka arvokkaita maitolitra ja jokoavain hänelle ovat. Asian voi kääntää myös toisin päin. Lisäjokoavain on ihmisille kymmenen maitoliträn arvoinen. Koska BKT ja muut markkinahyödykkeiden kulutusta kuvaavat indeksit arvostavat asioita markkinahintaan, ne sisäistävät nämä ihmisten elämässään oikeasti tekemät valinnat. Jakoavainten kulutuksen kasvua arvostetaan kymmenen kertaa enemmän kuin maitolitrojen. Toisin sanoen BKT ja muut parjatut indeksit mittaavat hyödykkeiden arvoa sen mukaan, miten ihmiset niitä oikeasti arvostavat³². Ne eivät mittaa asioiden arvoa valtion tai Raworthin vaan ihmisten oman tärkeysjärjestyksen mukaisesti.

Poliitikkojen BKT-mania

Taloustieteilijöiden lisäksi Raworth väittää myös poliitikkojen kärsivän BKT-maniasta. Näyttönä ilmiöstä hän siteeraa viime vuosien merkittävien poliitikkojen kasvuun liittyviä poliittisia mainoslauseita. **Angela**

31 Esim. Gapminder Foundation (2026).

32 Esim. Diewert (1976), Caves ym. (1982).

Merkel tarjosi hänen mukaansa ”kestävää kasvua”, **David Cameron** ”tasapainoista kasvua”, **Barack Obama** ”pitkäaikaista kestävää kasvua” ja **José Manuel Barroso** ”älykästä, kestävää, inklusiivista ja resiliienttiä kasvua”.

Ensinnäkin näistä kaikki ovat poliitikkojen yrityksiä kertoa, että on muitakin tärkeitä asioita kuin tulotaso. Ryydittään jokainen poliitikko BKT:ta jollakin lisämääreellä. Lausunnot eivät siis edusta BKT-pakkomieltä. Mikä olennaisempaa, Raworthin siteeraukset eivät tyhjennä näiden monitahoisten poliitikkojen talouspoliittisia ajatuksia. Jokainen voi myös itse pohdiskella vaikka oman maamme poliittista tilannetta. BKT:n kasvu on todella akuutti ongelma vaikeuksissa möngertävälle Suomelle. Tästä huolimatta politiikassa kiistellään kymmenistä muistakin asioista. Itse asiassa poliittista keskustelua käydään kaikista niistä ongelmista, joita Raworth nostaa esiin.

Tässä on hyvä kohta tuoda esille Raworthin tyyli. Hän on karkäs naureskelemaan eri mieltä olevien ajatuksille. BKT-pakkomielteille on vain ensimmäinen lukuisista kerroista, kun hän esittää muiden – ekonomistien, poliitikkojen, satunnaisten vastaantulijoiden – ajatuksista karikatyyrin, jonka sitten lyttää älyttömän typeränä. Hän käyttää näyttönä anekdootteja, hassuja kuvia ja käen munimisen tapaisia vertauskuvia useammin kuin taloudellista analyysia.

Raworth on erityisen innostunut viittauksista antiikin ajattelijoihin. Silloinkin, kun hän puhuu modernista talousajattelusta, hänen kiinnostuksensa yltyy useimmiten korkeintaan jonnekin viime vuosisadan puoliväliin. Sen jälkeistä taloustieteellistä kirjallisuutta hän ei juuri käsittele. Hän pyörii vanhan talousteorian parissa, jolle ei sillekään tee oikeutta. Raworth ei juuri mainitse viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana taloustieteen mullistanutta empiiristä tutkimusta.

Raworth kuulostaa siltä kaikki tietävältä toisen vuoden opiskelijalta, jonka lukija saattaa muistaa yliopiston kahvilasta. Muistan itse tuon opiskelijan erityisen hyvin, koska se olin minä.

Vaihtoehtoksi havaitsemalleen BKT-pakkomielteelle Raworth tarjoaa ”humanistista taloustiedettä”. Raworth ei määrittele tarkasti, mitä humanistinen taloustiede tarkoittaa. Se on ”ison kuvan” ajattelua, joka asettaa ”etiikan talousajattelun keskiöön”. Käytännössä Raworth esittää taas muutaman virkkeen pikakatsauksen erilaisten vaihtoehtoajattelijoiden näkemyksistä **Sismondista Gandhiin**.

Allistuttavaa kyllä, Raworth niputtaa näiden vaihtoehtoajattelijoiden joukkoon myös Nobel-palkitun ekonomistin **Amartya Senin**. Senillä on hyvin vähän tekemistä Raworthin siteeraaman muun joukon kanssa. Tunnetusti Sen ei esimerkiksi erityisesti perusta Gandhin köyhyyttä ihannoivasta talousajattelusta³³. Liberaalin Senin ajatukset edustavat kehitystaloustieteen valtavirtaa³⁴, eivät raworthilaista radikalismia.

Raworth siteeraa vielä Ranskan valtion asettaman, taloudellisen hyvinvoinnin mittaamista pohtineen niin sanotun Stiglitz–Sen–Fitoussi-komission raporttia³⁵. Komission toimeksianto oli tehdä suosituksia erilaisista BKT:tä täydentävistä hyvinvointimittareista.

Komissio sanoo raportin johdannossa, että ”talouttamme ja yhteiskuntaamme ohjaamaan pyrkivät ovat kuin luotseja (tai lentokapteeniteita, minulle on epäselvää kumpia), jotka yrittävät löytää oikean reitin ilman luotettavaa kompassia”. Raworth tulkitsee, että kysymyksessä ovat lentokapteenit. Hän siteeraa komissiota ja toteaa, ettei ”meistä” kukaan halua matkustaa ”tässä päämäärättömässä suihkukoneessa”.

Minä haluan matkustaa päämäärättömässä suihkukoneessa. Niin haluavat kaikki muutkin liberaalit, jotka tietävät, ettei yhteiskunnalla tai taloudella ole päämäärää. On vain yksilöiden päämääriä, jokaisella omansa. Demokraattinen yhteiskunta ja markkinatalous ovat alustoja, joilla näitä osittain samansuuntaisia, mutta usein syvästi ristiriitaisia päämääriä voidaan sovittaa yhteen. Siinä on näiden järjestelmien tarkoi-

33 O'Malley (2013), Sen (1997).

34 Sen (2000).

35 Stiglitz ym. (2009).

tus, niiden nerous. Tavoitteena on, että jokainen voi mahdollisimman hyvin toteuttaa omia päämääriään, ei ylhäältä päätettyä päämäärää. Ei ole lentokapteenia, jonka pitää lukea Nobel-aateloitujen vanhojen viisaiden miesten kompassista, miten päästään perille.

Raworthin näkemys on kollektivistinen, jopa suunnitelmataloudellinen. Hän ajattelee, että ”meillä” on oltava yhteinen tavoite, jota kohti yhdessä pyrimme.

Donitsi esiin!

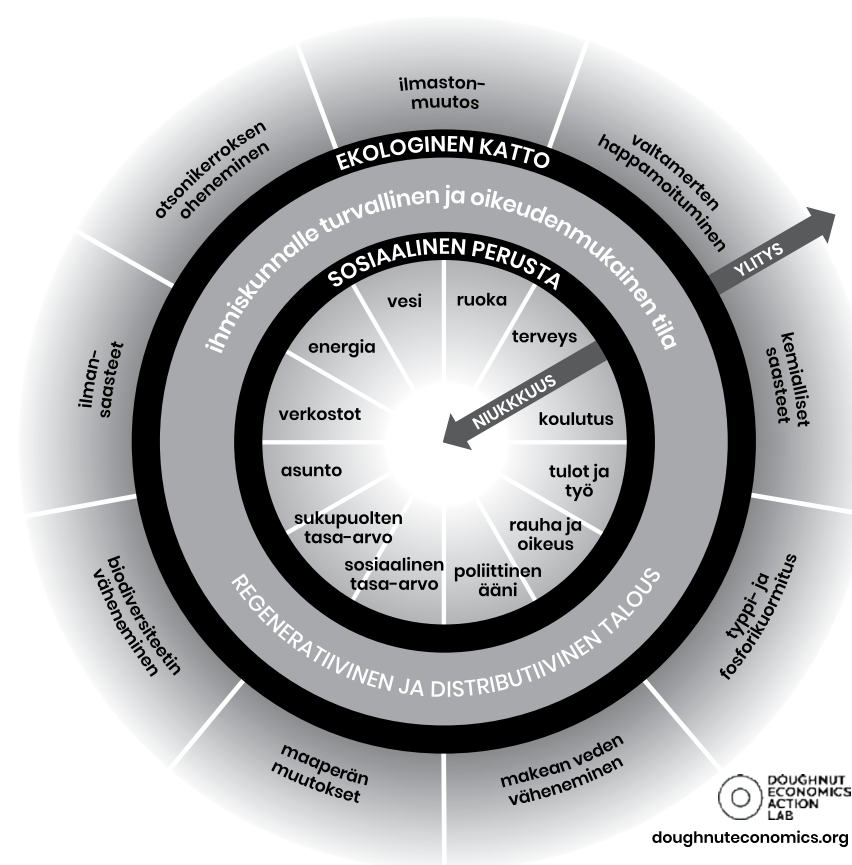
Nyt on kuitenkin aika esitellä itse donitsi. Se on **kuvasa 1**.

Vaikka kuvassa näyttää olevan paljon asioita, donitsin rakenne on yksinkertainen. Se koostuu kahdesta sisäkkäisestä samankeskeisestä ympyrästä. Suurempi ympyrä muodostaa ulkokehän. Se kuvaa luonnon ihmiskunnalle asettamia rajoitteita. Jos ihmiskunta asettuu ison ympyrän eli ulkokehän ulkopuolelle, seurauksena on ympäristökatastrofi.

Pienempi ympyrä muodostaa sisäkehän. Sen sisäpuolella inhimillisen elämän taloudelliset ja muut perusedellytykset eivät täyty. Ulko- ja sisäkehien väliin jää siis kaksiulotteisen donitsin muotoinen alue (matemaattisessa kielenkäytössä *annulus*, donitsihan on oikeastaan kolmiulotteinen *torus*), joka ei ole kummallakaan tuhovyöhykkeellä. Tällä alueella ei rikota luonnon asettamia rajoja. Samaan aikaan inhimillisen elämän vaatimukset täyttyvät.

Toisin sanoen ihmiskunnan on asetuttava donitsiin eli annuluskeeseen, jos se haluaa sekä selvitä hengissä että elää siedettävää elämää. Raworthin mukaan donitsi on se ”radikaalilla tavalla uusi kompassi”, jota ihmiskunnan päämäärätön lentokone kaipaa. Humanistisen taloustieteen lisäksi donitsia on inspiroinut maapallon luonnonjärjestelmätieteen eturintama. Toisin kuin BKT, donitsi perustuu asioihin, jotka aidosti saavat ihmisen kukoistamaan: arvokkuuteen, mahdollisuuksiin ja yhteisöön.

Raworth lataa aika paljon yksinkertaiseen kuvioonsa. Viime kädessä se sanoo vain, että olisi mukavaa jos ihmiset pystyisivät elämään perus-

KUVA 1. DONITSI. ULKOKEHÄN ULKOPUOLELLA VAANII EKOLOGIAKATASTROFI. SISÄKEHÄN SISÄPUOLELLA INHIMILLISEN ELÄMÄN PERUSEDELLYTYKSET EIVÄT TÄYTY.

Lähde: *The Doughnut of social and planetary boundaries*. Kate Raworth and Christian Guthier. CC-BY-SA 4.0. Raworth (2017).

tarpeensa tyydyttävää elämää ilman, että luonto tuhoutuu. Kukaan ei ole tästä eri mieltä. Vaikeudet ovat aivan muualla.

Vaikeita asioita on kaksi. Ensimmäinen on tietenkin se, miten luodaan maailma, jossa ihmiset kukoistavat maapallon tuhoutumatta. Kuinka hyvään *annuluskeeseen* päästään? Raworth – kuten aiemmin jo totesin –

vähättelee ongelmaa. Se ratkaistaan vain sillä, että ”me” alamme tehdä asioita. ”Me” olemme ”hulluja”, jos annamme hiilipäästöjen pilata ilmastoon. Raworth siis sivuuttaa vaikean maailmanlaajuisen päätösongelman vain sanomalla, että sen aiheuttaa ”hulluus”. Tosiasiassa donitsiin on vaikea päästä, vaikka kaikki olisivat samaa mieltä, että siellä pitää olla.

Toinen vaikea asia on se, minne donitsissa sijoitutaan. Toisin kuin Raworth väittää, donitsi ei määritä ihmiskunnan suuntaa muuta kuin epäkiinnostavan väljällä tavalla. Kuviosta ei seuraa tietynlainen hyvä yhteiskunta. Se ilmoittaa vain äärirajat, joiden puitteissa voidaan toimia. Donitsin sisään mahtunee hyvin erilaisia yhteiskuntia. Tämä on tietysti hyvä asia. Toisin kuin Raworth tuntuu ajattelevan, ihmisillä on hyvin erilaisia käsityksiä siitä, millaiseen yhteiskuntaan tulisi pyrkiä.

Erityisesti Raworthin vaalima ajatus, että ihmiskunnalla pitää olla yhteiset tavoitteet, ei seuraa donitsista mitenkään. Donitsi kertoo vain ne viimeiset rajat, joiden puitteissa erilaisia yhteiskunnallisia tavoitteita voidaan edistää. Donitsi antaa myös virheellisen kuvan siitä, mitä kaikkia rajoitteita päätöksenteossa kohdataan. Teknologiset, taloudelliset ja kollektiiviseen päätöksentekoon liittyvät rajoitteet ovat yhtä todellisia kuin luonnon asettamat. Niitä ei kuitenkaan näy donitsikuviossa.

Asiaa voi miettiä vähän täsmällisemmin. Donitsi ei sijaitse missään hyvin määritellyssä avaruudessa. Sen x - ja y -akseleita ei ole määritelty. Jos valitaan kaksi pistettä eli kaksi mahdollista yhteiskuntaa donitsin sisäpuolelta, kuvio ei siis kerro miten nämä pisteet poikkeavat toisistaan. Tämä ei ole vain teoreettista hiustenhalkomista. Puute nimittäin tarkoittaa, ettei donitsikuvio edes yritä kuvata niitä yhteiskuntia, jotka ovat mahdollisia. Niinpä se ei myöskään kerro niistä olennaisista valinnoista, joita joudutaan tekemään.

Donitsi ei kerro, kuinka paljon valtamerten happamoitumista joudutaan sallimaan, jos halutaan lisää tuloja tai kuinka paljon saastuminen lisääntyy, jos energiaa tuotetaan enemmän, tai siitä onko vaikka tasa-arvon ja tulotason välillä jokin riippuvuus. Donitsi kertoo vain,

että maapallon tuhoutumista tai epäinhimillistä yhteiskuntaa ei kannata valita. Kuten sanottua, tästä ei kuitenkaan vallitse mitään erimielisyyttä.

Itse donitsin muoto ei sekään sisällä mitään olennaista informaatiota. Raworth olisi voinut yhtä hyvin vaikka piirtää kaksi suoraa viivaa, joiden välissä hyvä alue sijaitsee. Lukuisia muita yhtä hyviä geometrisia esitysmuotoja on mahdollista kuvitella. Yritän sanoa tällä, että kuvion donitsimuoto on pelkkä markkinointikikka. Se lienee valittu, koska se luo käsityksen luonnon asettamien rajoitteiden staattisuudesta. Toisin sanoen siihen on suhtauduttava retorisenä keinona, eikä teoreettisesti perusteltuna ratkaisuna.

Raworth kuvailee kaunopuheisesti kaikkia niitä kehityskulkuja, jotka voivat johtaa donitsin ylärajan tai alarajan rikkoutumiseen. Hänen tyyliinsä on alarmistinen, mutta ongelmakuvaukset ovat hyvin tavanomaisia. Luontokato, ilmastomuutos, köyhyys, kukaan ei edelleenkään kiistä näiden olemassaoloa. Donitsi ei tuo näihin asioihin mitään erityistä uutta kulmaa.

Raworth pohtii myös sitä, millä edellytyksillä ihmiskunta voi kukistaa luonnon tuhoutumatta. Hän kaivelee tätä varten antiikin ajattelijoin ja luonnonkansojen unohtamatta erilaisia filosofioita, jotka korostavat luonnon kanssa tasapainossa olevaa elämää. Hän jopa piirtelee erilaisia muinaisia tasapainoa kuvaavia symboleja. Millään näillä ei ole oikein mitään yhteyttä donitsiin, paitsi kenties useiden symbolien pyöreä muoto. Donitsista ei yksinkertaisesti voida johtaa vaatimusta tietynlaisesta elämänfilosofiasta.

Oma kuivakka donitsini

Minä voin esimerkiksi tarjota donitsin kanssa yhteensopivan markkinatalousvaihtoehdon. Vaihtoehdollani ei ole juuri tekemistä antiikin filosofien tai luonnonkansojen viisauden kanssa. Ylipäänsä se on hyvin kaukana Raworthin näkemyksistä, mutta sopii donitsiin ihan hyvin, koska kaikki sopii siihen.

Minun vaihtoehdossani vaikeat ympäristöongelmat ratkaistaan valloisissa kansallisissa ja kansainvälisissä poliittisissa prosesseissa. Seurausena on joukko erilaisia kompromisseja. Niiden avulla päästöjä vähennetään sääntelyn, verotuksen, kauppasopimusten, päästökaupan ja tukiaisten avulla. Markkinatalouden innovaatiovoima valjastetaan uusien teknologioiden kehittämiseen ja olemassa olevien hiomiseen. Kehittyvät maat pääsevät mukaan maailmanmarkkinoille ja köyhyys vähenee maailmasta ripeästi, mutta epätasaisesti.

Kehitys ja kasvu jatkuvat, kun ihmiset saavat keksiä uusia asioita ja harjoittaa kaikkia hyödyttävää markkinavaihdantaa. Kun vanhat ongelmat on jotenkin ratkaistu, uusia ilmestyy. Näitä ratkotaan, kehitys jatkuu, uusia ongelmia tulee ja niin edelleen. Mutta ihmiskunta ei pysähdy. Se ei ole menossa erityisesti mihinkään suuntaan. Kukaan ei ohjaa sitä, ei ole lentokapteenia. On vain ihmisiä, jotka elävät omaa elämäänsä ja pyrkivät omiin päämääriinsä. Vähitellen donitsin sisäkehä jää kuitenkin taakse. Aina kun ollaan törmäämässä donitsin ulkokehään, joudutaan etsimään uusia ratkaisuja, jotta sitä ei ylitetä.

Minun visioni ei ole kovin kiinnostava eikä teräväpiirteinen. Mutta se on aivan yhtä kelvollinen donitsivisio kuin Raworthin. Meidän visiomme eroavat siinä, mitä pidämme hyvänä yhteiskuntana. Ennen kaikkea meillä on eri käsitys siitä, millainen kehitys on empiirisesti mahdollista. Donitsi ei kuitenkaan ota näihin kantaa, eikä voikaan ottaa koska se on kahdesta ympyrästä koostuva simppele kuvio eikä yhteiskunnallinen teoria.

Lyhyesti sanottuna donitsikuviossa ei ole mitään, mistä kukaan olisi eri mieltä. Se on vain tapa sanoa, että hyvä elämä maapallon tuhoutumatta on tavoiteltavaa. Tällaisena se on hyvin heikko apuväline päätöksenteon ohjaukseen. Sen suosio selittyy osittain tällä samalla piirteellä. Jokainen voi heijastaa donitsiin haluamansa asiat, joten se sopii kaikille.

Donitsin joustavuus on merkittävä ongelma Raworthin argumentin kannalta. Hänhän tarjoaa kokonaisen kirjan verran erilaisia radikaaleja johtopäätöksiä. Nämä eivät kuitenkaan mitenkään seuraa donitsin

perusajatuksesta. Hänen on liitettävä donitsiin suuri joukko enemmän tai vähemmän epäuskottavia lisähypoteeseja esimerkiksi talouden toiminnasta ja teknologisesta kehityksestä. Donitsi ei siis itse asiassa ole kovin keskeisessä asemassa hänen ajattelussaan, vaikka onkin antanut sille nimensä.

Iso kuva, beibi

Raworthin toinen iskulause on hirveää suomea käyttäkseni ”Näe iso kuva”. Hän tarkoittaa sillä kehotusta ajatella uudelleen talouden eri osien tehtäviä ja merkitystä. Ne on ajateltu väärin taloustieteessä. Raworth käyttää runsaasti palstatilaa koulun talousopin tunnilta tutun talouden kiertokulkukaavion lyttämiseen. Hän väittää sen osoittavan, ettei taloustiede ole esimerkiksi ymmärtänyt, että tuotanto käyttää energiaa ja synnyttää jätteitä.

Raworth marssittaa esiin taas yhden loputtomista vertauskuvistaan. Taloustiede tai laajemmin talousajattelu on kuin näytelmä. Talouden eri osat ovat näytelmän henkilöitä. Aiemmin vallalla on ollut väärä, paha uusliberaali näytelmä. Sen kirjoittivat luonnollisesti arkkipahikset **Milton Friedman, Friedrich Hayek, Ludwig von Mises** ja **Frank Knight**. Kirjoitushanke toteutettiin missäpä muuallakaan kuin *Mont Pèlerin*-salaseurassa. Konnakopla ja sen kokoontumispaikka ovat tuttuja kliseitä kaikille uusliberalismin kritiikkiä tunteville³⁶. Markkinafundamentalistisen talousnäytelmän kirjoittajat valmistelivat ensi-iltaa kärsivällisesti vuosikymmeniä. Se koitti, kun **Margaret Thatcher** ja **Ronald Reagan** pääsivät valtaan.

Uusliberaalin näytelmän henkilöhahmoja ovat Markkinat, Yritykset, Rahoitusala, Kauppa ja Valtio. Henkilöhahmojen ominaisuudet eivät yllätä. Markkinat ovat tehokkaat ja niiden pitää antaa toimia vapaasti. Yritykset ovat innovatiivisia, Rahoitusala on kaikkietävä, Kauppa molemminpuolisesti hyödyllinen ja Valtio epäpätevä.

36 Ks. esim. Slobodian (2025).

Sen sijaan vanhassa näytelmässä esiin eivät pääse lainkaan roolihenkilöt Kotitalous, Yhteisvauraus³⁷, Yhteiskunta, Maa tai Valta. Kotitalous ei pääse esiintymään, koska se voidaan jättää naisille, Yhteisvauraus voidaan myydä pois, Yhteiskuntaa ei ole olemassakaan, Maa on ehtymätön, Vallalla ei ole väliä.

Näytelmävertauksen avulla Raworth säästää itsensä aidolta keskustelulta todellisen talousajattelun kanssa. Pinnallinen karikatyyri eriävistä näkemyksistä on helppo pyyhkiä ivallisesti syrjään. Tosiasiassa taloustiede ei ole kliseiden kansoittama latteä näytelmä, vaan elävien, kiinnostavien ajatusten markkinapaikka ja kilpakenttä. Näytelmävertauksen avulla Raworth välttää kohtaamasta näitä ajatuksia vaan esittää ne ilmeisen typerinä uusliberaaleina hokemina. Omia ajatuksiaan Raworth taas pitää raikkaina ja urauurtavina. Siis vaikka hänen oivalluksensa olisi, että taloudellinen toimeliaisuus synnyttää myös jätettä.

Raworth kirjoittaa uusliberaalin näytelmän tilalle uuden. Uuteen näytelmään hän ottaa mukaan vanhasta ulkopuolelle jääneet henkilöhahmot. Entiset henkilöhahmot hän panee uuteen tärkeysjärjestykseen ja muuttaa niiden roolit perusteellisesti. Uuden näytelmän keskeisiä henkilöhahmoja ovat Maa, jota meitä kehoitetaan vaalimaan, Yhteiskunta, joka on ”perustavanlaatuinen”, Talous, joka on ”moninainen” ja niin edelleen. Markkinat ja Kauppa ovat yhä mukana, mutta isojen varoitustarrojen kanssa.

Näytelmävertauksen teemat nousevat suurimmaksi osaksi paremmin esiin myöhemmin kirjassa. Käsittelen siksi tässä vain yhtä näytelmän henkilöhahmoa: Yhteisvaurautta. Se kertoo omalla tavallaan paljon Raworthin ajatuksista. Toinen kiinnostava Raworthin henkilöhahmoista on Kotitalous, Raworth käyttää sitä esittäessään feminististä kritiikkiä valtavirran talousajattelua. Käsittelen tätä kritiikkiä myöhemmin feminististä talousajattelua koskevassa luvussa.

37 Käytän käännöstä ”yhteisvauraus” englannin monitahoiselle ilmaisulle ”the commons”.

Yhteismaan komedia

Olen tässä kääntänyt vaikeasti kääntyvän englannin ilmaisun *the commons* yhteisvauraudeksi. Se on käännetty myös ”yhteisiksi” tai ”yhteismaaksi”. Raworth julistaa, että yhteisvauraus, kuten niin monet muutkin asiat on ymmärretty täysin väärin valtavirran ”uusliberaalissa” talousajattelussa. Sitä on hallinnut ajatus niin sanotusta yhteismaan tragediasta.

Yhteismaan tragedia viittaa tilanteeseen, jossa jokaisen yksilön näkökulmasta rationaalinen käyttäytyminen johtaa omistajattoman varallisuuden tuhoutumiseen ja kaikkien kannalta huonoon lopputulokseen. Klassinen versio on tarina yhteisestä laidunmaasta³⁸. Jokainen paikallinen lehmän omistaja pohtii tuoko oman nautansa sinne laiduntamaan. Aina kun maa-alueelle tuodaan yksi lehmä lisää, kaikkien siellä jo laiduntavien lehmien maidontuotanto alenee, koska lehmää kohden on yhä vähemmän ravintoa.

Jos koko laitumen omistaisi yksittäinen maitotilallinen, hän miettisi lauman suuruuden tarkasti. Hän lopettaisi lauman kasvattamisen siinä vaiheessa, kun lisälehmän tuottama lisämaito ei enää korvaisi muiden lehmien vähentynyttä tuotantoa. Näin ei kuitenkaan tapahdu, koska kysymyksessä on yhteismaa. Jokainen ajattelee vain omaa lehmäänsä, omaa maitoaan eikä oman toimintansa vaikutuksia muiden lehtiin. Niinpä laitumelle tuodaan lehmiä niin kauan kuin ne tuottavat tipan-kin maitoa. Lauma lopettaa kasvamisen vasta, kun kaikkien lehmien tuotanto on painunut olemattomiin.

Kuten sanottua, Raworth kritisoi tätä traagista näkemystä yhteisvauraudesta. Hän ei ole täysin väärässä. Yhteismaan tragediaa on tulkittu välillä yksipuolisesti. Sen on nähty tarkoittavan, että ainoa tapa suojella yhteisvaurautta on karkeasti joko yksityistää tai sosialisoida se. Kuten Raworth toteaa, taloustieteen nobelisti **Elinor Ostrom** on kuitenkin osoittanut, että nämä eivät suinkaan ole ainoat vaihtoehdot. Ympäri maailmaa on esimerkkejä yhteisöistä, jotka ovat onnistuneet itse kehittämään yhteisvarallisuuden, kuten vesivarantojen ja kalastusalueiden

38 Hardin (1968).

hallinnointiin toimivia järjestelyitä³⁹. Nämä järjestelyt eivät ole edellyttäneet yhteisvarallisuuden muuttamista tavanomaiseksi yksityisomaisuudeksi eivätkä myöskään sen ottamista valtion haltuun. Siitä huolimatta ne ovat johtaneet vaurauden kestäväan hyödyntämiseen.

Ostromin tulokset ovat tärkeitä. Ne kertovat, että ihmiset pystyvät omissa paikallisyhteisöissään ratkaisemaan omia ongelmiaan usein paremmin kuin keskusjohtoinen valtio. Ne kertovat myös, että hintamekanismi ei ole ainoa tapa suunnata resursseja.

Raworth kuitenkin liioittelee ja ylitulkitsee tuloksia. Hän sanoo, ettei yhteismaa ole traaginen, vaan päinvastoin merkittävä hyvinvoinnin lähde maailmalle. Näin yksinkertainen asia ei kuitenkaan ole. Ostrom esimerkiksi ei kiistä yhteismaan tragedian olemassaoloa. Päinvastoin hän nimenomaan pyrkii selvittämään, miten tämä vaikea ongelma voidaan joskus ratkaista ilman sosialisointia tai yksityistämistä. Ostrom kuvailee tutkimuksissaan myös useita epäonnistuneita yrityksiä ratkaista ongelma. Paikallisen ratkaisun löytyminen ei siis ole mikään itsestäänselvyys.

Klassisen laidunmaatarinankaan oikea tulkinta ei ole, että yhteismaan tuhoutuminen on jotenkin väistämätöntä. Tarinan tarkoitus on kertoa, että ongelma on ratkaistava tavalla tai toisella, jos yhteisvaurautta halutaan hallinnoida kestävästi.

Ennen kaikkea Raworth unohtaa mainita, että hänen oma kirjansa itse asiassa käsittelee suureksi osaksi globaaleja yhteismaan tragedioita. Niin ilmastonmuutoksessa kuin luontokadossakin on kysymys aivan perustyyppin yhteismaan ongelmasta. Kaikki käyttävät ilmakehää omien hiilidioksidipäästöjensä kaatopaikkana välittämättä sen muille aiheuttamista kustannuksista. Ilmakehä on koko maailman yhteismaa, ilmastonmuutos sen tragedia.

On siis jokseenkin kummallista hehkuttaa yhteismaata ongelmattomana ja samaan aikaan kirjoittaa kirja historian suurimmista yhteismaan ongelmista. Juuri ongelmien suuruusluokka on keskeistä ja se unohtuu

39 Ostrom (1990).

Raworthilta kokonaan. Ostromin keskeinen tutkimustulos on lista piirteistä, joita onnistuneisiin yhteisvaurauden ongelman ratkaisuihin liittyy. Nämä piirteet ovat suurimmaksi osaksi sellaisia, jotka voivat toteutua vain varsin paikallisissa yhteisvarallisuuden hallintamalleissa. Ne sopivat tilanteisiin, jossa hallittava yhteisvauraus on rajattu, jossa ulkopuoliset voidaan sulkea yhteisvaurauden ulkopuolelle ja jossa käyttäjät voivat ja heillä on kannustimet valvoa toistensa toimintaa.

Ihmiskunnan nyt kohtaamissa globaaleissa yhteismaan ongelmista näitä ehtoja on mahdotonta toteuttaa. Siksi ne tuskin ratkeavat pelkällä ostromilaisella yhteistyöllä. Ongelmien ratkaisu edellyttää keskitettyjä ja markkinaratkaisuja, pakkoa ja hintoja. Kuten jo totesin, näiden aikaansaaminen on aidosti vaikeaa. Ongelmien ratkaiseminen kansallisella tasolla ei ole helppoa. Kansainvälisellä tasolla se on vielä monin kerroin hankalampaa.

Vaikeudet eivät johdu pelkästä moraalisesta laiskuudesta, vaikka sitäkin varmasti on maailmassa riittämiin. Kysymys on aidosti vaikeasta ongelmasta, samalla tavoin vaikeasta kuin luonnontieteelliset ja teknologiset ongelmat ovat. On hyödytöntä huutaa, että ”meidän” on parannettava syöpä tai keksittävä kylmäfuusio, koska se olisi moraalisesti oikein. Yhtä lailla hyödytöntä on sanoa, että ”meidän” on ratkaistava ilmastonmuutos tai köyhyys pelkällä tahdonvoimalla.

Raworthin perusongelma on tämä. Hän tulkitsee kaikki maailman ongelmat pahuudesta tai tyhmyydestä johtuviksi. Jos ne eivät ole ratkennet, syynä ei koskaan voi olla ongelmien viheliäisyys, vaan aina joku on tehnyt väärin ilkeyttään tai typeryyttään. Useimmiten kysymys on toki jälkimmäisestä, koska Raworthin kikkapussista löytyy simppeli ratkaisu ongelmaan kuin ongelmaan. Ei ole mitään, jota joko antiikin viisaat, viime vuosisadan alun unohtunut ajattelija tai joku vaihtoehtotalouden kuppikunta ei olisi jo ratkaissut.

Keskeinen ongelman ilmenemismuoto on juuri tuo kirjan sivuilla koko ajan toistuva ”me”. Me voimme tehdä sitä, me voimme tehdä tätä. Ihmiskunnan ongelma on kuitenkin juuri se, ettei tätä ”meitä” yhtenä-

senä päätöksentekijänä ole olemassa. Ei ole ”meitä” globaalina yliminä, joka ratkaisee kaiken, kunhan vain päättää.

”Me” olemme olemassa vain ihmisinä, epätäydellisinä, erimielisinä, epätietoisina, etu- ja aatteellisten ristiriitojen jakamina. ”Meidän” poliittinen päätöksentekomme on oikeasti vaikeaa, ”me” voimme juuttua köyhyyteen, ”me” voimme olla löytämättä yhteisymmärrystä myös niistä asioista, joista se olisi kaikkein tärkeintä löytää.

Taloustieteen pilaama ihminen

Kolmas Raworthin iskulauseista kehottaa ”vaalimaan ihmisluontoa”.

Hän näyttää tarkoittavan tällä lähinnä sitä, että taloustieteen ihmiskuva on ihan tyhmä. Typeryydestään huolimatta tämä ihmiskuva, kuuluisa *homo economicus*, hallitsee maailmaa. Poliittiset päätökset tehdään sen perusteella. Me olemme jopa itse omaksuneet ihmiskuvan niin vahvasti, että olemme alkaneet käyttäytyä sen mukaisesti.

Homo economicuksella viitataan taloustieteen pitkäaikaiseen perinteeseen mallintaa päätöksentekijöitä rationaalisina valitsijoina. Tämä on myös leikillinen, jopa pilkallinen, kutsumanimi ihmiselle, joka käyttäytyy tosielämässä kuin päätöksentekijät talousteorian kuvitteellisissa maailmoissa. Ilmaisua käytetään usein yhteyksissä, joissa on tarkoitus nimenomaan osoittaa, että todelliset ihmiset eivät ole *homo economicus*. Raworthin tarkoitus on juuri tämä.

Harva rationaalisen valinnan teoriaan kunnolla perehtynyt voi kuitenkaan olla yhtään innostumatta siitä, vaikka olisi kuinka kriittinen. On vaikea kiistää sen lukemattomia mielenkiintoisia ja hyödyllisiä tuloksia. Moderni talous- ja peliteoria ovat täynnä jännittäviä asioita, kiehtovia hypoteeseja ja yllättäviä, ajatuksia herättäviä teoreemoja. Monella niistä on myös merkittäviä käytännön sovelluksia. Ankarimankin kriitikon täytyy myöntää, että teorialla on ollut paljon annettavaa ihmiskunnalle.

Raworth sivuuttaa tämän kaiken. Hän luo tavanomaiseen tapaansa rationaalisen valinnan teoriasta karikatyyrin pinnallisen historiakatsauksen avulla. Sitten hän voitonriemuisesti kumoaa sen. Kaikki teorian suuret ajatukset, kaikki kirkkaat oivallukset ovat hänestä ilmeisen hölmöjä, pelkkiä keskinkertaisten tai pahantahtoisten ihmisten kuvitelmia. Hänen älyllisen uteliaisuuden puutteensa on henkeäsalpaavaa.

Lukija saattaa havaita, että minulla on tässä tunnetta pelissä. Havainto ei ole väärä. Vietin nuoruuteni rationaalisen valinnan mallin kriitikkona. Väitöstutkimukseni oli lähes vapaa rationaalisen valinnan saastasta. Olen siis kääntynyt vasta myöhemmin ymmärtämään teoriaperinteen hienouden. Siksi mukana lienee käännynnäisen intoa.

Ehkä Raworthin itse piirtämä kuva kertoo hänen asenteestaan paremmin kuin minun sanani.

Kuva 2 hassu ukkeli on Raworthin tulkinta rationaalisen valinnan teoriasta. Ukkeli ”seisoo yksinään rahaa kädessään, laskukone päässään, ego sydämessään”. Raworthin mielestä tämä on oivaltava tapa kuvata tut-

KUVA 2. ”RATIONAALINEN TALOUDELLINEN IHMINEN. IHMINEN VALTAVIRRRAN TALOUSTIETEEN SYDÄMESSÄ”.

Oma käännökseni Raworthin (2017) alkuperäisestä.

kimusperinnettä, joka on kehittänyt muun muassa sosiaalisen valinnan teorian, yleisen tasapainoteorian, huutokauppateorian, mekanismin-suunnittelun teorian, peliteorian, etsintäteorian, kustannus-hyötyanalyysin, päämies-agenttiteorian, informaation taloustieteen, hyvinvointiteoreemat, sopimusteorian, julkishyödykkeiden teorian ja niin edelleen.

Mikään tässä rikkaassa perinteessä ei tunnu olevan Raworthista kiinnostavaa tai säilyttämisen arvoista.

Ehkä rationaalisen valinnan teoria ansaitsee kuitenkin pienen puolustuspuheen. Puolustusta varten joudun kertomaan lyhyesti, mistä teoriassa todellisuudessa on kysymys. Rationaalisen valinnan teoriassa seikkailevat tyylytellyt päätöksentekijät. Nämä ovat esimerkiksi kuluttajia tai yrityksiä. Päätöksentekijöille on tarjolla joukko valintoja, jotka johtavat erilaisiin lopputuloksiin. Rationaalisuudella tarkoitetaan sitä, että päätöksentekijät valitsevat tarjolla olevista vaihtoehdoista johdonmukaisesti. Sovitaan esimerkiksi, että päätöksentekijä valitsee suklaajäätelön, kun tarjolla on suklaata ja mansikkaa. Sovitaan lisäksi, että hän valitsee mansikkajäätelön, kun tarjolla on mansikkaa ja vaniljaa.

Ollakseen rationaalinen, hänen on valittava suklaajäätelö silloinkin, kun tarjolla on suklaata ja vaniljaa. Ellei hän ole tällä tavoin rationaalinen, hänen valintansa muodostavat oudon kehän. Suklaa on parempi kuin mansikka, joka on parempi kuin vanilja, joka on parempi kuin suklaa.

Epärationaalisen päätöksenteon kehä johtaisi älyttömiin lopputuloksiin. Sovitaan, että päätöksentekijä on äskeisessä mielessä irrationaalinen. Hänellä on hallussaan vaniljajäätelö. Hän kuitenkin valitsi mieluummin mansikkajäätelön. Kenties minä tarjoan hänelle vaihtokauppaa. Vaihdan vaniljan mansikkaan, jos hän maksaa viisi senttiä. Hän suostuu ja saa minulta mansikkajäätelön. Mutta tiedän, että hän valitsi mieluummin suklaan kuin mansikan. Tarjoan taas vaihtokauppaa: viisi senttiä ja mansikka vaihtuu suklaaseen. Hän suostuu ja saa suklaajäätelön. Mutta minä tiedän, että hän ei ole rationaalinen. Niinpä tarjoan

hänelle vielä yhtä vaihtokauppaa. Maksa viisi senttiä, saat vaniljajäätelön. Hän suostuu.

Nyt irrationaalisella ystävällämme on vaniljajäätelö, siis täsmälleen sama jäätelö kuin alun perinkin. Hän on kuitenkin pulittanut minulle 15 senttiä päästäkseen alkuperäiseen tilanteeseen. Jos minä olen ilkeä, aloitan vaihtokauppakierroksen uudelleen ja sitten uudelleen ja uudelleen. Lopulta irrationaalinen valitsijaparka on tyhjätasku. Minulla on kaikki hänen rahansa, mutta siitä huolimatta hänellä on edelleen vain alkuperäinen vaniljajäätelönsä.

Rationaalisen valinnan teoria on käytännössä tässä. Se olettaa, etteivät päätöksentekijät ole alttiita äskeisen kaltaisille rahanpumpaus-huijauksille. Toki teoriassa kuvatut valintatilanteet ovat monesti paljon monimutkaisempia kuin äskeinen valinta kolmen jäätelömaun välillä. Valinnan kohteita voi olla enemmän, niihin voi liittyä epävarmuutta. Mukana voi olla muita päätöksentekijöitä, joiden valinnat myös vaikuttavat lopputulokseen. Rationaalisuus on kuitenkin aina vain samaa kuin äsken – sitä, etteivät päätöksentekijät ole alttiita rahanpumpaukselle.

Tämä kuulostaa aika viattomalta ja tietysti onkin. Mistä siis Raworthin pyhä suuttumus? Se liittyy toiseen taloustieteen mallien tyypilliseen ominaisuuteen. Päätöksentekijät ajattelevat niissä vain omia tavoitteitaan. He eivät siis ota huomioon päätöstensä seurauksia muille. Tämä ”itsekkyysoletus” ei ole mitenkään välttämätön taloustieteen rationaalisuuden tunnuspiirre. Se on kuitenkin todellisuudessa aika yleinen lähtökohta taloudellisessa mallintamisessa. Juuri tämän vuoksi Raworthin ukkelilla on ”ego sydämessään”. Laskukone päässä viittaa päätöksentekijän kykyyn tehdä valintoja. En ole varma mihin raha kädessä viittaa. Ehkä Raworthin virhekäsitykseen, että raha on jotenkin olennaista rationaalisen valinnan teoriassa. Se ei ole.

Rationaalisuusoletusta, itsekkyysoletusta ja muita taloustieteen mallinusratkaisuja voi kritisoida. Niitä voi ja pitää testata empiirisesti. Raworth ei kuitenkaan tyydy tällaiseen tieteessä täysin tavanomaiseen

kritiikkiin. Hänhän kritisoi kokonaista ihmiskuvaa, ei vain jotakin yksittäistä teoreettista mallinnusratkaisua.

Juuri tässä on hänen kritiikkinsä ongelma. Rationaalisen päätöksen tekijän malli ei ole ihmiskuva, se on teoreettisten pohdintojen helpottamiseksi tehtävä mallinnusratkaisu. Jotta asiaa voitaisiin tarkastella rauhallisemmassa ympäristössä, mietitään esimerkiksi liikennesuunnittelijaa. Suunnittelijan tehtävänä on miettiä miten Helsingin liikenne pitäisi järjestää. Hän saattaa hyvinkin perustaa pohdintansa liikennesimulaatioon, jossa hän mallintaa autoilijoita matka-aikaa minimoivina päätöksentekijöinä.

Olisi järjetöntä syyttää tätä liikennesuunnittelijaa ihmiskuvasta, joka latistaa ihmisen pelkäksi matka-aikaa kalkyloivaksi laskukoneeksi. Liikennesuunnittelijan mallinvalinta ei ole kannanotto siihen, mitä on olla ihminen. Se on kannanotto siihen, millainen teoria on riittävä liikenteen simulointiin. Vielä dramaattisempi esimerkki on insinööri, joka kohtelee hissivaijerin lujuuslaskelmassa ihmistä paikasta toiseen liikkuvana massapisteenä. Olisi järjetöntä syyttää insinööriä täyteläisen ihmisyyden latistamisesta pelkäksi massaksi.

Taloustieteen pyrkimys on sama kuin liikennesuunnittelijan ja insinöörin. Rationaalinen päätöksentekijä on tyylitelty olio. Se ei ole kannanotto ihmisyyden luonteesta, vaan siitä miten voidaan rakentaa riittävä teoria vaikkapa työn tarjonnasta, aamiaismurojen kysynnästä tai kollektiivisen päätöksenteon ongelmista. Tarkoitus ei ole sanoa jotakin yleistä ihmisenä olemisen luonteesta. Rationaalinen malli toimii, jos sen avulla voidaan sanoa jotakin kiinnostavaa tarkasteltavasta ilmiöstä.

Taloustieteen kiinnostuksen kohteena eivät myöskään useinkaan ole yksittäiset päätöksentekijät, vaan vuorovaikutus erilaisilla markkinoilla. Markkinoilla toimijoilla on usein voimakkaat kannustimet toimia rationaalisesti. Virheistä rangaistaan ankarasti. Onnistumisista palkitaan runsaskätisesti. Toimijoilla on mahdollisuus investoida fiksujen strate-

gioiden kehittämiseen. Karkean epärationaalista käytöstä voi olla vaikea ylläpitää markkinoiden paineessa.

Tällaisessa tapauksessa kiinnostava kysymys ei olekaan, onko jokainen markkinatoimija huippurationaalinen, vaan se voiko markkinoiden toimintaa kokonaisuutena selittää rationaalisen valinnan teorian avulla. Jos ei voida, täytyy olla niin, että merkittävä osa ihmisistä toimii voimakkaista kannustimista huolimatta järjestelmällisesti omia intressejään vastaan. Rationaalisen valinnan mallit ovatkin auttaneet suuresti ymmärtämään markkinoita.

Perusteltu rationaalisen mallin kritiikki ei siis voi olla ylimalkaista hekottelua. Kriitikon on pyrittävä osoittamaan, että rationaaliseen malliin perustuva analyysi tuottaa virheellisiä lopputuloksia. Näin on esimerkiksi silloin, kun tutkittavasta ilmiöstä kerätyt mittaustulokset ovat ristiriidassa rationaalisuushypoteesin kanssa. Kriitikon on tällöin ehdotettava tilalle jotakin toista, joustavampaa analyysitapaa. Juuri näinhän rationaalista mallia kritisoi käyttäytymistaloustiede tekee⁴⁰. Se ehdottaa täsmällisiin tutkimusongelmiin vaihtoehtoisia analyysikehikkeitä.

Joskus tietenkin on niin, että tietty analyysikehikko on ilmeisen riittämätön. Liikennesimulaatio, jossa tienkäyttäjien oletetaan olevan suoraa liikerataa vakionopeudella liikkuvia massapisteitä, olisi selvästi hyödytön. Työmarkkinamalli, jossa ihmisten ainoa tavoite on päästä työpaikalle nopeasti, ei olisi sen hyödyllisempi.

Rationaalisen valinnan teoria ei kuitenkaan selvästi ole tällä tavalla ilmeisen naurettava. Se on rajoitteistaan huolimatta ollut ilmeisen hedelmällinen lähestymistapa. Taloustieteen parhaillaan elävä empiirinen kukoistuskausi⁴¹ on osittain seurausta huolellisesta päätöksenteon teoreettisesta analyysistä, johon rationaalisen valinnan teoria on ekonomistit pakottanut.

40 Ks. esim Pesendorfer (2006).

41 Ks. esim. Angrist ja Pischke (2010), Goldsmith-Pinkham (2024).

Taloustieteilijöiden, kuten liikennesuunnittelijoiden ja hissi-insinöörien, ihmiskuva on siis aivan yhtä avara ja monipuolinen kuin muidenkin. Ajoreitin valinnan tai työn tarjonnan mallintaminen eivät ole heidän kannanottojaan ihmisyydestä. Jos Raworth haluaa kritisoida taloustieteellistä mallintamista, hänen on otettava kantaa täsmällisiin taloustieteen tuloksiin ja kerrottava miten hän muuttaisi niissä käytettyä tutkimusstrategiaa. Näin hän ei tee, koska tyytyy pauhaamaan ihmiskuvasta.

Epärationaalinen hyvä ihminen

Kritisoituaan taloustieteen rationaalista mallia, Raworth tarjoaa omaansa. Kuten hänen kritiikkinsä, myös hänen vaihtoehtonsa on ylätasoinen ja epämääräinen. Se ei esimerkiksi nojautu viime vuosikymmeninä kehitettyihin vaihtoehtoihin käyttäytymistaloustieteellisiin analyysikehikoihin, vaan tyytyy moraaliseen julistukseen.

Ensimmäinen vaihtoehtoisen ihmiskuvan piirteistä on vastavuoroisuus. Raworth väittää, että tavanomainen taloustiede ei voi selittää vastavuoroisuutta eikä yhteistyötä. Tämä ei yksinkertaisesti pidä paikkaansa. Vastavuoroisuuteen perustuvan yhteistyön syntyminen toistetussa kanssakäymisessä on talous- ja peliteorian kansanteoreemaksi (engl. *folk theorem*) kutsuttu alkeistulos. Raworthin synteesi niin sanottua ultimaatumipeliä koskevasta tutkimuksesta, sekä teoreettisesta että empiirisestä vilisee samoin virheitä ja ylitulkintoja. Jo hänen kuvauksensa siitä, mitä rationaalisen valinnan teoria ennustaa ultimaatumipelissä tapahtuvan, on väärä. Toisin kuin hän väittää, rationaaliset pelaajat voivat päätyä pelissä mihin tahansa lopputulokseen. Hänen puolustukseksaan on sanottava, että hän ei ole yksin virheineen. Samat kliseet nimittäin toistuvat sekä akateemisessa että yleistajuisessa taloustiedekritiikissä⁴².

42 Binmore (2005a) käy läpi käytännöllisesti katsoen kaikki Raworthin esittämät argumentit.

Yhteiskuntatieteen keskeisiä kysymyksiä on, miten vastavuoroisuuteen perustuvaa yhteistyötä syntyy tilanteissa, joissa ihmisten intressit eivät ainakaan täysin kohtaa. Juuri tätä kysymystä pohtivat niin markkinatalouden teoreetikot, peliteoreetikot kuin Ostromin kaltaiset empiirikot. Kohtalonkysymys on, miten tällaista yhteistyötä voidaan luoda globaalien ongelmien ratkaisemiseksi. Raworthin ratkaisu on tässäkin vain olettaa, että yhteistyö jotenkin nyt vain kuuluu ihmisluontoon. Ongelmana ei ole ollut yhteistyön vaikeus vaan väärä käsitys ihmisluonnosta.

Todettakoon myös, että Raworthin ihmiskuva joutuu empiirisiin vaikeuksiin, kun sen pitäisi selittää esimerkiksi hinnanmuodostus, elinkeinotuet, aseteollisuus, lobbaaminen, monopoliaseman väärinkäyttö, talousrikollisuus, veronkierto, työn tarjontajousto, verotuksen kannustinvaikutukset, protektionismi ja työlainsäädäntö. Jonkinlainen homo economicukselta lainaava malli tarvitaan, että nämä ilmiselvästi itsekkäistä oman edun tavoittelusta johtuvat ilmiöt voidaan selittää.

Seuraavat uuden ihmiskuvan piirteet ovat vaihtuvat preferenssit, muiden kanssa verkostoitunut ja muilta oppiva ihminen ja kalkyloinnin sijasta approksimoiva ihminen. Jokaisessa toistuu sama kaava. Raworth kertoo, että nämä ovat täysin mullistavia ajatuksia, jotka taloustiede on unohtanut. Väitteet ovat joko väriä tai ainakin täysin yliampuvia. Raworth ryydittää hommaa loputtomilla anekdooteilla ja epäuskottavilla tarinoilla. Hän esimerkiksi kertoo, että yksinkertainen kolmen kysymyksen testi voi diagnosoida sairauden paremmin kuin lääketieteellinen tutkimus. Analyysiä, miten Raworthin uudet ajatukset tarkkaan ottaen muutetaan talouden tutkimusmenetelmiksi, saati siitä, miten mitkään keskeiset taloustieteen tulokset muuttuisivat, ei sen sijaan juuri ole.

Uuden ihmiskuvan esittely huipentuu ihmiseen osana luontoa. Raworth äityy lyyriseksi. Meidän on lakattava ajattelemasta itseämme luomakunnan huippuna. Luonto ei ole pyramidi, se on verkosto. Tarvitaan syvä tietoisuuden muutos. On opittava alkuperäiskansoilta, että

luonnon antimet eivät ole hyödynnettäviä voimavaroja, vaan sukulaisiamme. Nimillä on väliä, se miksi kutsumme asioita vaikuttaa siihen, miten niitä kohtelemme. Maa on kotimme, mutta ei vain meidän kotimme. Elämme kytkeytyneinä elävinä itseinä yhteisluovassa kumppanuudessa Maan kanssa.

Raworth sortuu luonnon ja ihmisen yhteyden mystifiointiin. Luonto ei ole mikään kiva paikka, jossa ihmiset elivät harmonisesti ennen kuin ikävä teollistuminen ja taloustieteen ihmiskuva pilasivat kaiken. Luonnon varassa eläminen on kovaa ja julmaa hommaa. Luonnon pakosta irtautuminen on vasta mahdollistanut nykyaikaisen suhteellisen mukavan ja pitkän elämän kehittyneissä maissa. Sama reitti on ainoa tie myös muille pois köyhyydestä. Luonnon voimavarojen valjastaminen teknologian avulla on tässä juuri olennaista.

Inhimilliset tarpeet pysyä hengissä, terveenä ja rikkaana ovat siis aina olleet ja ovat yhä usein ristiriidassa luonnon suojelemisen kanssa. Päätöksenteko on väistämättä tasapainoilua luonnonsuojelun ja muiden tärkeiden asioiden välillä. Luonnon mystifiointi ja ihmiskunnan runoilminen *na'vi*-kansaksi eivät edistä viisasta päätöksentekoa. Luontoa ei pidä tuhota. Sen rajat pitää ottaa huomioon. Ne pitää kuitenkin ottaa huomioon samalla tavalla kuin kaikki muutkin päätöksenteon rajoitteet.

Markkinatalouden ydin ei löydy läksypalkkioista

Lopulta Raworth vetää yhteen uuden ihmiskuvan käyttöönoton seurauksia. Keskeinen Raworthin väite on, että uusi ihmiskuva pakottaa suhtautumaan markkinoihin aiempaa kriittisemmin. Raworthilaista kuvakieltä käyttäen markkinat ovat kuin tulitikkuja, joita pitää käyttää varovasti. Lukija, joka odottaa, että nyt seuraa huolellinen taloustieteen valtavirrasta poikkeava markkinatalouden analyysi kuitenkin pettyy. Sen sijaan Raworth marssittaa esiin loputtoman ketjun tarinoita aivan muista asioista kuin varsinaisesta markkinataloudesta.

Kuulemme koulumaksujen lopettamisesta Malawissa, koulunkäyntipalkkion kokeilusta Kolumbiassa, lukupalkkiokokeilusta Teksasissa, päiväkotisakosta Israelissa, koulunpihan huoltobonuksista Tansaniassa ja puiden suojeleuohjelmasta Meksikon Chiapasissa. Kaikkia näitä kokeiluja yhdistää se, että ihmisten kannustaminen rahalla ei toiminutkaan. Joko rahapalkkiot eivät toimineet, niiden vaikutus oli päinvastainen kuin toivottiin tai sitten ihmisten yhteishenkeen vetoaminen ja yhteisön paine olivat tehokkaampia.

Voisin tietenkin nipottaa tässä tutkimusten yksityiskohdista tai huomauttaa, että kenties maailmalla on yhtä lailla tuloksia toimivista rahapalkkioista. Tämä on kuitenkin täysin tarpeetonta. Vaikka Raworthin esittämät tulokset hyväksyttäisiin sellaisinaan, hän ei ole todellisuudessa esittänyt mitään kovin merkittävää markkinatalouden kritiikkiä. Kaikki me markkinatalouden kannattajatkin myönnämme auliisti, että markkinoita ei kannata luoda joka paikkaan. Paikallisten yhteisöjen normeilla ja ihmisten vapaaehtoisella työllä naapurustojensa hyväksi on ehdottomasti paikkansa.

Raworthin ongelma on, että hänen mainitsemansa ilmiöt ovat täysin epäolennaisia markkinatalouden – hänen omaa ilmaisuaan käyttäkseni – ison kuvan kanssa. Markkinatalous on ihmiskunnan historiassa ainoa tunnettu tapa organisoida miljoonat ja miljardit ihmiset kaikkia hyödyttävään yhteistyöhön. Kysymys ei ole siitä, miten päiväkodista myöhästyneitä vanhempia pitää sanktioida. Kysymys on siitä, mistä nuo vanhemmat saavat elantonsa, mikä tyydyttää heidän isommat ja pienemmät tarpeensa ja mistä lasten päiväkotien rahoitus tulee.

Meillä onnekaissa länsimaissa nämä kaikki asiat ovat globaalin markkinatalouden antimia. Sen sijaan Malawin ja Chiapasin asukkaat ovat köyhiä, koska he eivät ole päässeet näiden antimien osaksi. Heidänkin ainoa toivonsa nostaa elintasonsa siedettäväksi on pääsy osaksi globaalia markkinataloutta.

Toisin sanoen Raworth asettaa rimansa todella matalalle. Hän väittää luovansa aivan uuden ihmiskuvan ja sille perustuvan markkinatalous-kriittisen taloustieteen. Todisteena tästä hän luettelee joukon pienimuotoisia kokeiluja, joissa keinotekoisesti luodut markkinat epäonnistuvat. Sen sijaan hänellä ei ole mitään sanottavaa niistä syistä, joiden vuoksi me vääristyneestä ihmiskuvasta kärsivät ekonomistit kannatamme markkinataloutta. Syy ei suinkaan ole, että pidämme rahapalkintoa parhaana tapana pitää lapset koulussa. Syy ei myöskään ole, että emme arvostaisi kotitaloustuotantoa, tai että meistä yhteisvaurauden luominen markkinoiden ulkopuolella ei olisi hieno asia.

Kannatamme markkinataloutta, koska koko maailman taloudellinen hyvinvointi on sen ansiota. Se on ainoa tunnettu järjestelmä, joka mahdollistaa globaalin yhteistyön järjestämisen niin, että kahdeksan miljardia ihmistä pysyy hengissä. Kannatamme markkinataloutta, koska ihmiskunnan tuleva kukoistus lepää sen varassa. Jokainen kansakunta, joka on noussut köyhyydestä, on noussut köyhyydestä osallistumalla globaaliin markkinatalouteen.

Juttelua systeemeistä, tasapainoista ja sen sellaisista

Raworthin neljäs iskulause kehottaa meitä ”hiffaamaan (engl. *get savvy*) systeemit”. Hän tarkoittaa, että pitää ymmärtää talouden olevan kompleksinen systeemi. Taloustieteilijät eivät Raworthin mukaan ymmärrä tätäkään. Syynä on muun muassa heidän valitsemansa väärä matematiikka. Toisin sanoen taloustieteen tai sen karikatyyrin kritiikki jatkuu myös tässä Raworthin kirjan osassa. Jos mahdollista se on väkevämpää ja vähemmän informoitua kuin aiempi taloustieteen ihmiskuvan moukarointi.

Myönnän hieman jo uupuneeni Raworthin taloustiedekritiikkiin vastaamiseen. Ennen kaikkea pelkään lukijan uupuvan, jos käyn sitä läpi yksityiskohtaisesti vielä toisen luvun verran. Tarvitaan rytminmuutos.

Aion hyödyntää raworthilaisia keinoja ei-raworthilaisiin tarkoituksiin. Koska kerran kaikki on hänestä näytelmää, kirjoitan tämän luvun dialogin muodossa. Näytelmässä on kaksi hahmoa, **Raworth** ja **Hessu**. Hahmo-Raworth esittää tosielämän Raworthin väitteitä. Hahmo-Hessu vastaa niihin.

Raworth: Kaikesta tieteestä – erityisesti taloustieteestä – olisi tul-
lut aivan erilaista, paljon parempaa, jos **Newton** olisi omenapuun
alla pohtinut puiden ja mehiläisten, auringon ja lehtien, sateen ja
juurten iäti muuttuvaa leikkiä.

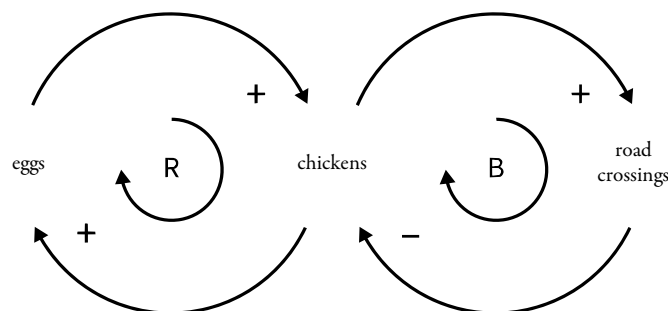
Hessu: Vaikea sanoa, ehkä olisikin. Mistä muuten tiedämme, et-
tei hän pohdiskellut näitä asioita?

Raworth: Taloustieteen perusopinnoissa opetettava kysyntä-tar-
jontakehikko on huono tapa ymmärtää markkinoiden toimintaa.
Se perustuu väärin 1900-luvun metaforiin talouden toiminnasta.

Hessu: En voisi olla enempää eri mieltä. Ensikosketuksena mark-
kinoiden toiminnan analysointiin kysyntä-tarjontakehikko on
mainio. Sitä ei perustella väärillä metaforilla, vaan yksinkertaisella
taloudellisella intuitiolla. Jokainen opiskelija ymmärtää, että ta-
varaa tulee kalliimmalla hinnalla tarjolle enemmän. Toisaalta sitä
menee kaupaksi sitä vähemmän mitä kalliimpaa se on. Näistä hel-
posti ymmärrettävistä aineksista voidaan leipoa kokonainen ana-
lyysikehikko selittämään sitä, miten hinnat ja määrät muuttuvat
markkinoilla.

Yksinkertaisuudestaan huolimatta kehikon avulla pystytään
selittämään monia tosielämän ilmiöitä. Moniin tilanteisiin tarvi-
taan toki hienostuneempaa tai erikoistuneempaa analyysikehik-
koa. Kysyntä-tarjontakehikko tarjoaa kuitenkin aivan mahtavan
alun markkinoiden ymmärtämiseen.

Raworth: Taloustieteilijät eivät ymmärrä takaisinkytkentöjä ja
systeemiajattelua. **Kuvassa 3** on esimerkiksi systeemi, joka ker-

KUVA 3. SYSTEEMI, JOSSA ON TAKAISINKYTKENTÄ. MITÄ ENEMMÄN KANOJA, SITÄ ENEMMÄN MUNIA JA MYÖHEMMIN KANOJA. TOISAALTA KANOJEN LISÄÄNTYESSÄ MYÖS TIEN YLITYSTEN MÄÄRÄ LISÄÄNTYY. TÄMÄ TAAS PYRKII VÄHENTÄMÄÄN KANOJEN MÄÄRÄÄ. Lähde: Raworth (2017).

too tärkeän asian. Kun kanat lisääntyvät, tulee lisää munia, joista tulee lisää kanoja. Toisaalta kanojen lisääntyminen lisää myös tien ylitysten määrää. Tämä puolestaan on taipuvainen vähentämään kanoja. Riippuen systeemin parametreista tuloksena voi olla eksponentiaaliseen kanojen määrän kasvu, kanakannan eksponentiaalinen tuhoutuminen tai kanakannan heilunta.

Hessu: Taloustieteen opiskelijat joutuvat tekemisiin kuvaamasi kaltaisten dynaamisten systeemien kanssa jo opintojen alkuvaiheessa. Jokainen ekonomisti joutuu opettelemaan tällaisten systeemien analyysiä ja ratkaisua⁴³.

Raworth: Ehkä, mutta tällaisten luonnollisten systeemien ja takaisinkytkentöjen kuvaamiseen tarvitaan aivan erilaista matematiikkaa kuin taloustieteen ytimessä käytetty fysiikkakateuteen perustuva differentiaalilaskenta.

Hessu: Biologisten, yhteiskunnallisten ja fysikaalisten systeemien käyttäytymistä kuvataan samalla matematiikalla, differentiaali- ja

43 Esim. Chiang ja Wainwright (2005, luvut 15–20), Shone (2002).

differentssiyhtälöillä. Makrotalouden oppikirjat ovat täpötäynnä tällaisia systeemejä, samoin kuin biologian ja fysiikan. Kana-muna-maantie-malli voisi hyvin esiintyä taloustieteen aineopintojen harjoituskirjassa. Tämä matematiikka rakentuu vahvasti differentiaalilaskennalle. Differentiaaliyhtälöitä, eikä siis koko systeemi-teoriaa olisi olemassa ilman differentiaalilaskentaa.

Raworth: Taloustieteen tasapainoajattelu kuitenkin tarkoittaa sitä, että dynaamisia systeemejä ei oteta vakavasti. Nehän ovat jatkuvassa muutoksen tilassa, eivät tasapainossa.

Hessu: Ei tarkoita. Taloustiede on tosiaan kiinnostunut tasapainoista. Voi olla, että liian kiinnostunut. Tätä ongelmaa voi kuitenkin liioitella. Ensiksi, tasapainoja on monenlaista sorttia. Tasapaino voi dynaamisessa maailmassa olla pisteen sijasta myös ura. Tässä tapauksessa tasapaino on päätöksentekijöiden vuorovaikutuksesta syntyvä kehityspolku.

Tasapainoajattelu ei yleisesti tarkoita sitä, että kaiken ajatellaan olevan sopusoinnussa ja levossa. Kun päätöksentekijä vuorovaikuttaa markkinoilla tai jossain muussa tilanteessa, hän joutuu omia päämääriään tavoitellessaan ottamaan huomioon myös mitä muut tekevät. Lisäksi hänen on otettava huomioon, että muutkin tekevät samaa ja ottavat huomioon myös hänen omat tekemisensä. Kaikki siis miettivät mitä itse tekevät, mitä muut vastaavat tähän ja miten he itse vastaavat muiden vastauksiin. Tasapainoajattelu on tällaisen vuorovaikutuksen järjestelmällistä mallintamista.

Raworth: Hypoteesi tehokkaista rahoitusmarkkinoista ei ainkaan voi pitää paikkaansa, koska on talouskriisejä.

Hessu: Rahoitusmarkkinoiden tehokkuus ei suinkaan tarkoita, että ne käyttäytyvät jotenkin rauhallisesti ja ennustettavasti. Se tarkoittaa, että markkinat käyttävät informaatiota enemmän tai vähemmän tehokkaasti. Siksi markkinoiden voittaminen järjestelmällisesti on vaikeaa tai mahdotonta. Tehokkuudesta seuraa ni-

menomaan, että kun uutta informaatiota tulee, markkinat voivat heilahtaa hyvin voimakkaasti.

Raworth: Mutta taloustiede ei ennustanut finanssikriisiä eikä muitakaan kriisejä.

Hessu: Ei niin. Taloustiede, erityisesti tehokkaiden markkinoiden hypoteesi päinvastoin ennustaa, ettei kriisejä voi ennustaa. Jos olisi mahdollista ennustaa, että osakkeen hinta romahtaa huomenna, kaikki myisivät nyt ja osakkeen hinta romahtaisi heti eikä vasta huomenna. Näin ollen kaikki mallit, olivatpa ne millaisia hyvänsä ovat tuomittuja epäonnistumaan rahoitusmarkkinoiden ennustamisessa, jos markkinat toimivat yhtään tehokkaasti.

Taloudellisia malleja voi sen sijaan käyttää esimerkiksi sen miettimiseen, millainen sääntely ja millaiset rahoitusmarkkinainstituutiot ovat omiaan tuottamaan yhteiskunnallisesti hyviä lopputuloksia. Epäilemättä tässä voidaan hyödyntää kompleksisuusteoreetikkojen simulaatioita siinä missä muitakin taloudellisia malleja. Kysymys on kuitenkin aivan eri asiasta kuin kriisien ennustamisesta.

Raworth: On selvää, että talouskriiseissä on kysymys pitkään kertyneistä paineista, jotka ovat lopulta saavuttaneet keikahduspisteen. Siksi nykyiset taloudelliset mallit on korvattava kompleksisuusteoreettisilla simulaatioilla.

Hessu: Kaikki asiat, jotka tapahtuvat ovat tietenkin jossakin määrin seurausta pitkän aikavälin kehityksestä. Ei kuitenkaan ole mitenkään välttämättä totta, että kriisit ovat pitkään kertyneiden paineiden tai kehityskulkujen väistämättömiä ja ennustettavia seuraamuksia.

Markkinahinnat perustuvat odotuksiin tulevaisuudesta, odotuksiin toisten odotuksista, odotuksiin toisten odotuksista omista odotuksista ja niin edelleen. Nämä odotukset ja odotusten odotukset voivat muuttua hyvin nopeasti ja aiheuttaa suuria heilahduksia markkinoilla. Juuri siksi kriisejä on mahdotonta ennustaa. Tämän vuoksi en usko, että kompleksisuusteoreettiset simu-

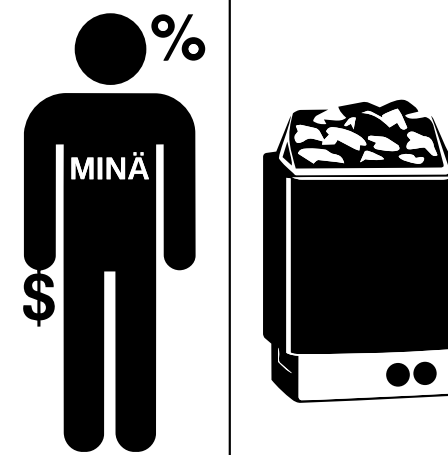
laatiot ovat yhtään parempia ennustamaan markkinoiden liikkeitä kuin perinteisemmätkään taloustieteen menetelmät.

Sanonpa vielä senkin, että kuten itse toteat, kompleksisuusteoreettisissa simulaatioissa seikkailevat päätöksentekijät noudattavat yksinkertaisia päätössääntöjä. Ne ovat siis vielä paljon yksilotteisempia hahmoja kuin *homo economicus*. Sinun kielenkäyttöäsi mukaillen kompleksisuustieteen ihmiskuva on siis hyvin lattea. Itse asiassa simulaatiomallien ihmiset muistuttavat eräänlaisia termos- taatteja, jotka naksuvat päälle ja pois kohtaamiensa olosuhteiden mukaan. Kenties asiaa voisi – sinun tapaasi – kuvata piirroksella.

Raworth: Virtojen ja varantojen ymmärtäminen on tärkeää!

Hessu: Niin on. Tämä erottelu on muuten differentiaalilaskentaa. Siis sitä, mikä sinusta on väärää matematiikkaa.

Raworth: Kaupankäynnistä ja sopimisesta kolmansille osapuolille aiheutuvia haittoja ei pitäisi kutsua ulkoisvaikutuksiksi. Ta-

KUVA 4. RATIONAALINEN IHMINEN (VAS.) JA SIMULAATIOIHMINEN (OIK).

Vasen paneeli oma käännökseni Raworthin (2017) alkuperäisestä.

Oikea paneeli on itse tekoälyllä tuottamani.

loustieteilijät kutsuvat joitakin vaikutuksia ulkoisiksi vain, koska heidän teoriansa ovat liian kapeita sisäistämään ne. Monista viime vuosisadalla ulkoisvaikutuksiksi kutsutuista asioista on tullut globaaleja kriisejä. Ne eivät siis ole mitenkään sivuseikkoja, vaan pääasioita. Ei ole ulkoisvaikutuksia, on vain vaikutuksia.

Hessu: Ulkoisvaikutus ei tarkoita teorian ulkopuolista vaikutusta. Ulkoisvaikutusten talousteoria sisältää määritelmällisesti ulkoisvaikutukset. Ne ovat siis mukana teorioissa. Ulkoisvaikutuksen käsitteessä ei myöskään ole mittakaavarajoitetta. Ulkoisvaikutukset voivat olla suuriakin. Itse asiassa ne ovat kiinnostavia vain, jos ne ovat suuria. Ilmastonmuutos on esimerkki suuresta ulkoisvaikutuksesta. Ilmastonmuutoksen kutsuminen ulkoisvaikutukseksi ei ole ongelman vähättelyä, vaan sen analysointia.

Ilmastonmuutos syntyy siksi, että ihmiset eivät maksa polttaessaan fossiilisia polttoaineita autoissaan, voimaloissaan ja tehtaissaan päästöjen kaikille muille aiheuttamaansa ilmastohaittaa. Siksi he polttavat liikaa fossiilisia polttoaineita. Asian ratkaiseminen on vaikeaa, koska päästöjen vähentämisen hyödyt eivät myöskään kohdistu vähentäjälle vaan kaikille. Kysymys on siis ulkoisvaikutuksista. Tämän ymmärtäminen on ensimmäinen askel ongelman ratkaisujen etsintään.

Raworth: Ekonomistien tulisi olla nöyriä. Heidän ei pitäisi yrittää ennustaa ja hallita taloutta. Sen sijaan politiikkavalintoja tulisi ajatella kokoelmana sopeutuvia kokeiluja, jotka auttavat muovamaan taloudellista ja yhteiskunnallista muutosta.

Hessu: Olen täysin samaa mieltä. Itse asiassa tämä kuulostaa aika lailla Popperin klassisilta ajatuksilta yhteiskunnan kehittämisen mahdollisuuksista⁴⁴. Sinun kirjasi on toki tämän lähestymistavan täydellinen vastakohta. Tarjoat kikkapussillisen radikaaleja ehdo-

⁴⁴ Popper (2013).

tuksia, joita ei ole kokeiltu isossa mittakaavassa missään ja joiden tarkoitus on täydellisesti mullistaa kaikki kerralla.

Sen sijaan moderni empiirinen taloustiede on paljon lähempänä tätä ihannetta. Et kuitenkaan kirjassasi käsittele sitä oikeastaan lainkaan. Kiinnostuksesi taloustiedettä kohtaan rajoittuu kokonaan vuosikymmeniä vanhaan teoreettiseen tutkimukseen.

Muutama vuosi sitten taloustieteilijäystävänäni keräsi luettelon siitä, mitä suomalaisten yliopistojen taloustieteen laitoksilla tutkitaan. Luettelo on vanhentunut ja jo syntyessään epäsystemaattinen. Siitä kuitenkin käy ilmi tutkimusintressien laajuus pelkästään pienessä Suomessa. Listan pituuden vuoksi se on alaviitteessä⁴⁵. Sitä katsellessa selviää, että kirjaasi lukemalla saa aivan kummalli-

⁴⁵ Arvonlisäveron muutosten vaikutus hintoihin ja työllisyyteen, ansiosidonnainen työttömyysturva ja työttömyys, asumisen arvonlisävero ja tulonjako, energiainvestoinnit ja epävarmuus, ETS-markkinoiden tehokkuus, globalisaation työmarkkinavaikutukset, hiilidioksidipäästöjen yhteiskunnalliset kustannukset, ikääntyminen ja tuottavuus, inhimillisen pääoman tuotto ja riskit, Itämeren vedenlaadun parantamisen hyödyt ja kustannukset, kannustinloukut, korjausrakentamisen energiatehokkuus, korkotaso ja mikrolainat, koulun laadun vaikutus asuntojen hintoihin, kouluvalinnan vaikutus oppimistuloksiin ja tuloihin, kuntaliitosten vaikutus kuntien palveluihin, kuntatyöntekijöiden vaikutukset politiikkaan, lamanajan työttömien ominaisuudet, luottorajoitukset ja kohtaanto asuntomarkkinoilla, lämmitysmuodon vaikutus asunnon hintaan, maataloustukien vaikutukset, nuorisorangaistuksen vaikutus rikollisuuteen ja työuraan, nuorisotakuun vaikutukset, opintotuen tulorajat ja työssäkäynti, patenttien laajuuden ja pituuden vaikutus imitointiin, poliitikkojen tulokehitys, rahan kvantiteettiteoria ja ennustaminen, riski- ja aikapreferenssit, sosiaalinen liikkuvuus, sukupolvenvaihdon vaikutus yritykseen, T&K -tukien vaikutukset, tulojen periytyvyys, tulonjako ja luottosykli, työttömyyskokemus ja sijoituskäyttäytyminen, työttömyys ja alueellinen liikkuvuus, uusien yliopistojen työmarkkinavaikutukset, veromuutosten vaikutukset sukupuolittain, WTO-kauppasopimusten hyödyt, ydinvoiman yhteiskunnalliset riskit, yhden lapsen -politiikan vaikutukset koulutukseen, yhteisövero kansainvälisessä ympäristössä, yliopistoverkon vaikutukset uravalintoihin, yritystuet ja yritystoiminta ja äänestäjien rationaalisuus. Ks. Pursiainen (2018). Landsburg (2014) tarjoaa samanlaisen listan yhdysvaltalaisesta Rochesterin yliopistosta.

sen käsityksen taloustieteestä. Se ei ole älyttömien teorioiden kehittelyä ja väärin kaavioiden tuijottelua, vaan täysillä maailman ongelmia kohti puskevaa empiirisesti suuntautunutta tutkimusta. Uudet tutkimusmenetelmät ja miljoonia havaintoja sisältävät rekisteriaineistot tuovat koko ajan uutta tietoa nimenomaan politiikkavalinnoista opettavaisina kokeiluina.

Talusteorian ystävänä voisin melkein sanoa, että rationaalisten valintojen malleja ajatellaan nykyisin liian vähän!

Raworth: Keskustelumme päätteeksi haluan sanoa, että terve hierarkia saavutetaan, kun sisäkkäiset systeemit palvelevat kokonaisuutta, jonka osia ne ovat. Maksasolut palvelevat maksaa, joka taas palvelee ihmisruumista; jos solut alkavat lisääntyä nopeasti, niistä tulee syöpäkasvain, joka ei enää palvele vaan tuhoaa ruumista, josta solut ovat riippuvaisia. Taloudessa terve hierarkia tarkoittaa esimerkiksi, että rahoitussektori palvelee tuottavaa taloutta, joka puolestaan palvelee elämää.

Hessu: [---].

Suunnittele jakamista varten

Raworthin viides iskulause on ”suunnittele jakamista varten”. Käytännössä hän tarkoittaa tällä tulonjaon ja sitä tasaavan politiikan keskeyttämistä.

Raworth siteeraa tutkimusta, jonka mukaan maailman köyhät eivät enää suureksi osaksi asu köyhissä, vaan keskitulotason⁴⁶ maissa. Syynä on, että niin monesta entisestä matalan tulotason maasta on tullut keskitulotason maa. Lisäksi hän toteaa, että köyhyys on yleistä myös rikkaissa maissa. Esimerkiksi Yhdysvalloissa joka viides lapsi elää köyhyysrajan alapuolella.

⁴⁶ Ilmeisesti englanninkielisen ilmaisun *Middle Income Countries* (MIC) virallinen suomennos on hiukan kömpelöltä kuulostava ”keskitulotason maat”.

Raworth väittää näistä huomioista seuraavan, että köyhyyden poistamisesta on tullut merkittävässä määrin valtioiden sisäisen tulonjaon kysymys. Kansainvälisen avun ja kasvun edistämisen sijasta on siis keskityttävä maiden sisäiseen tulonjakopolitiikkaan.

Ajattelutavan omaksuminen antaa Raworthille mahdollisuuden väistää kaikkein tärkeimmät köyhyyteen ja tulonjakoon liittyvät kysymykset. Ensiksikin rikkaiden maiden ja köyhien maiden köyhyydessä on kysymys täysin eri ilmiöstä. Yhdysvalloissa köyhiksi luettavien perheiden tulotaso on moninkertainen verrattuna globaaleihin köyhyysrajoihin⁴⁷. On älyllisesti ja moraalisesti erikoinen johtopäätös ajatella, että Yhdysvaltojen tulonjakokysymykset ja äärimmäisen köyhyyden poistaminen olisivat jollakin tavalla rinnasteisia.

Kiinan, Intian ja Nigerian kaltaisten maiden siirtyminen alhaisen tulotason maista keskitulotason maiksi ei mitenkään taianomaisesti muuta niiden köyhyysongelmia rikkaiden maiden kaltaisiksi. Niiden ongelmat ovat kertaluokkaa suurempia ja moraalisesti pakottavampia kuin rikkaiden maiden tulonjakotaistelut. Ratkaisut ovat samoin aivan toisenlaisia.

Tulotason ja siis BKT:n valtava kasvupyrähdys on ainoa mahdollisuus köyhyyden laajamittaiseen hävittämiseen. Maiden siirtyminen keskitulotasolle tarkoittaa, että osa väestöstä on jo päässyt mukaan globaalin markkinatalouden tuottamaan vaurauteen. Muidenkin pitää päästä siitä osalliseksi. Kasvun edistämisen merkitys ei siis mitenkään ole vähentynyt sen vuoksi, että jotkut maat on nyt luokiteltu vähemmän köyhiksi kuin ennen.

Yksi Raworthin kirjan kasvukriittisen ohjelman suurimmista heikkouksista on juuri kysymys maailman köyhistä. Globaalin tulotason kasvua on mahdotonta pitää minään muuna kuin täydellisenä välttämättömyytenä tilanteessa, jossa niin moni ihminen yhä elää köyhyydessä. Raworth yrittää ohittaa tämän väittämällä, että kasvua ei niin tarvita-

⁴⁷ Esim. Pritchett (2017) kirjoittaa aiheesta terävästi.

kaan, vaan valtioiden sisäinen tulonjako riittää. Näin ei yksinkertaisesti ole. Keskitulotasoisten, mutta kuitenkin aika köyhien maiden sisäinen tulonjako ei kerta kaikkiaan ole ratkaisu köyhyyteen. Raworth siis suoreksi osaksi sivuuttaa maailman köyhyyden, ihmiskunnan suurimman ongelman.

Toki keskitulotasoisten valtioiden sisäistä tulonjakoa kannattaa sitäkin miettiä. Raworth ei kuitenkaan tee niin. Hän keskittyy lähinnä rikkaiden maiden tulon- ja varallisuudenjaon kysymyksiin. Raworthilla ei ole juurikaan kiinnostavaa sanottavaa edes rikkaiden maiden tulonjaosta. Hän ei tartu vero- tai sosiaalipolitiikan vivahteisiin. Sen sijaan Raworth tukeutuu mystiikkaan. Taloutta on ajateltava ”luonnon verkostojen” kaltaisena, Raworth proosarunoilee.

Luonnon verkostoja luonnehtivat ”strukturi” ja ”balanssi”, olipa kysymys sitten ”Iowan kylmistä lähteistä” tai ”Etelä-Floridan alligaattoreita kuhisevista soista”. Ne muodostuvat ”haarautuvista fraktaaleista”. Verkostoissa vallitsee tasapaino ”tehokkuuden” ja ”resilienssin” välillä. Näistä jälkimmäinen riippuu verkoston ”diversiteetistä” ja ”redundanssista”.

Raworthin mukaan näiden luonnon verkostojen matkimisesta seuraa koko joukko politiikkasuosituksia. Näitä ovat kohtuullinen vähimmäispalkka, enimmäispalkka, maauudistukset, georgistinen maavero, raha-reformi, täysreservipankkiuudistus, valtion pankit, korottomat lainat, helikopteriraha, vihreä setelirahoitus, vaihtoehtovaluutat, kryptovaluutat, työläisten osuuskunnat, yhteiskunnalliset yritykset, patenttieuudistus, 3D-tulostus, avoimen teknologian työkonet, yleinen robottiosinko ja niin edelleen.

Näyttää selvältä, että Raworth on kaivanut kirjaansa kaikki vaihtoehtopiireissä suositut ideat ja väittää niiden olevan seurausta luonnon verkostojen tarjoamista opeista. On tarpeetonta pohtia, seuraavatko ehdotukset tosiaan haarautuvista fraktaaleista ja redundanssin tuottamasta resilienssistä. Kaksi asiaa on sen sijaan selvää. Näillä konsteilla ei voida

ratkaista yhteiskunnallisen tasa-arvon ongelmia. Joukossa on hyviä ja huonoja konsteja. Hyvien mittakaava on pieni, ison mittakaavan ehdotukset taas ovat huonoja.

Kuten mainittua nämä ajatukset myös koskevat paljolti rikkaita maita. Ne eivät edes yritä ratkaista maailman todellista eriarvoisuusongelmaa, sitä miten maailman köyhistä tehdään rikkaampia. Raworth itsekin havaitsee tämän ja omistaa muutaman sivun globaalille köyhyydelle. Tarjolla on laimeaa lääkettä. Suurimmaksi osaksi hän puhuu kehitysavusta ja tulonsiirroista rikkaista köyhiin maihin. Näilläkin on tehtävänsä, mutta yksikään maa ei historian aikana ole rikastunut tulonsiirtojen avulla. Ainoa keino voittaa köyhyys on talouskasvu ja liittyminen globaaliin markkinatalouteen. Tästä Raworthilla ei ole mitään sanottavaa, koska se ei sovi hänen kasvukriittiseen tarinaansa.

Oikeastaan tässä on Raworthin kirjan suurin heikkous. Maailman köyhät tarvitsevat lisää tuloja. He tarvitsevat paljon muutakin, mutta myös runsaasti lisää tuloja. Köyhien rikastuminen on määrätelmällisesti talouskasvua. Jos ei ole kasvua, ei voi olla köyhyyden loppumista. Jokainen kirja, jokainen ajattelija, joka väistelee tätä kysymystä, väistelee kaikkien suurinta kysymystä.

Uudistuminen, kiertotalous ja purpose

Seuraavaksi Raworth kehottaa ”luomaan uudistavasti”. Kysymys on uudesta ympäristöystävällisestä talousjärjestelmästä.

Raworth johdattelee jälleen aiheeseen tarinan avulla. Hän kertoo kohdanneensa **Prakash**-nimisen intialaisen insinööriopiskelijan. Raworth sanoo kysyneensä Prakashilta opiskeliko hän ”ekologisesti älykkäitä teknologioita”. Prakash oli vastannut kieltävästi. Intialaiset eivät hänestä ole vielä riittävän rikkaita murehtiakseen liikaa ekologiasta. Prakash ei ollut muuttanut mieltään, vaikka Raworth oli maalannut hänelle tuomiopäivän kuvaa Intian ekokatastrofista.

Lukija saattaa erehtyä luulemaan, että Raworth kertoo tarinan kuvataksaan eturistiriitoja Intian ja rikkaiden maiden välillä. Hänen voisi jopa ajatella puhuvan itsekriittisesti siitä, miten rikkaista maista tulevat hyväntekijät huutavat intialaisten ja muiden globaalin etelän asukkaiden päälle. Näin ei ole. Raworthin tarina kertoo vain siitä, miten väärässä Prakash oli ja miten oikeassa Raworth itse on. Uuskolonialismi on ihan okei, kunhan se on vihreää.

Raworthin kuvaus uudesta talousjärjestelmästä heilahtelee epäuskottavan maksimalismin ja viestintätoimistomaisen ”purpose”-puheen välillä. Puuhastelu ympäristöverojen, päästökaupan ja kiintiöiden parissa on Raworthista naurettavaa. Nämä ovat heikkoja ”vipuvarsia”. Yritykset ja muut eturyhmät sitä paitsi lobbaavat ankarasti näitä toimia vastaan. Ongelmat on paljon helpompi ratkaista kokonaisvaltaisella paradigman muutoksella.

On vaikea pitää tätä vakuuttavana. Ongelmien ratkaisu ”paradigman muutoksella” kuulostaa taikakeinolta, jolla vältetään aidosti toteuttamiskelpoisten politiikkatoimien ikävä pohdinta. Miten sovitaan yhteen kansalliset ja kansainväliset eturistiriidat? Uudessa paradigmassa näitä ei ole! Miten ratkaistaan ristiriidat taloudellisen kehityksen ja ympäristön rajoitteiden välillä? Paradigmaa muuttamalla!

Pienten edistysaskeleiden ottaminen tavanomaisten ilmastotoimienkin alalla on ollut poliittisesti vaikeaa. Jostakin syystä Raworthin perinpohjainen paradigman muutos ei kohtaisi näitä samoja vaikeuksia. Esimerkiksi yritykset, jotka lobbaavat ympäristötoimia vastaan, hyväksyisivät ilmeisesti koko talousjärjestelmän muutoksen panematta hanttiin. Kun ei ole onnistuttu rakentamaan edes saunajakkaraa, Raworth tarjoaa ratkaisuksi rokokootyyllisen ruokailuryhmän veistämistä.

Raworth liittyy siihen sankaan joukkoon ajattelijoita, joiden ratkaisu todellisen maailman kinkkisiin ongelmiin on tarjota tilalle vallankumouksen jälkeistä uutta ihannemaailmaa. Hänen pilkallisuutensa todellista maailmaa vähittäisillä uudistuksilla parantavia puurtajia koh-

taan on luonteva osa tätä ajattelutapaa. Kuten tyyliin kuuluu, Raworth jättää avoimeksi myös sen, miten hänen vaatimansa vallankumous tarkkaan ottaen tehdään. Ihmiset eivät kuitenkaan ole osoittaneet mitään erityistä halukkuutta siirtyä raworthilaiseen ekoparatiisiin.

Raworthin kuvaus paradigmanmuutoksen jälkeisestä yhteiskunnasta on sirpaleinen. Hän lähestyy sitä esimerkkien ja tarinoiden kautta. Olen käsitellyt useita näistä jo muualla. Kokonaisuutena on kuitenkin selvää, että raworthilainen tulevaisuus on jonkinlainen suunnitelmatalous. Raworthin kirjassa toistuu sana suunnittelu parisataa kertaa. Raworthin suunnitelmatalous on jonkinlaista pehmeää sorttia. Tämä näkyy jo sananvalinnoissa. Hän käyttää suunnittelusta sanaa ”*design*” sosialistisemmän ilmaisun ”*planning*” sijasta. Laajemmin tulkittuna hänen ajattelussaan on kuitenkin marxismista tuttu rakenne. Liberaalille ajattelulle luonteva vähittäinen kehittäminen on turhaa näpertelyä. Ainoa keino ratkaista ongelmat on vallankumouksellinen muutos. Vallankumouksen tuolla puolen odottaa uudenlainen, parempi yhteiskunta. Siellä niukuuden ja eturistiriitojen tuottamia ongelmia ei enää ole.

Uuden paradigman maailmassakin on yrityksiä. Niiden tehtävät ovat vain muuttuneet. Raworthin mukaan yritysten reaktiot ympäristökriisiin voidaan luokitella viisiportaaisen mallin mukaan, jossa nousu seuraavalle portaalle merkitsee aina moraalista edistysaskelta. Uuden paradigman maailmassa ollaan tietenkin ylimmällä portaalla.

Alhaisimmalla portaalla mallissa ovat yritykset, jotka eivät muuta käyttäytymistään ympäristökriisin vuoksi lainkaan. Tästä nousee hyvyysportailla yhä ylemmäs, kunnes saavutaan toiseksi ylimmälle portaalle. Siellä ovat yritykset, jotka pyrkivät painamaan toimintansa ympäristöhaitat nolleen. Kysymyksessä on kuitenkin vasta toiseksi ylin porras.

Ylimmälle portaalle, uuden paradigman puolelle päästäkseen yritysten on oltava ”anteliaita”. Antelias yritys ei tyydy nollapäästöihin, vaan pyrkii antamaan jotakin takaisin niihin ”eläviin järjestelmiin, joiden osa me olemme”. Antelias yritys ei esimerkiksi tyydy vain poistamaan

myrkyllisiä kemikaaleja prosessistaan, vaan lisää niiden tilalle terveyteen myönteisesti vaikuttavia kemikaaleja.

Minusta tämä on epäuskottava eikä edes tavoiteltava visio. Yritykset ovat yksinkertaisia otuksia. Se on niiden vahvuus. Ne tuottavat yhtä tai rajoitettua määrää palveluita tai tavaroita, kuten vaikkapa tiskirättejä. Tiskirättiyritysten organisaation koko voima on kohdistettu tiskirättien valmistamiseen ja myyntiin, uusien tiskirättien ideointiin, tiskirättien kustannustehokkaaseen valmistamiseen ja niin edelleen.

Tiskirättiyritys tuottaa yhteiskunnallista hyvää valmistamalla tiskirättejä, joita ihmiset tarvitsevat. Tämä on olennaista. Yritysten pääasiallinen tapa tuoda oma panoksensa ihmiskunnan hyvinvointiin on ihmisille hyödyllisten asioiden valmistaminen. Yritysten olemassaoloa ei siis tarvitse erikseen perustella tuotantotoiminnan sivussa tapahtuvalla anteliaisuudella. Tiskirättiyrityksellä ei tarvitse olla mitään suurta tarkoitusta tai missiota tiskirättien tekemisen lisäksi. ”Teemme hyviä tiskirättejä edulliseen hintaan” on aivan hyvä yritysfilosofia.

Tiskirättiyritys on hyvä asia, koska tiskirätit ovat hyvä asia. Kun tiskirättivalmistajat kilpailevat markkinoilla syntyy yhä halvempia ja parempia tiskirättejä. Omistajat näkevät, ovatko heidän tiskirättinsä hyviä katsomalla käyvätkö ne kaupaksi riittävällä hinnalla. Jos käyvät, tiskirätit ovat hyviä. Elleivät, ne ovat huonoja ja yrityksen täytyy korjata toimintaansa tuottaakseen yhteiskunnallista hyvää.

Kun tiskirättien valmistajat menevät kotiin, he ovat täyteläisiä ihmisiä, joilla on haaveensa ja tarpeensa, yhteiskunnalliset mielipiteensä ja niin edelleen. He voivat osallistua yhteiskunnan toimintaan eri foorumeilla. Mutta duunissa he tekevät tiskirättejä.

Tämä yksinkertainen yritysmalli on hyvinvointimme taustalla. Se takaa meille riittävän määrän tarvitsemiamme hyödykkeitä edullisella hinnalla. On harkitsematonta vaatia radikaalia muutosta järjestelmään, joka on todistettavasti tuottanut ennennäkemättömän hyvinvoinnin.

Mainitut hyvät asiat tapahtuvat vain, jos tiskirättiyritys kilpailee markkinoilla. Tiskirättiyrittäjät ottavat tietenkin voittoa mistä saavat. Jos heille annetaan tilaisuus vaikuttaa vaikkapa sääntelyyn itselleen hyödyllisesti ja kilpailijoille haitallisesti he tekevät niin. Sama koskee kartelliin ryhtymistä. Jos on mahdollista sopia tiskirättien hinnoista ilman kiinnijäämisen pelkoa, tiskirättiyrittäjät tekevät niin. Sääntelyn on myös toimittava. Jos tiskirättiyritysten on mahdollista kiertää ympäristölakeja voitollisesti, ne tekevät niin.

Tiskirättikapitalisteihin ei siis voi luottaa. Vaikka minä olen kapitalismin ystävä, toisin kuin Raworth, suhtaudun häntä vähemmän hyväuskoisesti kapitalisteihin. Kapitalistit tuottavat yhteiskunnallista hyvää tiskirättien muodossa, mutta eivät hyvää hyvyttään. Heidän ahneuttaan on kanavoitava sekä kilpailupaineen että tehokkaan sääntely-ympäristön avulla kohti ihmisten palvelemista monopolisoimalla ja lobbaamisella saatujen voittojen sijasta.

Raworthin anteliaan yrityksen filosofia ei voi toimia tästä samasta syystä. En yksinkertaisesti usko kapitalisteja, kun he puhuvat kauniita asioita. Jos tiskirättikapitalisti alkaa saarnata raworthilaisittain yhteiskunnallisista filosofioista ja väittää toimivansa yhteisön hyväksi tavoittelemalla sosiaalipoliittisia tai ympäristötavoitteita, epäilen hänen motiivejaan. Jos tiskirättiyrittäjä väittää tekevänsä terveysvaikutteisia tiskirättejä hyvää hyvyttään, en usko.

Epäilyni koskee kapitalistien motiivien lisäksi heidän kompetensiaan arvioida anteliaisuuden kohteita. Vaikka kapitalistin motiivit olisivat puhtaat, miksi heidän pitäisi saada päättää mihin sosiaali- tai ympäristöpoliittisiin tavoitteisiin voimavaroja suunnataan? Miksi tiskirättikapitalisti olisi paras taho arvioimaan vaikka sitä, mihin terveyshyötyihin juuri tällä hetkellä olisi kiireellistä satsata?

Raworthin esittämä yritysmodell on myös taloudellisesti äärimmäisen tehoton. Markkinatalouden hyvinvointia tuottava voima perustuu juuri työnjakoon. Tiskirättejä valmistavat yritykset tuottavat tiskirättejä.

Terveyshyötyjä tuottavia tavaroita ja palveluksia tuottavat niihin erikoistuneet yritykset ja julkiset tuotantolaitokset. Sama pätee tietenkin laajemmin. Yritys on instituutio, joka on luotu tuottamaan tehokkaasti rajallista määrää hyödykkeitä. Se on hyvä tapa organisoida tällainen toiminta. Yritys on kuitenkin huono tapa organisoida aivan toisenlaisten yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttaminen. Niitä varten meillä on demokraattinen politiikka, verotus ja julkinen palvelutuotanto.

Onkin parempi jättää sosiaalisten ja ympäristötavoitteiden asettaminen kansalaisille. Tavoitteet voidaan asettaa ja niitä voidaan edistää tiskirättiyrityksiltä perityillä veroilla demokraattisesti päätettyjen prioriteettien mukaisesti. Tiskirättikapitalisteille jää tiskirättien teko.

En ole tehnyt tässä täyttä oikeutta Raworthille. Olen nimittäin esittänyt hänen näkemyksensä riisuttuna niitä kirjassa ympäröivästä mystiikasta. Hän puhuu biomimiikasta, eli luonnon jäljittelystä taloudellisissa prosesseissa.

”Maaperässä siemenestä kasvaa puu, joka sitten hajoaa maaperäksi uusille puille. Yksittäinen puu ei kuitenkaan saa tätä aikaan yksin. Se on seurausta useiden elämän kiertokulkujen rikkaasta ja jatkuvasta vuorovaikutuksesta, sienistä ja hyönteisistä sateeseen ja auringonpaisteeseen. Näiden vuorovaikutus luo metsän itseuudistuvan ekosysteemin. Näin on myös teollisuudessa [--]”.

Kasvu on tärkeintä

Raworthin kirja huipentuu kasvua koskevaan lukuun. Hänen kehotuksensa on suhtautua kasvuun ”agnostisesti”.

Tavanomaiseen tapaan Raworth johdattelee aiheeseen itsestään kertovilla tarinoilla. Yhdessä niistä hän saa toimeksi brittiläiseltä Oxfam-järjestöltä pohtia, pitäisikö järjestön edistää rikkaissa maissa ”vihreää kasvua” vai kasvun vähentämiseen tähtäävää niin sanottua *degrowth*-ajattelua. Raworth kertoo tuskailustaan aiheen parissa. Hän väittää, että

sekä kasvun puolustajat että sen vastustajat ovat ohittaneet toistensa hyvät argumentit.

Raworth tiivistää ongelman seuraavalla tavalla: ”Yhdessäkään maassa inhimillinen puute ei ole loppunut ilman kasvavaa taloutta. Luonnon tuhoaminen taas ei ole loppunut yhdessäkään maassa, jonka talous kasvaa”.

Luonnehdinta ei ole niin syvälinen kuin se saattaa ensisilmäyksellä näyttää. Sen ensimmäinen virke on totta määritelmällisesti. Puutteen ja köyhyyden lopettaminen tarkoittaa määritelmällisesti tulojen eli BKT:n kasvua. Käytännössä siis ensimmäinen virke sanoo, että yhdessäkään maassa tulotaso ei ole kasvanut merkittävästi ilman, että tulotaso on kasvanut merkittävästi.

Toinen virke taas jättää tärkeän osan sanomatta. Sen pitäisi kuulua seuraavasti: ”Luonnon tuhoaminen taas ei ole loppunut yhdessäkään maassa, jonka talous kasvaa – eikä yhdessäkään maassa, jonka talous ei kasva”. Luonnon tuhoutuminen ei ole loppunut missään, jos siis tarkastellaan globaaleja ongelmia kuten ilmastonmuutosta. Paikallinen luonnon tuhoaminen taas on selvästi vähentynyt rikkaissa maissa köyhiin verrattuna.

Raworth väittää, että asia on jotenkin tuskainen. Minusta se ei ole kovin vaikea. Kasvu on yksinkertaisesti ja epäagnostisesti tavoiteltavaa. Tämä on totta, vaikka kasvu määriteltäisiin kapeasti bruttokansantuotteen kasvuksi. On hyvä asia, että ihmisten tulotaso nousee. Maailmassa on köyhiä, joiden tulotason pitäisi nousta räjähdysmäisesti. Siellä missä he asuvat, pitäisi siis tavoitella räjähdysmäistä kasvua. Myös rikkaissa maissa tulotason kasvu on tavoiteltavaa. Täälläkin asuu verrattain köyhiä, joiden tulotason saattaminen samalle tasolle, josta nykyinen ylempi keskiluokka nauttii, olisi hyvä asia.

Nykyajan köyhä suomalainen on satumaisen rikas verrattuna vuosisatoja sitten eläneisiin rikkaisiin. Heillä ei ollut modernia lääketiedettä, internetiä eikä edes nykyaikaista viemäröintiä. Samasta syystä pitkän

aikavälin kasvun jatkumista on syytä tavoitella. Se tarkoittaisi, että parin sadan vuoden kuluttua elävät ihmiset pitäisivät meikäläisten elinolosuhteita lähes epäinhimillisinä. Tällainen kehitys on tietenkin enemmän kuin toivottavaa, sen tavoittelu on moraalinen velvollisuus.

Kasvun jatkuminen on siis ilmeisen tavoiteltavaa. Myös rajoitteet on toki otettava huomioon. Ilmastopäästöjä on pienennettävä radikaalisti. Luontokato on saatava aisoihin. Nämä ovat isoja ja vaikeita asioita. Oikea lähestymistapa niihin on kuitenkin konkreettisiin toimenpiteisiin ryhtyminen. On vähennettävä päästöjä. On suojeltava luontoa. On tehtävä päätöksiä, jotka edistävät köyhien rikastumista ja ihmiskunnan kehityksen jatkumista. On säädettävä lakeja, kerättävä veroja, tehtävä tutkimusta, investoitava innovaatioihin, rakennettava kouluja, rahoitettava yliopistoja ja niin edelleen.

Toisin sanoen on ratkaistava ongelmia yksi kerrallaan. Tämä ratkaisukeskeinen lähestymistapa on aivan erilainen kuin nojatuolipohdinta ”vihreän kasvun” tai ”irtikytkennän” mahdollisuuksista, tai paradigma-muutoksien vaatimisesta. Nojatuolipohdinta on suurimmaksi osaksi hyödytöntä verrattuna vaikkapa tehokkaiden päästövähennystoimien miettimiseen. Meidän ei tarvitse kyetä profetoimaan tulevaisuutta, riittää että ratkaisemme oman aikamme konkreettisia ongelmia.

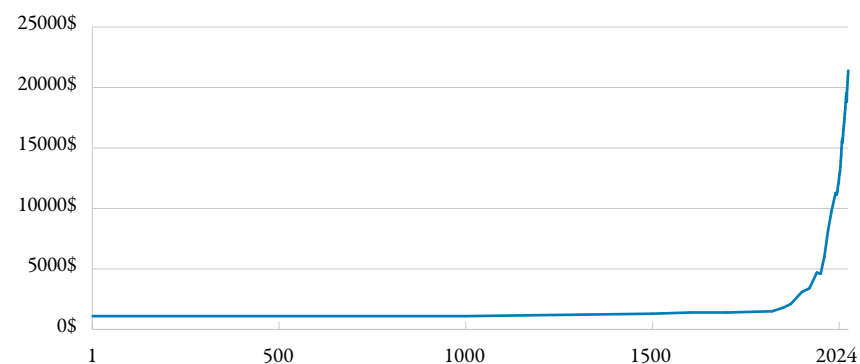
Erityisen haitallista on kyseenalaistaa ihmiskunnan hyvinvoinnin kasvu tavoitteena. Se on ilmiselvästi oikea tavoite, vaikka monenlaiset rajoitteet voivatkin vaikeuttaa sen saavuttamista. Raworthin agnostisuus ei siis ole oikea asenne. Siinä sotketaan tavoitteet ja rajoitteet. Olisi ihmisvihamielistä suhtautua agnostisesti ihmiskunnan rikastumisen tavoiteltavuuteen. Sen sijaan on syytä ottaa ympäristö- ja muut ongelmat vakavasti ja pyrkiä ratkaisemaan ne kasvua tavoiteltaessa.

Raworth ei itse asiassa ole täysin rehellinen sanoessaan olevansa agnostinen kasvun suhteen. Hän kallistuu selvästi kasvukritiikin puolelle. Tämän voi havaita esimerkiksi Raworthin eksponentiaalista kasvua koskevasta pohdinnasta. Hän havaitsee, että esimerkiksi 3 prosentin

vuotuinen talouskasvu tarkoittaa, että bruttokansantuote kaksinkertaistuu parinkymmenen vuoden välein.

Raworthin mukaan tämä alkeismatemaattinen tosiasia saa valtavirran ekonomistit jotenkin kiusaantumaan. He eivät suostu pyydettyänsä piirtämään pitkän aikavälin kasvukäyrää, koska eksponentiaalinen kasvu näyttää niin hurjalta.

Itse asiassa ekonomisteilla ei ole mitään ongelmaa eksponentiaalisen kasvun kanssa. Taloustieteilijät ymmärtävät sen pitkän aikavälin seuraukset hyvin. Ne on helppo ymmärtää siksikin, että kasvu on pitkällä aikavälillä ollut eksponentiaalista. Tämän voi havaita vaikka alla olevasta kuviosta, joka kuvaa talouskasvua todella pitkällä aikavälillä.

KUVA 5. MAAILMAN BKT / CAPITA PITKÄLLÄ AIKAVÄLILLÄ.

Lähde: Our World In Data⁴⁸.

Vuonna 1800 kukaan ei voinut edes kuvitella millainen maailma olisi kahdensadan vuoden kuluttua. Raworth itse asiassa siteeraa tuolloin eläneitä klassisia taloustieteilijöitä, joiden käsitys kasvun mahdollisuuksista oli hyvin rajoittunut. Hän tekee tästä kuitenkin kummallisen johtopää-

48 Roser ym. (2023).

töksen. Raworthin mukaan meidän pitäisi kuunnella kaksisataa vuotta sitten eläneiden ekonomistien näkemyksiä kasvun rajoista. Minun johtopäätökseni on täsmälleen päinvastainen. He olivat täysin väärässä, koska heidän mielikuvituksensa ei riittänyt ymmärtämään ihmiskunnan mahdollisuuksia.

Nykykukupolven ei kannata tehdä samaa virhettä. Ei kannata ajatella, että teknologian ja talouden kehitysmahdollisuuksia rajoittaa vaatimaton kykymme kuvitella tulevaisuutta. Siksi ainakin minä kehtaan aivan hyvin jatkaa kuvan 5 kasvukäyrää vuosikymmeniä eteenpäin. Se on täysin mahdollinen ja joka tapauksessa erinomaisen tavoiteltava kehityskulku.

Oli miten oli, ei oikeastaan ole edes mitään tarvetta pohtia voiko talouskasvu jatkua eksponentiaalisena vuosisatoja. Tämä on samanlaista hyödytöntä nojatuolipohdintaa, jota Raworthin kirja on täynnä. Paljon hyödyllisempää on miettiä, miten saadaan ihmisten elintaso kasvamaan juuri nyt meidän aikanamme niin, että samalla ollaan tuhoamatta luontoa. Satojen tai tuhansien vuosien kasvu voidaan huoleti jättää tulevien sukupolvien murheeksi. Meidän kannattaa keskittyä juuri nyt käsillä oleviin ongelmiin. On ihan varmaa, että jos ja kun saamme ne ratkaistuksi, niin syntyy uusia ongelmia seuraavien sukupolvien ratkaistavaksi. Ei ole meidän ongelmamme, voiko talouskasvu jatkua vuonna 3 000. Meidän tehtävämme on kysyä, miten se saadaan jatkumaan tällä vuosisadalla.

Yhtä hyödytöntä on filosofeeraaminen ”irtikytkenästä”. Irtikytkenä tarkoittaa mahdollisuutta erottaa tuotanto ja ilmastopäästöt tai luonnonvarojen käyttö toisistaan. Nyt pitäisi sen sijaan keskittyä siihen, miten päästöt saadaan alas. On kehitettävä nopeasti konkreettisia päästöjen alennustoimia, kehitettävä uusia teknologioita ja niin edelleen. Tärkeää on vähentää päästöjä, ei profetoida kaukaisien tulevaisuuden teknologioita mahdollisuuksia.

Raworthin kasvukielteinen asenne näkyy myös hänen tavassaan puhua siitä, että yhteiskunta on ”addiktoitunut” kasvuun. Tietenkin ihmiset haluavat kasvua. Tietenkin ihmiset haluavat korkeampaa talou-

dellista hyvinvointia. Tietenkin on oikein tavoitella kaikille samanlaista elintasoa, josta me rikkaiden maiden ylemmässä keskiluokassa jo pääsemme nauttimaan. Jos tarkastellaan pitkää aikaväliä, on tietenkin oikein tavoitella sitä, että tulevat sukupolvet eläisivät meihin verrattuna satumaisen rikkaasta elämästä, aivan kuten me verrattuna edellisiin sukupolviin.

Kysymyksessä ei ole addiktio, vaan ihmisen halu elää parempaa elämää ja tarjota lapsilleen parempi elämä. Yksi nykymaailman hassuista ilmiöistä ovat ihmiset, jotka matkustavat Davosiin julistamaan rikkaille, että köyhien halu parantaa elämäänsä on vaarallinen ”addiktio”.

Saman asian toinen puoli on ihmisten vapauttaminen vastuusta. Raworthin kirjassa syynä ympäristöongelmiin ovat addiktio, ekonomistit, pahat pankit, pahat korporaatit ja niin edelleen. Sen sijaan hyviä asioita tekee aina epämääräinen ”me”. Syntyy käsitys maailmasta, jossa hyvät ihmiset – me – haluavat elää luonnon kanssa harmoniassa, mutta pahat voimat estävät sen. Tosiasiassa kysymys on siitä, että ”me” olemme sekä hyvikset että pahikset.

Raworth päästää itsensä muutenkin jopa tavanomaista helpommalla. Hän sekoittaa korkoa vastaan lainaamisen ja kasvun. Kasvuaddiktio syntyy jollakin epämääräisellä tavalla rahoitusmarkkinoiden tuottovaahtimuksesta. Koron perusluonnetta – sitä, että ihmiset eivät suostu luopumaan nykyisestä kulutuksesta tulevan hyväksi ilman korvausta – ei edes mainita.

Sotkuisesta korkoajattelusta seuraa hassuja johtopäätöksiä. Yksi niistä on, että tarvitaan erityisiä rahoitusinstrumentteja yrityksille, jotka eivät tähtää kasvuun. Nämä rahoitustuotteet pelastaisivat yritykset ”omistajilta tulevalta jatkuvalta kasvupaineelta”. Todellisuudessa suuri osa yrityksistä ei nykyisinkään tähtää kasvuun. Monet suomalaiset työskentelevät pienissä ja keskisuurissa yrityksissä, joiden tehtävä on elättää yrittäjä ja rajattu joukko työntekijöitä, ei kasvaa. Tässä ei ole mitään uutta.

Kasvun sijasta vakaaseen ja kannattavaan toimintaan tähtäävät yritykset saavat rahoitusta pankista ja pääomamarkkinoilta aivan tavanomaiseen tapaan. Syy on yksinkertainen: niihin on täysin mahdollista sijoittaa kannattavasti. Mitään niille räätälöityjä rahoitusinstrumentteja ei siis tarvita.

Sivuhuomiona mainitsen vielä Raworthin erikoisen tavan erottaa yritys sen omistajista. Hän tosiaan sanoo, että yritykset pitäisi pelastaa omistajilta tulevalta kasvupaineelta. Tämä muotoilu kuitenkin tarkoittaisi, että yrityksillä on jokin oma, omistajista riippumaton intressi. Yritykset ovat kuitenkin vain omistajiensa työkaluja, eikä niillä voi olla mitään omia intressejä.

Nämä ajatukset ovat kuitenkin vielä kevyttä tavaraa. Yksi Raworthin ajatuksista on muuttaa rahajärjestelmää niin, että raha menettää arvonsa automaattisesti ja nopeasti ajan kuluessa. Tätä on kuulemma ehdottanut peräti argentiinalaissaksalainen liikemies vuonna 1906. Olisi jostakin syystä todella hyödyllistä, että raha menettäisi käyttökelpoisuutensa vaihdon välineenä. Jotenkin jatkuvan hyperinflaation tahallinen aiheuttaminen olisi hyödyllistä luonnolle, koska se kannustaisi etsimään ”ylläpitäviä” sijoituskohteita ”tuoton” asemesta.

On vaikea ymmärtää, mitä tämä tarkoittaa. Raworthin mukaan yksi seuraus olisi, että pankkien kannattaisi lainata tuottamattomiin sijoituskohteisiin, koska muuten niihin talletettu raha menettäisi arvonsa. Tämä olisi hyvä asia. Raworth ei vaivaudu pohtimaan, mitä jatkuva sisäänrakennettu hyperinflaatio tekisi rahajärjestelmälle. Kukaan ei haluaisi pitää rahaa, kaupankäynti siirtyisi rahajärjestelmän ulkopuolelle, syntyisi vaihtoehtoisia vaihdon välineitä ja niin edelleen.

Raworth tuntuu ajattelevan, että pankit jotenkin välittävät rahaa paikasta toiseen. Näinhän ei ole. Kun pankki lainaa rakennusyritykselle, säästäjät jättävät ostamatta esimerkiksi kahvinkeitin tänään, jotta rakennusyritys saisi rakennustarvikkeita. Vastineeksi säästäjät saavat

tulevaisuudessa enemmän kulutusta. He voivat esimerkiksi ostaa vuoden päästä kahvinkeitin lisäksi kaksi pakettia kahvia.

Pankki siis välittää todellisia voimavaroja, kuten kahvinkeitimiä ja rakennustarvikkeita säästäjiltä lainaajille ja takaisinpäin. Pelkästään tämän perusasian havaitseminen osoittaa Raworthin ajatuksen heikkouden.

Ensinnäkään kukaan ei suostu sijoittamaan ilman tuottoa. Kukaan ei suostu olemaan kuluttamatta kahvinkeitintä tänään, jos saa vastineeksi vuoden päästä vain täsmälleen samanlaisen keittimen. Pankit toimivat vain välittäjinä. Ei siis voi olla maailmaa, jossa pankit pystyvät lainaamaan tuottamattomiin hankkeisiin, koska kukaan ei anna pankeille varallisuutta tällä tavoin hassattavaksi. Jos pankit pakotetaan sijoittamaan tuottamattomasti, kohta ei ole enää pankkeja.

Toinen syvempi asia on se, että kannattamattomiin kohteisiin sijoittaminen on rikollista tuhlausta. Se tarkoittaisi esimerkiksi, että rakennustarvikkeita kohdistettaisiin rakennuksiin, joita kukaan ei halua. Raworth tarjoilee siis kepeästi rahajärjestelmän tuhoamista, koska joku sattui ehdottamaan sitä sata vuotta sitten. Kaikki kelpaa, kunhan se on radikaalia ja vaihtoehtoista.

Raworthin ehdotukset heilahtelevat tuhoisasta radikalismista vaatimattomiin. Hänen muita ehdotuksiaan ovat muun muassa tehokkaampi rikkaiden verottaminen kansainvälisen verokoordinaation avulla ja verotuksen painopisteen siirtäminen työn verotuksesta resurssien käytön verotukseen. Nämä ovat ihan kelpoisia ajatuksia, mutta tietenkin niistä saadut varat ovat mikroskooppisia verrattuna talouskasvun tuottamaan tulojen lisäykseen. Talouskasvu tarkoittaa verotettavien tulovirtojen moninkertaistumista, eikä mikään verojärjestelmän rukkaaminen pysty samaan. On mittakaavavirhe edes puhua näistä vaihtoehtoina kasvulle.

Raworth kertoo vielä pitkästi siitä, miten hyvä elämä pitäisi elää ja mitä ihmisten pitäisi tavoitella. Luonnollisestikaan tulotaso ei ole hänestä niin tärkeä asia. ”Meidän” pitäisi sen sijaan tavoitella niitä asioita, jotka Raworth katsoo tärkeiksi. Itse en ole niin hirveän varma

siitä miten muiden pitäisi elää. Yhden asian kuitenkin tiedän. Tulotason kasvu on tärkeää juuri siksi, että se mahdollistaa ihmisille heille itselleen merkittävien asioiden tekemisen.

Verrattuna aikaisempiin sukupolviin, aivan tavallisen suomalaisen ulottuvilla on aivan toisenlaisia mahdollisuuksia kokea kulttuurielämyksiä, nähdä maailmaa, saada tietoa, harrastaa liikuntaa ja niin edelleen. Pidentyneen eliniän ja parantuneen terveyden ansiosta näistä asioista voi nauttia pitkään. Itsensä toteuttamiselle työssä ja sen ulkopuolella on aivan erilaiset mahdollisuudet kuin aikaisemmin. Kaikki tämä on mahdollista talouskasvun vuoksi. Toisin sanoen taloudellinen ja teknologinen kehitys tarjoavat yhä useammille ihmisille yhä useampia vaihtoehtoja elää omannäköinen elämä.

Tuleeko ihmiskunta perille?

Raworth päättää kirjansa lukuun ”Tervetuloa saapumisaulaan”. Saapumisaula on jatkoa jo aiemmin tutuksi tulleen lentokonevertaukselle. Raworthin vertauskuvamoottori pyörii tällä kertaa kovilla kierroksilla. Lukijan on vaikea pysyä perässä. Talous on lentokone. Sen laskeutuminen tarkoittaa ehkä saapumista talouskasvun jälkeiseen aikaan. Meidän on opeteltava ”laskeutumaan lentokoneella” eli ”luomaan talous, jossa voimme kukoistaa – kasvoi se tai ei”. Raworth ei ole täysin varma, mitä tapahtuu kun ”olemme perillä”, mutta hänellä on joitakin ajatuksia.

Lopulta talous ei ehkä sittenkään ole lentokone. Lentokone ei pysty riittävän ketterästi nousemaan ja laskeutumaan vaihtuvien olosuhteiden mukaan. Talous onkin leijasurffaamista. Leijasurffari säättää toimintaansa tuulen ja olosuhteiden mukaan, leija liikkuu ylös ja alas. Juuri näin BKT:n pitää myös liikkua tulevaisuudessa.

Metaforien sekamelska saa pään pyörimään. Vertauskuvallisessa lentokoneessa havaitaan, ettei oikeastaan ollakaan lentokoneessa vaan leijasurffaamassa. Jos tulkitsen oikein Raworth yrittää sanoa, että ihmiskunnan kehitys ei ole päättymätön yhä korkeammalle kohoava

lentomatka. Sen sijaan saavumme joskus perille ja jäämme lepattamaan paikallaan tuulen mukana.

Raworth pitää tätä visiota optimistisena. Minusta se on syvästi pessimistinen, suorastaan dystooppinen. Optimisti ajattelee, että kehitys jatkuu ja yhä useampi pääsee nauttimaan sen hedelmistä. Optimistin näkemys on, että jokainen sukupolvi on edellistä rikkaampi ja viisaampi. Kukin sukupolvi kohtaa kehityksen tuomia uusia ongelmia, ratkaisee niitä enemmän tai vähemmän tyydyttävästi ja synnyttää samalla seuraaville sukupolville uusia ongelmia ratkottavaksi. Uusien ajatusten, uusien innovaatioiden varanto on käytännössä rajaton ja siksi myös ihmiskunnan mahdollisuudet.

Raworthin visio on täysin päinvastainen. Hän ajattelee, että kehitys päättyy ja ihmiskunta tulee jollakin tavoin perille. Tulevaisuus ei tarjoa samaa huikeaa näkymää tuntemattomaan kuin meitä edeltäville sukupolville. Emme ole tähtiin kohoavassa avaruusaluksessa, vaan kuljemme lepattavan leijan perässä.

Raworth huipentaa kirjansa sanomalla: ”Mitä tahansa tapahtuukin perille tultuamme, panen pääni pantiksi, että John Maynard Keynes ja John Stuart Mill tervehtivät meitä saapuessamme”. Perille tultuamme Keynes ja Mill auttavat meitä pohtimaan millaista on elämä kasvuagnostisessa donitsitaloudessa. He ovat takuulla yllättyneitä siitä, minne ovat saapuneet, mutta tunnistavat kyllä ongelmamme, Raworth sanoo. ”Mikä voisi olla mainiampi kaksikko saada mukaan tiimiimme”, hän iloitsee.

Raworthilaisessa tulevaisuudessa ajatuksetkaan eivät ole uusia. Meitä ei odota yhä parempi ymmärrys siitä, miten talous toimii ja miten luodaan ihmisille hyvä maailma. Meitä eivät odota uudet, urauurtavat talousajatukset. Meitä eivät siivitä tulevaisuuteen edes nykyaikaisen empiirisen taloustieteen tutkimustulokset. Raworthin visiossa tulevaisuuden ajattelua edustavat kaksi ammuin kuollutta ekonomistia, jotka hierovat käsiään päästäkseen siunaamaan donitsiin köyhdytetyn ja kurtistetun tulevaisuuden.

Paavi Franciscuksen pyhä donitsitalous

Kapitalismikritiikki liitetään usein poliittiseen vasemmistoon. Konservatiivisessa oikeistossa on kuitenkin aina ollut myös markkinatalouteen kriittisesti suhtautuvaa ajattelua. Kapitalismikritiikki on tässä perinteessä ollut osa laajempaa liberalismin kritiikkiä. Tämä konservatiivinen tai oikeistolainen kapitalismi- ja globalisaatiokritiikki on voimistunut viime aikoina.

Konservatiivinen markkinakritiikki ei yleensä kohdistu yksityiseen omistusoikeuteen ainakaan kovin ankarasti. Kohteena ovat pikemminkin individualismi ja markkinoiden yhteisöjä tuhoava luonne. Hyvä elämä edellyttää sitoutumista yhteisön normeihin ja hierarkioihin, samoin kuin perinteisiin moraalisiin hyveisiin. Näihin perustuva luonnollinen järjestys on kuitenkin tuhoutunut markkinoiden tai laajemmin liberalismista seuraavan atomisaation ja arvorelativismin vuoksi.

Konservatiiviset markkinakriitikot vaativat, että globalisaatiolle on asetettava rajat, jotta paikalliset yhteisöt voivat kukoistaa taloudellisesti. Kansallisvaltioiden identiteettiä pitää puolustaa globalisaatiota vastaan. Isänmaallinen protektionismi on tähän yksi keino. Radikaaleimmille oikeistolaisille mukana on tietysti maahanmuuton vastustaminen. Maa-

hanmuutto on yksi niistä voimista, jotka harhautunut liberalismi on päästänyt valloilleen perinteistä elämänmuotoa tuhoamaan.

Kuten sanottua, konservatiivinen markkinatalouskritiikki on kulkenut aatteen mukana sen syntyajoista saakka⁴⁹. Nyt sen merkitys on kuitenkin korostunut. Syy tähän on poliittisessa oikeistossa tapahtunut murros. Aiemmin oikeistossa valtaa pitivät rajoitettua valtiota, yksilönvapauksia ja vapaakauppaa korostaneet voimat. Tilanne oli tämä erityisesti Yhdysvalloissa, joissa sekä oikeisto että vasemmisto nojasivat samaan liberaaliin aateperintöön.

Sekä Yhdysvalloissa että Euroopassa markkinaoikeistolaisuus on saanut rinnalleen kansallismielisen populistisen oikeistolaisen liikkeen. Tämä liike on hyvin kirjava, mutta osa sen merkittävimmistä edustajista ammentaa konservatiivisesta markkinakritiikistä. Suomessakin tästä on kuultu kaikuja, erityisesti maahanmuutto- ja EU-kritiikistä. Pienessä ulkomaankaupasta täysin riippuvaisessa maassa toki globalisaatiokritiikillä on tiettyjä rajoitteita verrattuna vaikkapa Yhdysvaltoihin.

Konservatiivinen markkinakritiikki onkin tullut uudestaan muotiin. Monet merkittävistä liberalismiin ja samalla markkinatalouden konservatiivisista kriitikoista ovat olleet katolisia⁵⁰. Vanha kunnon hyve-etiikka elää vielä katolisissa yhteisöissä ja tarjoaa koherentihkon kilpailevan näkökulman liberalismille. Kristilliset tasa-arvon, jakamisen ja rikkauksen epäilyn periaatteet tuovat kiinnostavan jännitteen muuten oikeistolaiseen ajatteluun. Nämähän ovat tyypillisesti vasemmistoon liitettyjä ajatuksia.

Valitsin siksi katolisen ajattelijan tämän luvun aiheeksi. Kysymyksessä on vieläpä aika merkittävä katolinen ajattelija, nimittäin viime vuonna kuollut paavi Franciscus. Taloudellinen oikeudenmukaisuus ja ekologinen kestävyys olivat Franciscukselle tärkeitä teemoja. Hän kirjoitti ja puhui niistä paljon. Kysymys ei siis ole mistään sivuraiteesta vaan

49 Ks. esim. Burke (1790).

50 Esim. Deneen (2018), MacIntyre (2007).

nämä asiat ovat Franciscuksen näkemyksen mukaan kristillisen etiikan keskiössä.

Franciscuksen talousajattelun kulmakivi on hänen vuonna 2015 julkaisemansa kiertokirje *Laudato Si'*⁵¹. Kiertokirjeet ovat koko kirkolle tarkoitettuja asiakirjoja, jotka sisältävät paavin opetusta kirkon opista, katolisesta etiikasta ja niin edelleen. Ne edustavat kirkon virallista, jäseniä sitovaa näkemystä eivätkä siis ole paavin yksityisajattelua.

Juuri siksi *Laudato Si'* on niin mielenkiintoinen. Sen esittämät kapitalismikriittiset näkemykset on sävyltään varsin ankaria. Ne voisivat aivan hyvin olla jonkin radikaalin vaihtoehtohenkilön tuotantoa. Franciscus ei kuitenkaan ole palavasieluinen yksityisajattelija. *Laudato Si'* on periaatteessa sitovaa oppia maailman puolelletta miljardille katoliselle.

Teknokraattinen ajattelutapa ja väärä ihmiskeskeisyys

Franciscus sanoo kääntyvänsä kaikkien maailman ihmisten puoleen ympäristön tuhoutumisen vuoksi. Kiertokirjeessä luetellaan suuri joukko maailman ongelmia. Luettelo on tuttu kaikille ekologista kapitalismikritiikkiä yhtään seuranneille. Ilmastomuutos, luontokato, jätteet, kertakäyttökulttuuri, veden saatavuus, eriarvoisuus, sosiaalinen media, rahoitusmarkkinoiden ylivalta, monikansalliset yritykset, kehitysmaiden velat ja maailmankaupan epätasapaino käydään kaikki läpi. On itse asiassa tarpeetonta toistaa tämän tarkemmin Franciscuksen kuvausta näistä tuiki tavallisista huolenaiheista, yksinkertaisesti koska se on niin tavanomainen.

Paavi olisi voinut istua samaan pöytään vaikka Raworthin kanssa, eikä kiistaa olisi syntynyt paljon mistään. Tilannekuva on yhteinen. Sama koskee Franciscuksen kritiikkiä kansainvälisen yhteisön kyvyttömyydestä tehdä päätöksiä globaalien ympäristö- ja talousongelmien rat-

51 Franciscus (2015).

kaisemiseksi. Siinä ei ole mitään, mitä muut kapitalismikriitikot eivät olisi jo sanoneet.

Franciscuksen diagnoosi maailman tilasta on siis sama kuin laajemman ekologisen kapitalismikriittisen liikkeen. Kummankin maailman korjaamiseksi tarjoamissa lääkkeissä on niissäkin paljon samaa. Franciscus tunnistaa itsekin tämän ja ylistää useita kertoja ekologisen liikkeen saavutuksia. Franciscus kuitenkin pyrkii myös tuomaan esiin katolisen opin eroja muuhun ekologiseen ajatteluun. Osa näistä eroista on merkittäviä. Osa on suurempia teoriassa kuin käytännössä.

Syy maailman ongelmiin on Franciscuksen mukaan ennen kaikkea moraalinen. Ihmiskunnan moraalinen kehitys ei ole pysynyt nopean teknologisen ja taloudellisen kehityksen perässä. Franciscus korostaa, ettei ole sinänsä edistysvihamielinen. Hän kehuu teknologian saavutuksia. Lääketiede, insinööritiede ja viestintä ovat tuoneet parannuskeinoja moniin ihmiskuntaa vaivanneisiin ”pahuuksiin”. Teknologian ansiosta elämänlaatu on parantunut, kun on syntynyt uusia kotitaloustuotteita, liikennejärjestelmiä ja julkisia tiloja. Franciscus jopa ylistää futuristiseen tyyliin teknologian estetiikkaa. ”Kuka voi kieltää lentokoneiden tai pilvenpiirtäjien kauneuden”, hän kysyy.

Samalla uudet teknologiat, kuten ydinenergia, bioteknologia ja geenimuuntelu ovat antaneet ihmisille kauhistavan vallan. Tämä valta on keskittynyt tahoille, joiden hallussa teknologiset voimavarat ja asiantuntemus niiden hyödyntämiseen ovat. Mikään ei takaa, että valtaa käytetään oikein, päinvastoin. Nykyihminen ei ole saanut kasvatusta näin suuren vallan käyttöön, teknologiseen kasvuun ei ole liittynyt ”ihmisen vastuun, arvojen ja omantunnon kehittymistä”.

Moraalisen kehityksen puutteet ilmenevät: vallitsevana ”teknokraattisena paradigmatena” ja siihen liittyvänä vääränlaisena ihmiskeskeisyytenä. Franciscuksen mukaan teknokraattisen paradigman ytimessä on ajatus ”subjektista”, joka ”loogisrationaalisessa prosessissa” käsittää ja siten omistaa ulkopuoellaan olevan ”objektin”. Filosofisesta slangista

puhdistettuna tämä tarkoittanee, että ihminen näkee luonnon itsensä ulkopuolisena, tieteen ja teknologian avulla mielin määrin hallittavana kohteena.

Ihmisellä ei kuitenkaan ole oikeutta hyväksikäyttää luontoa häikäilemättömästi. Raamattu kehottaa ihmistä vallitsemaan maata. Tämä ei tarkoita, että ihmisillä olisi rajaton hallintavalta muihin luotuihin nähden. Päinvastoin ihmisen velvollisuus on suojella ja varjella luontoa. Ihminen saa hyödyntää luontoa vastuullisesti, mutta muiden luontokappaleiden itseisarvo osana luomakuntaa on tunnustettava. Viime kädessä luonto kuuluu Jumalalle, eikä ihmisillä ole siihen absoluuttista omistusoikeutta.

Ihminen on aina puuttunut luonnon toimintaan. Franciscuksen mukaan tässä on kuitenkin siirrytty uudelle tasolle. Ennen otettiin vastaan se mitä luonto tarjosi ”kättään ojentaen”. Luonnon kanssa oltiin sopusuunnassa. Nyt pyrkimyksenä on sen sijaan puristaa luonnosta kaikki irti. Seurauksena on ajatus loputtomasta tai rajattomasta kasvusta. Ajatus perustuu kuitenkin valheeseen. Luonnon antimet eivät ole rajattomia.

Välillä Franciscuksen suuttumus menee vähän hupaisaksi. Hän mainitsee erikseen ilmastointilaitteet, joiden yleistymisen hän tuomitsee esimerkkinä ihmiskunnan itsetuhoisuudesta. Minun on vaikea nähdä, miksi sisätilojen viilentäminen olisi moraalisesti tuomittavampaa kuin niiden lämmittäminen. Kummassakin on kysymys samasta asiasta: energian käyttämisestä tilojen pitämiseen asuttavina riippumatta ulkolämpötilasta. Joka tapauksessa asian mittakaava on aika pieni verrattuna Franciscuksen isoihin huolenaiheisiin. Hän ei vain jostakin syystä voi sietää ilmastointilaitteita.

Teknokraattiseen paradigmaan liittyy myös vääränlainen ihmiskeskeisyys. ”Raamattu ei anna sijaa tyrannisoivalle ihmiskeskeisyydelle, joka ei välitä muista luoduista”, Franciscus muistuttaa. Hän kuitenkin korostaa, ettei vääränlaisen ihmiskeskeisyyden kritiikki tarkoita ihmisen erityislaatuisuuden kiistämistä. Ihminen on Jumalan kuvana erityisase-

massa suhteessa muuhun luomakuntaan. Ihmisluonnolla on piirteitä, jotka ylittävät fysikaaliset ja biologiset selitykset. Näihin piirteisiin kuuluu jokaisen yksilöllinen, persoonallinen identiteetti. Ihmiset voivat myös käydä vuoropuhelua keskenään ja Jumalan kanssa, toisin kuin muut luontokappaleet.

Ihmisen erityisluonteesta seuraa myös erityinen vastuu, sekä ihmisestä itsestään että muusta luomakunnasta. Franciscus pyrkii siis erottautumaan voimakkaasti sellaisesta ekologisesta liikehinnasta, jossa ihminen nähdään vain eläimenä tai organismina muiden joukossa. Erityisen vaarallisena hän pitää ajattelua, jossa muita lajeja puolustetaan suuremmalla innokkuudella kuin ihmisten välistä tasa-arvoa.

Luonnon mystifiointi on toinen ekologisen ajattelun piirre, johon Franciscus haluaa tehdä selkeän eron. Luonto ilmentää Jumalan rakautta. Jumala on läsnä luonnossa. Luodun ja Jumalan välillä on kuitenkin ääretön etäisyys. Siksi luontoa ei saa ”jumalallistaa”. Tämä johtaisi virheelliseen käsitykseen ihmisen ja luonnon suhteesta. Franciscuksen viesti on tässäkin selvä. Ekologisessa liikkeessä yleinen luonnon nostaminen pyhäksi Äiti Maaksi tai sen sellaiseksi ei ole oikein. Se on vaarallista siirtymistä ihmiskeskeisyydestä ”biokeskeisyyteen”.

Ongelma on siis vääränlainen ihmiskeskeisyys, ei ihmiskeskeisyys sinänsä. Ihmiseltä ei voi vaatia vastuuta maailmasta, ellei hänen erityislaatuisuuttaan tunnusteta. Ihminen on osa luontoa, mutta erityinen osa. Luontoa ei myöskään saa korottaa liian korkealle. Jumala kaiken luodun yläpuolella on lopullinen rajojen asettaja, ei luonto.

Franciscuksen ja ekologisen kapitalismikritiikin yhtymäkohdat ovat selviä. Kasvun rajojen korostaminen voisi olla suoraan Donitsitaloudesta. Sama koskee yhtä lailla teknokraattisen paradigman kritiikkiä samoin kuin vaatimusta palaamisesta sopusointuun luonnon kanssa. Myös ajatus ympäristö- ja eriarvoisuusongelmien kietoutumisesta yhteen on yleinen kapitalismin kritikkojen keskuudessa.

Erotkin ovat paljon vähäisempiä kuin miltä ne ensisilmäyksellä näyttävät. Franciscus varoittaa mystifioimasta luontoa ja tekemästä siitä jonkinlaista epäjumalaa. Hän korostaa, että ihminen eroaa laadullisesti muusta luonnosta. Keskeisin suhde on ihmisen suhde Jumalaan, ei luontoon. Päällisin puolin tämä on hyvin vahvasti erilainen näkemys kuin esimerkiksi Raworthin visio inhimillisen talouden mystisestä luonnon kiertokulun jäljittelystä.

Käytännön seurauksiltaan ajattelutavat eivät kuitenkaan hirveästi eroa toisistaan. Sekä Franciscus että ekotalouden kannattajat vaativat kehityksen ankarien rajojen tunnustamista. Kumpikin ajattelee, että ajatus ongelmien ratkaisemisesta teknologisella kehityksellä on syvästi virheellinen. Molemmat ovat samaa mieltä siitä, että jatkuvan kasvun tavoittelu on merkki ihmiskunnan tuhoisasta kyvyttömyydestä nähdä oma vaatimaton paikkansa maailmankaikkeudessa. Se, onko rajojen asettaja Jumala vai Luonto on omasta liberaalista näkökulmastani yhdentekevää. Kumpikin ajattelutapa suhtautuu yhtä pessimistisesti ihmiskunnan mahdollisuuksiin.

Aitoja eroja on. Harva ei-katolinen kapitalismikritikko varmaankaan yhtyy Franciscuksen näkemyksiin abortin kannatuksen ja luonnonsuojelun sovittamattomasta ristiriidasta.

Kokonaisvaltainen ekologia

Kapean teknokraattisen paradigman tilalle Franciscus tarjoaa ”kokonaisvaltaiseksi ekologiaksi” kutsumaansa ajattelua. Kokonaisvaltainen ekologia on katsantokanta, jossa luontoa, taloutta, yhteiskuntaa ja ihmiselämää tarkastellaan kokonaisuutena päinvastoin kuin haitallisessa teknokraattisessa ajattelutavassa. Franciscuksen mukaan kaiken liittymistä kaikkeen ei voida korostaa liikaa.

”Aika ja paikka eivät ole toisistaan riippumattomia, eikä edes atomia tai subatomisia hiukkasia voi pohtia irrallisina”, Franciscus määrittelee. Kemia, fysiikka, biologia ovat ”suhteessa keskenään”. Elävät lajit

muodostavat verkoston, jota emme koskaan pysty täysin ymmärtämään. Luonto ja yhteiskunta ovat samalla tavalla kietoutuneita yhteen. Ihminen sisältyy luontoon, eikä ole siitä erillinen. Luonnon ja yhteiskunnan yhteys tarkoittaa, että ei ole erillistä yhteiskunnallista ja ympäristökriisiä, vaan yksi monimutkainen yhteiskunnallis ympäristöllinen kriisi. Sen ratkaiseminen edellyttää kokonaisvaltaista muutosta, kokonaisvaltaista ekologista ajattelua.

Kokonaisvaltainen ekologia on itse asiassa joukko eri elämänalueita koskevista osaekologioista. Taloudellinen ekologia esimerkiksi vastustaa talouskasvun automatisointi- ja yhdenmukaistamispyrkimyksiä. Se yhdistää luonnontieteen ja talouden ymmärtämisen humanismin avulla. Kokonaisvaltaiseen ekologiaan kuuluvat taloudellisen lisäksi sosiaalinen, kulttuuri- ja jokapäiväisen elämän ekologi. Perusajatus kaikissa on sama. Ekologiat kytkevät luonnon ja inhimillisen elämän eri osa-alueet toisiinsa. Ne ovat teknokraattisen paradigman vastakohta, ne korostavat inhimillisen ja luonnollisen sopusointua.

Siirtyminen kokonaisvaltaiseen ekologiaan vaatii myös uudenlaista tietoa. Teknokraattiselle paradigmalle tyypillisen sirpaloituneen tiedon sijaan täytyy rakentaa uusi, kokonaisvaltainen ajattelutapa. On luotava uusi tiede, joka pystyy vastaamaan rajoitettujen ongelmien lisäksi myös suuriin kysymyksiin. Tämä edellyttää, että tieteessä otetaan huomioon myös filosofian ja yhteiskuntaetiikan tulokset.

Vaikka Franciscuksen reitti on välillä hiukan erilainen, hänen johtopäätöksensä on taas sama kuin laajemman ekologisen kapitalismikritiikin. Ajatus kaiken liittymisestä kaikkeen, yhteiskunnallisen ja ympäristön kohtaamasta yhteisestä ”monikriisistä” on tuttua kaikille tätä liikettä seuraaville. Ympäristökriisi on vain yksi tämän suuren kapitalismin kriisin ilmenemismuodoista. Siksi sitä ei voida ratkaista erillisillä ympäristönsuojelutoimilla. Ainoa vaihtoehto on koko järjestelmän muuttaminen ja ihmiskunnan moraalinen uudelleensyntyminen. Samoin vaatimus teknokraattisen ajattelun korvaamisesta holistisella moraalifilosofiasta

ja humanismista ammentavalla tieteellä voisi olla suoraan taloustiedekriitikkojen kynästä.

Franciscusta yhdistää kapitalismikriittiseen liikkeeseen myös individualismin kritiikki. ”Postmodernin maailman miehet ja naiset ovat pysyvässä vaarassa tulla syvästi individualisteiksi”, Franciscus kauhistelee. Luonnon tuhoaminen, talouskriisit, välinpitämättömyys maailman köyhistä ja tulevista sukupolvista ovat kaikki seurausta yksilökeskeisestä, itsekkästä välittömän tyydytyksen etsimisestä. Katastrofi on tulossa, ellei suuntaa muuteta täydellisesti. Kaikki tämä on kuin suoraan kapitalismikriitikkojen leirinuotiolta tai donitsitalouden kannattajien seminaarista.

Lähtiessään samoille linjoille kapitalismikriitikoiden kanssa Franciscus perii kaikki heidän ajattelunsa heikkoudet. Ongelmien tulkitseminen kokonaisvaltaiseksi kriisiksi tarkoittaa, että ainoastaan kokonaisvaltaiset muutokset voivat ratkaista ne. Tämä johtaa vallankumouksellisen yhteiskunnallisen ja moraalisen muutoksen vaatimukseen. Itse ajattelen täysin päinvastoin. Ongelmat kannattaa kohdata erillisinä, kuhunkin ongelmaan kannattaa kehittää omia erillisiä ratkaisuja. Näiden keksimisessä voi hyödyntää nimenomaan teknokraattista ja tieteellistä analyysiä, joka pilkkoo asiat ratkaistavissa olevan kokoisiksi. Vaatimus kaiken ratkaisemisesta kerralla osana jättimäistä maailmanlaajuista mullistusta ei ole kovin hyödyllistä.

Lisäksi ajattelen, että ratkaisujen on oltava tehtyjä meille oikeille, epätäydellisille ihmisille. On epätodennäköistä, että ihmiskunta muuttuu paremmaksi, kuten Franciscus edellyttää. Toki Franciscuksella on tavanomaisia ekosotureita parempi syy toivoa moraalista mullistusta. Toisin kuin monet heistä, Franciscus uskoo maailmaa hallitsevaan kaikkivaltiaaseen hyvään Jumalaan. Itse en uskalla tällä tavoin luottaa yli luonnolliseen johdatukseen. Kannatan siksi ratkaisuja, jotka toimivat myös, jos me ihmiset pysymme aika samanlaisina kuin nyt.

Kokonaisvaltainen muutos ja moraalinen vallankumous ovat siis aika epätodennäköisiä. Itse asiassa ne eivät myöskään ole edes toivottavia. Ratkaisujen hakeminen ongelma kerrallaan, kokeileminen ja tekemällä oppiminen johtavat vähitellen parempaan. Suuntaa voidaan muuttaa kokemuksen perusteella. Kokonaisvaltaisen muutoksen yrittäminen taas tuskin johtaa ollenkaan sellaiseen lopputulokseen kuin sen suunnittelijat ajattelevat.

Individualismista ei myöskään seuraa välinpitämättömyys muista. Tässä on toki tarpeetonta esittää yksityiskohtaista individualismin puolustusta: Individualismi kuitenkin tarkoittaa vain, että kollektiiveilla, kuten perheillä, valtioilla, kansoilla tai uskonnollisilla yhteisöillä ei ole yksilön etuja ylittäviä itsenäisiä oikeuksia tai intressejä. Ne ovat kaikki vain yksilöiden kokoelmia. Kollektiivien olemassaolon oikeutus on jäsentensä hyvinvointi. Ilmastomuutoksen ja luontokadon torjunta eivät mitenkään edellytä tämän ajattelutavan hylkäämistä. Se on tärkeää, koska se on tärkeää yksilöille, ei koska on olemassa jokin yksilöt ylittävät kollektiivi, jonka edun vuoksi meidän pitää kaikkien uhrautua.

Franciscuksen vaatimusta jokaisen ainutlaatuisuuden ja arvon korostamisesta on minusta myös vaikeaa sovittaa yhteen hänen individualismin kritiikkinsä kanssa. Liberaalille nämä kaksi asiaa kuuluvat erottamattomasti yhteen.

Tiedevastaisuuden ja disinformaation aikakaudella ”holistinen” tiede, johon yhdistellään katolisen moraalifilosofian ja luonnontieteiden tuloksia kuulostaa myös aika vaaralliselta hankkeelta. Parhaimmillaankin se on epämääräinen ajatus, ratkaisu ongelmaan, jota ei ole.

On ehkä syytä mainita, että Franciscus ei toki kaikessa ole mikään ekohippi. Hänen kollektivistinen etiikkansa korostaa perhettä yhteiskunnallisena perusyksikkönä. Vasemmistolaiset kapitalismikriitikot sen sijaan ovat monesti myös feministisiä heteronormatiivisen perhekasityksen kriitikkoja. Franciscus pitää abortin kannattamista ristiriitai-

sena luonnonsuojelun kanssa. Hänestä se on esimerkki yrityksestä erottaa luonnon ja ihmisen suojelu toisistaan.

Myös Franciscuksen sukupuolietiikka on konservatiivinen. Hänen kokonaisvaltaiseen ekologiaansa kuuluu jo mainittujen lisäksi inhimillinen ekologia. Se tarkoittaa ihmisen ”oman luonnon kunnioittamista” ja sen ”mielivaltaisesta manipuloinnista” pidättäytymistä. Oma ruumis on hyväksyttävä Jumalan lahjana, sitä on arvostettava ”mieheydessään” ja ”naisuudessaan”. Asenne, joka pyrkii poistamaan sukupuolten erilaisuuden ”ei ole terve”. Franciscus siis kytkee konservatiivisen sukupuolikasityksen osaksi ekologiaa ja luonnonsuojelua samoin kuin abortin vastustamisen.

On siis tiettyjä seksuaalisuuteen, perheeseen, lisääntymisterveyteen ja sukupuolietiikkaan liittyviä eroja, joissa Franciscuksen näkemykset ovat täysin erilaisia kuin tyypillisempien vasemmistolaisten kapitalismin vastustajien. Nämä ovat tärkeitä eroja. Kaltaiseni liberaali individualisti kallistuu näissä asioissa tietysti lähemmäs vasemmistoa kuin katolista kirkkoa. Yleisesti kuitenkin liberaalista vinkkelistä Franciscusta ja vaikka Raworthia yhdistävät paljon useammat seikat kuin erottavat.

Poliittiset lääkkeet – paavillinen degrowth

Kuvattuaan maailman ongelmat Franciscus tarjoilee ratkaisuja, tai kuten hän itse sanoo, pyrkii ”hahmottelemaan suurempia linjoja vuoropuheluun, joka voi auttaa meitä ulos hukuttavasta itsetuhon kierteestä”. Franciscuksen ajatukset ratkaisuista ovat sekoitus laimeaa ympäristöpuhetta ja radikalismia. Paikoitellen hän muistuttaa eräänlaista epämääräistä muutostarinaa jauhavaa paavillista ajatushautomoa, paikoitellen taas kierrätyksen autuutta korostavaa katolista kuntakonsulttia. Toisinaan radikalismi nousee pintaan ja hän vaatii degrowthia ja maailmanhallitusta. Ehdotukset vaihtelevat ylätasen epämääräisyyden ja piinallisen yksityiskohtaisuuden välillä.

Laimeimmillaan Franciscus on puhuessaan kansainvälisen vuoropuhelun tarpeellisuudesta. Hän toistaa tavanomaiset vaatimukset tiukemmista kansainvälisistä ilmastopöytäkirjoista. Näiden pitäisi olla nykyistä huomattavasti tiukempia. Samaan aikaan köyhien maiden oikeus kestävään kehitykseen pitäisi turvata. Rikkaiden maiden tulisi olla valmiimpia tinkimään omista eduistaan ympäristön ja globaalin oikeudenmukaisuuden vuoksi. Tässä ei luonnollisesti ole mitään vikaa, mutta Franciscuksen ajatukset jäävät aika epämääräisiksi. Kaikki me toivomme maailmanlaajuisista sopua ympäristönsuojelusta. Ongelma on saada se aikaan.

Franciscus myös asettuu kritisoimaan valtaapitäviä ikään kuin ulkopuolisen asemasta käsin. Tämä on tietysti aavistuksen hupaisa asenne miljardijäsenisen kirkon eräänlaiselle kuninkaalle.

Laimeuden joukossa on kuitenkin yksi silmiinpistävä ehdotus. Franciscus toistaa edeltäjiensä Johannes XXIII:n ja Benedictus XVI:n vaatimuksen⁵² ”maailmanlaajuisesta poliittisesta auktoriteetista”. Franciscus ei kuvaile vaatimaansa auktoriteettia kovin tarkasti, mutta hänen edeltäjiensä kirjoituksista käy selvästi ilmi, että kysymyksessä on aito maailmanhallitus. Maailmanhallitus sivuutetaan kiertokirjeessä varsin nopeasti, se mainitaan ikään kuin muodon vuoksi. Herääkin epäily, uskooko Franciscus itsekään kovin vahvasti sen toteutumiseen. Useimmat lukijoista ainakin lienevät samaa mieltä kuin minä ja ajattelevat maailmanhallituksen syntyminen olevan epätodennäköistä keskipitkällä aikavälillä.

Välillä Franciscus leijailee teoreettisissa korkeuksissa ja puhuu maailmanhallituksesta. Välillä hän tulee lähemmäs maanpintaa ja *Laudato Si'* alkaa kuulostaa punavihreän paikallispoliitikon vaaliohjelmalta. Franciscus puhuu siirtymäkaudesta, energiatehokkuuden parantamisesta, osuustoiminnasta ja investoinneista paikallisiin liikennejärjestelmiin. Hän saarnaa kierrätyksen tärkeydestä. Kiertokirjeeseen sisältyy pitkä

52 Benedictus XVI (2009), Johannes XXIII (1963).

osuus, jossa Franciscus terhentää vaikutusarvioinnin merkitystä investointihankkeisiin ryhdyttäessä.

Toisinaan Franciscus innostuu eräänlaisesta kristitystä vihreästä siirtymästä. Hän kertoo, että ympäristöinvestoinnit, voivat ”synnyttää kekseliäitä ja kannattavia uusiokäyttö- ja kierrätystapoja” ja ”parantaa kaupunkien energiatehokkuutta”. Tuotannon monipuolistuminen tarjoaa uusia ”luomis- ja innovaatiomahdollisuuksia” ja ”luo uusia työpaikkoja”.

Pohjimmiltaan Franciscuksen resepti on kuitenkin masentavasti degrowth. Hän sanoo, että kristityn vihreän siirtymän optimismia ei pidä liioitella. Vaikka uusia liiketoimintamahdollisuuksia voi syntyä, on ”vuosikymmeniä kestäneen ahneen ja vastuuttoman kasvun huomioon ottaen ajateltava myös tahdin hidastamista, järjestelmien rajojen asettamista ja palaamista taaksepäin”. Franciscuksen mukaan on kestävä matkalla, että toiset ”kuluttavat ja tuhoavat yhä enemmän samalla kun toiset eivät vieläkään voi elää inhimillisen arvokkuutensa mukaisesti”. Siksi täytyy hyväksyä ”kasvun väheneminen joissakin osissa maailmaa”. Näin voidaan tarjota resursseja toisten osien tervettä kasvua varten.

Franciscuksen sanomassa on luonnollisesti samat ongelmat kuin kaikessa degrowth-ajattelussa. Hän jättää kertomatta, ketkä ovat niitä ahnureita, jotka kuluttavat ja tuhoavat. Kuuluvatko tähän esimerkiksi kaikki rikkaiden maiden asukkaat? Ovatko eurooppalaiset työväen- tai keskiluokkaan kuuluvat ihmiset näitä ylenpalttisessa kulutuksessa vellovia pahiksia?

Itselleni tämä näkökulma on aika vieras. Suuri osa länsimaiden ihmisistä ei nauti tavanomaisessa katsantokannassa liiallisesta elintasosta. Asuntovelallinen keravalaisessa rivitalossa asuva perhe ei ole rikkauksissa rypevä ahne tuhoaja, jos satunnaiselta kaduntallaajalta kysytään. Kuitenkin tällainen perhe kuuluu maailman hyväosaisiin. Toisaalta jos vain aidosti rikkaat ovat pahiksia, heidän kulutuksensa rajoittaminen ei juuri globaaleja ongelmia heilauta.

Franciscus ei siis tarkenna, mikä osa hänen katolisesta laumastaan kuuluu sortaviin ylikuluttajiin. Tämä heikentää hänen jyrähtelynsä moraalista uskottavuutta. Yhtä avoimeksi jää se, mitä kasvun väheneminen joissakin osissa maailmaa tarkoittaa. Kuinka paljon kasvun on alennuttava ja missä osissa maailmaa? Franciscus, joka jaksaa puhua hyvin yksityiskohtaisesti kierrätyksestä ja vaikutusarvioinnista, on näissä ankarissa viesteissään hyvin ylimalkainen.

Franciscus on eteläamerikkalainen ja tunnettu työstään köyhien parissa. Hän eli sekä argentiinalaisena arkkipiispana että myöhemmin paavina henkilökohtaisesti suhteellisen vaatimattomasti. Hänen sitoutumistaan maailman köyhien ongelmiin ei siis voida kyseenalaistaa. Ongelma on, että henkilökohtainen sitoutuminen köyhien auttamiseen ei suoraan tarjoa mitään reseptiä köyhyyden poistamiseen maailmasta. Mikään määrä moraalista intoa köyhien asiaan ei luo edellytyksiä sellaiselle kokonaisvaltaiselle taloudelliselle kehitykselle, joka on ainoa historian tuntema reitti pois köyhyydestä. Siis se reitti, jota ensin länsimaat ja myöhemmin monet Aasian maat Kiina mukaanluettuna ovat kulkeneet.

On ensinnäkin selvää, ettei rikkaiden maiden köyhdyttäminen edistä tällaista kehitystä. Jokainen köyhyydestä noussut maa on tehnyt sen osallistumalla tavalla tai toisella globaaliin markkinatalouteen. Kaupakumppanien rikkaus on tässä etu, ei haitta. Franciscuksen ajatus, että kehittyneiden maiden elintason alentaminen jotenkin tarjoaisi resursseja maailman köyhille on kerta kaikkiaan väärä. Tietenkin on totta, että rikkaiden päästöjen vähentäminen voi tehdä tilaa kehittyville maille päästää vähän enemmän. Kuten donitsitaloutta koskevassa luvussa olen pyrkinyt selittämään, köyhdyttäminen on kuitenkin väärä tapa vähentää päästöjä.

Franciscus siis haluaa auttaa köyhiä, mutta ei ole kovin kiinnostunut siitä, miten köyhyydestä oikeasti päästään. Epäkiinnostus vaurauden syntyyn johtaa Franciscuksen myös suhtautumaan vihamielisesti markkinoihin. Hän mainitsee markkinat parisenkymmentä kertaa kiertokir-

jeessään, mutta asiayhteys on lähes aina kielteinen. Vettä ollaan alistamassa ”markkinalakien alaiseksi”, politiikka alistetaan rahamarkkinoille, markkinat korotetaan jumalaksi, vallitsee ”maaginen” markkinakäsitys, markkinat edistävät ”pakonomaista kulutusta” ja niin edelleen.

Franciscuksen vihamielisyys markkinoita kohtaan koskee erityisesti rahoitusmarkkinoita, joiden keskeistä yhteiskunnallista tehtävää hän ei – muiden degrowth-ajattelijoiden tapaan – selvästikään ymmärrä. Jopa päästökauppa on Franciscuksesta tuomittavaa. Syynä on ilmeisesti juuri Franciscuksen vastenmielisyys spekulatiivisia rahoitusinstrumentteja kohtaan.

Jonkin kerran Franciscus puhuu markkinoista myönteisesti, esimerkiksi vaatiessaan kehittyvien maiden viljelijöille pääsyä markkinoille. Hän ei kuitenkaan yleistä tätä sinänsä viisasta vaatimusta. Hän ei havaitse, että aivan samoin kuin globaalin etelän viljelijöiden, kaikkien meidän hyvinvointimme perustuu osallistumiseen markkinoille. Miljar-
dien ihmisten ruokkiminen, vaatettaminen ja suojaaminen luonnonvoimilta ei olisi mahdollista ilman markkinatalouden mahdollistamaa globaalia yhteistyötä, perustarpeet ylittävästä elintasosta puhumattakaan.

Franciscus ei toki ole mikään kova sosialisti. Hänen mukaansa kirkko puolustaa kyllä oikeutta yksityisomaisuuteen, mutta oikeus ei ole absoluuttinen. Kristillinen traditio on Franciscuksen mukaan aina asettanut rajoja yksityiselle omistusoikeudelle. Se on alisteinen ”hyvyksien yleismaailmalliselle tehtävälle”. Toisin sanoen omistusoikeus on perusteltua vain niin pitkälle, kun se palvelee laajempaa yhteiskunnallista hyvinvointia. Tasa-arvo ja kaikkien oikeus saada elanto ajavat omistusoikeuden ohi silloin kun nämä ovat keskenään ristiriidassa.

Yksityisomaisuuden puolustamisesta huolimatta Franciscus on kuitenkin auttamattomasti pienimuotoista, paikallista vaihdantaa korostavan talousajattelun vanki. Hän näkee vain globaalin kapitalismin varjopuolet, eikä havaitse sen olevan välttämätöntä nykyisen kokoisen ihmiskunnan säälliselle elättämiselle. Tämä ei tietenkään ole vain hänen

ongelmansa. Kristillinen etiikka ja miksei uskonnot laajemminkin ovat vaikeuksissa nykyisen talousjärjestelmän kanssa.

Etiikka, joka perustuu ajatukseen henkilökohtaisista suhteista ja lähimmäisen rakastamisesta soveltuu huonosti maailmaan, jossa tyydyttämme toistemme tarpeet kasvottomien, maailmanlaajuisten hintamekanismien perustuvien tuotantoketjujen avulla. Emme mitenkään voi edes tietää, keitä kaikkia tuhansia ihmisiä saamme kiittää jokapäiväisen elämämme mahdollistamisesta, saati kohdata heitä lähimmäisinä. Kuitenkin tämä kasvoton järjestelmä on täysin välttämätön ihmiskunnan hyvinvoinnille. Ei ole ollenkaan helppoa yhdistää kristillistä etiikkaa globaalin työnjaon luonnehtimaan nykyaikaiseen kapitalismiin. Franciscus ei onnistu tässä, eikä edes oikein yritä kunnolla.

Työn tärkeys

Yksi keskeinen asia, joka selvästi erottaa Franciscuksen monesta kapitalismikriitikosta on työn arvon korostaminen. Monesti erityisesti vasemmistolaiset kapitalismin vastustajat näkevät keskeisenä tavoitteena työn vähentämisen, jopa palkkatyön häviämisen kokonaan. Franciscus suhtautuu työhön aivan eri tavalla. Itse asiassa hänellä on aika paljon samoja näkemyksiä kuin uutta teollisuuspolitiikkaa ajavilla ajattelijoilla, joita käsittelen luvussa 5.

Franciscuksen mukaan työ on itse asiassa Jumalan määräämää maailman varjelua. Se voi olla monenlaista, ruumiillista tai henkistä. Työllä on monia ulottuvuuksia: luovuus, tulevaisuuden suunnittelu, kykyjen kehittäminen, arvojen toteuttaminen, vuorovaikutus muiden kanssa ja Jumalaa palvova asenne. Toisin sanoen kysymys ei ole vain itsensä elättämisestä vaan ihmisyydelle olennaisesta toiminnasta. Työ on oikean, hyvän ihmiskeskeisyyden ytimessä.

Franciscus varoittaa työn korvaamisesta teknologialla. Tuotantokustannusten alentaminen työtä korvaamalla kääntyy ihmistä itseään vastaan. Ihmisiin investoimisen lopettaminen lyhytaikaisen voiton toivossa

on pahaksi yhteiskunnalle. Kuten monet muutkin kapitalismin kriitikot, Franciscus unohtaa, että työn korvaaminen teknologialla on syy nykyiseen vaurauteen rikkaissa maissa. Köyhät maat ovat köyhiä, koska tätä kehitystä ei ole tapahtunut. Tuottavuuden kasvu, joka on tulotason kasvun taustalla tarkoittaa nimenomaan sitä, että on kehitetty työtä korvaavaa teknologiaa.

Laudato Si':n työn korvaamisen kritiikki ei ole kovin selkeä. Suopea tulkinta on, että hän tarkoittaa, että teknologista kehitystä pitäisi suunnata niin, että se lisäisi eikä vähentäisi työn kysyntää. Tätähän kannattavat monet valtavirran taloustieteilijätkin. En itse välttämättä luota kauheasti siihen, että teknologista kehitystä voidaan keskusjohtoisesti ohjaila. Ajatusta ei voi kuitenkaan täysin sivuuttaa, koska maailman johtavat ekonomistit kannattavat sitä. Koska Franciscus ei kuitenkaan mitenkään mainitse tuottavuuskasvun hyötyjä, epäilen ettei hänen ajattelunsa välttämättä ole näin hienostunutta. Kenties hän Raworthin tapaan pitää tuottavuuskasvua epäilyttävänä.

Työn tärkeydestä seuraa myös, että sosiaaliturvan – tai köyhien rahallisen avustamisen, kuten Franciscus asian muotoilee – on aina oltava väliaikainen ratkaisu. Lopullisen tavoitteen pitää olla antaa köyhille arvokas elämä työn kautta. Tämä erottaa luonnollisesti katolisen konservatiivisuuden vasemmistolaisesta antikapitalismista, jotka usein vaativat esimerkiksi perustuloa tai muuta pysyvää tulonsiirtoa huonosuosisille. Monet antikapitalistit suhtautuvat myös yleisesti kriittisemmin palkkatyöhön, onpa joillakin mielessä jonkinlainen työn jälkeinen utopia⁵³.

Franciscus palaa kuitenkin antikapitalistiseen ruotuun kuvaillessaan keinoja, joilla työpaikkoja voitaisiin suojella. Hän puhuu ”monipuolisesta” yritystoiminnasta. Tämä tarkoittaa ennen kaikkea pienten yritysten suojelua, Franciscus vaatii suoraan pienten yritysten suojaamista kilpailulta sääntelyn ja tukiaisten avulla. Taloudellisen vapauden tur-

53 Ks. esim. Bastani (2019).

vaaminen edellyttää hänen mielestään rajoituksia niille, joilla on enemmän resursseja. Näkemys on kyseenalainen. Ei ole mitään erityistä syytä uskoa, että pienten yritysten tukeminen olisi hyväksi työllisyydelle tai taloudelliselle hyvinvoinnille ylipäänsä. Tehokas suurttuotanto on myös – tai erityisesti – köyhien etu.

Erityisen epäilyttävää on Franciscuksen rakkaus pienviljelyä kohtaan. Hän puhuu runollisesti ”pienimuotoisista ruoantuotantojärjestelmistä”, jotka ruokkivat suuren osan ihmiskuntaa. On huono juttu, jos suurttuotanto pakottaa pienviljelijät hylkäämään elinkeinonsa. Maailman pienviljelijät ovat usein joutuneet jyrätyiksi. Heidän maitaan on pakkokollektivisoitu tai ne on viety väkivalloin modernisaation tieltä⁵⁴. Pitkällä aikavälillä irtautuminen pienviljelystä on kuitenkin ollut välttämätöntä kehityksen kannalta. Lähes kaikki esivanhempamme olivat köyhiä pienviljelijöitä. Se, että emme enää ole köyhiä edellytti, että jossakin vaiheessa suurin osa heistä siirtyi työhön kaupunkeihin.

Moraaliset lääkkeet – ekokasvatus ja -herätys

Franciscuksen mukaan politiikan ja talouden muuttaminen ei yksin ole tarpeeksi. Ihmisten on muututtava paremmiksi. ”Monien asioiden on muutettava suuntaansa, mutta ennen kaikkea ihmiskunnan on muututtava”, hän sanoo. Vaadittavia muutoksia on kaksi. Ensiksikin, ihmisten elämäntyylin on muututtava. Tähän tarvitaan ekologista kasvatusta. Toiseksi tarvitaan ekologinen kääntymys, uudenlainen ekologinen hengellisyys.

Uusi elämäntyyli, jota Franciscus tarjoilee, on aika tavanomainen. Se voisi olla mistä tahansa ekologisen markkinakriittisen liikkeen brosyristä. Markkinat tuomitaan ensimmäisenä. Kuten tavallista, ne edistävät ”pakonomaista kulutusta”. Se, että jokainen säällisesti toimeentuleva

⁵⁴ Ks. esim. Easterly (2014).

ihminen maailmassa saa elantonsa markkinatalouden ansiosta ei kiinnosta Franciscusta.

Teknokraattinen paradigma saa ihmiset luulemaan, että he ovat vapaita, kun heillä on vapaus kuluttaa. Todellisuudessa vapaus on vain kapitalisteilla, jotka käyttävät taloudellista valtaa. Kaikkea ei kuitenkaan ole menetetty. Ihmiset voivat huomata olevansa tyytymättömiä ja tavoitella todellista vapautta. Kestävämpi elämäntapa on mahdollista. Jokainen voi valita mieluummin lämpimät vaatteet kuin lisätä lämmitystä. Kuluttajat voivat painostaa yrityksiä boikoteilla ympäristöystävällisempiin tuotantotapoihin. Ostaminen on aina myös ”moraalinen toimenpide”. Jätteitä pitää lajitella, muovin ja paperin käyttöä vähentää ja niin edelleen. Jokainen tunnistaa nämä ekologisemman kulutuksen hokemat, joita Franciscus tässä toistelee. Tällaisesta yksilötason ekoilusta ei liene suurta haittaa, mutta se tuskin tulee olemaan merkittävä osa globaalien ympäristöongelmien ratkaisua.

Jonkin verran synkempiä sävyjä sisältää Franciscuksen näkemys hyvästä ympäristökasvatuksesta. Hänen mukaansa pelkkä tiedon välittäminen ei riitä. Sen lisäksi on hyvä, että mukana on ”kritiikkiä modernin ajan välineelliseen ajatteluun perustuvia ‘myyttejä’ kohtaan (individualismi, rajaton edistys, kilpailu, kulutuskeskeisyys, sääntelemättömät markkinat).” Liberaalin on tietenkin mahdotonta pitää edistystä ja individualismia välineellisenä ajatteluna tai myyteinä. Itse uskon inhimillisen kekseliäisyyden ehtymättömyyteen ja ajattelen, että ihmiskunnan potentiaalista vasta pieni osa on käytetty. Taidan siis kannattaa rajatonta edistystä!

Koulujen, median, kirkon ja perheiden valjastaminen Franciscuksen konservatiivisen ekokollektivismiin kasvatusalustoiksi ei siis ole kovin puoleensavetävä tulevaisuuden näkymä. En myöskään usko sen olevan kovin tehokas väline ympäristökriisin ratkaisuun. Luottamukseni kato-lisen hyve-etiikan voimaan on rajallinen. Lienen teknokraattisen para-

digman vanki, mutta uskon kannustimiin ja teknologiaan, en ihmisten hyveellisyyteen.

Franciscus ei toki tyydy vain maalliseen ympäristökasvatukseen. Hän vaatii katolisilta ”ekologista kääntymystä”. Kysymys on suureksi osaksi uskonnollisesta muutoksesta, joka tarvitaan ekologisen elämäntavan perustaksi. Franciscuksen ja uskovien näkökulmasta kysymys on olennaisesta asiasta. Juuri ekologinen kääntymys mahdollistaa sen moraalisuuden muutoksen, jota maailman pelastaminen edellyttää. Minun tarkoitukseni kannalta kääntymyksen tarkempi analysointi on kuitenkin tarpeetonta. Riittää todeta, että se on muodoltaan hyvin samankaltainen kuin laajemman ekologisen kapitalismikriittisen liikkeen vaatimus ihmiskunnan moraalista puhdistautumisesta.

Pyhä donitsitalous – erot ja yhtäläisyydet

On jännittävää nähdä, miten lähelle toisiaan yhtäältä Franciscuksen katoliskonservaatiivinen ja vasemmistohenkinen ekologinen kapitalismikritiikki osuvat. Raworthilla ja edellisellä paavilla on paljon enemmän yhteistä keskenään kuin kummallakaan on oman liberalisminsa kanssa.

Franciscuksen mukaan ihmiskunta on ottanut valtavia taloudellisia ja teknologisia harppauksia. Talouskehityksen rinnalle olisi kuitenkin tarvittu yhtä merkittävää moraalista ja yhteiskunnallista edistystä. Sitä ei kuitenkaan ole tapahtunut. Merkittävä osa nykymaailman ongelmista johtuu juuri tästä ”autenttisen sosiaalisen ja moraalisuuden kehityksen” puutteesta. Vääränlainen kasvumalli ja käsitys rajattomasta edistyksestä oikeuttavat luonnon tuhoamisen. Kapitalismin vääristämä käsitys vapaudesta tekee ihmisistä itsekkäitä. Markkinatalous luo keinotekoisia tarpeita, ihmiset korvaavat syvemmät arvot kulutuksella.

Ongelmia ei voida ratkaista yksi kerrallaan. Maailman pelastaminen edellyttää vallankumouksellista muutosta. Tuotantotavat, kulutustottumukset, talousjärjestelmä ja valtarakenteet on muutettava täydellisesti.

Muutoksien edellytys on myös moraalinen vallankumous. Ihmisten on ymmärrettävä rajansa, paikkansa osana luontoa.

Franciscuksen diagnoosi on siis aika lailla sama kuin vasemmistolaisten kapitalismikriitikkojen, kuten Raworthin. Keskeistä on nimenomaan kyvyttömyys hyväksyä ihmisenä olemisen rajoja. Franciscus ja vasemmistokriitikot ovat myös samaa mieltä siitä, että ympäristö- ja sosiaalisilla ongelmilla on pohjimmiltaan sama syy, ne aiheuttaa ”sama paha”. Tämä paha on ajatus ihmisten rajoittamattomasta vapaudesta. Kumpikin korostaa rajojen tärkeyttä. Rajat tulevat kuitenkin eri lähteestä. Donitsitaloudessa ihmisen on ymmärrettävä vaatimaton paikkansa osana mystifioitua Luontoa tai Maata. Luonnosta on otettava oppia, on eletävä sopusoinnussa sen rytmien ja virtausten kanssa. Luonto asettaa ihmiselle rajat.

Luonnon ja maan tilalla Franciscuksella on Jumala. Luontoa on kunnioitettava, koska se kuten ihminenkin on Jumalan luoma. Jumala on antanut luonnon ihmiselle vaalittavaksi. Ihmisen rajallisuus on nimenomaan rajallisuutta suhteessa Jumalaan. Me emme ole täysin vapaita, emmekä viimeisiä tuomareita. Vapautta rajoittavat Jumalan ikuiset totuudet. Jumala on myös viimekätinen tuomari. On virhe ajatella, ettei olisi kiistämättömiä ihmisen elämää ohjaavia totuuksia. Meidän on tajuttava Jumalan ensisijaisuus. Ilman nöyrytystä Jumalan edessä muutosta ei voi syntyä.

Franciscus myös yhdistää abortin vastustamisen ja konservatiivisen sukupuolikäsityksen luonnonsuojeluun tavalla, joka on täysin vieras feminismille sävyttämälle vasemmistolaiselle kapitalismikritiikille. Yksi merkittävä ero on suhtautumisessa työhön. Franciscus korostaa sen merkitystä ihmisen elämässä muutenkin kuin pelkkänä elannon lähteenä. Vasemmistolainen kapitalismikritiikki ei kauheasti puhu työstä. Tai jos puhuu, korostaa tavoitteena olevan vapautuksen palkkatyön kahleista.

Nämä ovat tietysti tärkeitä eroja donitsitalouden ja katolisen opin välillä. Yhtäläisyys on kuitenkin selvää. Kumpikin korostaa moraalisen

uudelleensyntymän tarvetta ja välttämättömyyttä sopeutua ulkopuolelta tuleviin rajoihin. Franciscus tuomitsee ”järjettömän edistykseen ja ihmisen kykyihin luottamisen”. Sen aikakausi on hänestä onneksi ohi.

Ero omaan liberaaliin vinkkeliini on siis selvä. Olen optimisti ja uskon ihmiskunnan mahdollisuuksiin ylittää nyt ylitsepääsemättömiltä tuntuvat esteet. Uskon kehitykseen, en sopeutumiseen. Ihminen on aidosti vapaa ja viimeinen tuomari. Ympäristö- ja muut yhteiskunnalliset ongelmat on ratkaistava ilman suurta moraalista uudelleensyntymää. Emme voi jäädä yrittämään suurta moraalista puhdistautumista, vaan meidän ongelmamme on ratkaistava tällaisina kuin me olemme. Ratkaisut koostuvat lainsäädännöstä, sopimuksista, veroista, subventioista – siis järjestelmistä ja kannustimista, eivät moraalista uudelleensyntymästä.

4.

Onko markkinatalous naisvihamielistä?

Feminismi on tärkeä näkökulma talouteen. Sukupuolten epätasa-arvo on luonnehtinut koko ihmiskunnan taloushistoriaa. Nykyaikainen kapitalismi ei ole ollut tästä poikkeus. Viimeaikaisista edistysaskeleista huolimatta tasa-arvon edistäjillä on yhä työsarkaa niin työmarkkinoilla kuin taloudessa laajemminkin.

Sekä yksityinen että julkinen taloudellinen päätöksenteko on ollut aivan viime vuosikymmeniin saakka miesten valtakuntaa. Muutos on käynnissä, mutta kesken. Sukupuolinäkökulma on entistä vahvemmin mukana julkisessa keskustelussa, puhuttiinpa sitten elinkeinoelämästä tai julkisesta taloudesta. Talouspäättäjistä naisia on kuitenkin yhä vähemmistö.

Muutos on tullut myös talouden tutkimukseen. Se on perinteisesti ollut miesvaltaista. Taloustieteellä on ollut jopa poikkeuksellisen paljon vaikeuksia turvallisen ja tasa-arvoisen tutkimusympäristön luomisessa eri sukupuolille⁵⁵. Tämä on johtanut sukupuoleen ja naisten asemaan liittyvien kysymysten liian vähäiseen tutkimukseen. Nyt tilanne on nopeasti muuttunut. Uuteen empiriseen kukoistukseen noussut taloustiede tuottaa koko ajan myös tasa-arvomielestä kiinnostavia tutkimustuloksia.

⁵⁵ Esim. Wolfers (2017).

Feministinen näkökulma on siis monella tavalla valtavirtaistunut niin työmarkkinoilla, taloudellisessa päätöksenteossa kuin taloustieteessäkin. Radikaalimmille feministisille tutkijoille ja aktivisteille tämä ei kuitenkaan riitä. Heidän ajattelussaan feminismi on periaatteellisessa ristiriidassa kapitalismin kanssa. On siis mahdotonta kannattaa markkinataloutta ja olla feministi. Eriarvoisuus ja sorto, samoin kuin luonnon tuhoaminen ovat sisäänrakennettuja kapitalismin ominaisuuksia. Koko järjestelmän muuttaminen on ainoa keino ratkaista ongelmat.

Hyvä kotimainen esimerkki radikaalimmasta ajattelutavasta on Hanna Ylöstalon, Heini Kinnusen, Emma Lambergin ja Inna Perheentuvan *Feminismiä talouteen*. Kaikki neljä kirjoittajaa ovat sukupuolentutkimuksen tutkijoita, jotka ovat työskennelleet Koneen Säätiön rahoittamassa Femtie-tutkimushankkeessa. Myös Feminismiä talouteen on tämän hankkeen tulos. Kirja perustuu paitsi erilaisiin kirjallisiin lähteisiin, myös useisiin kymmeneen nimettömiin haastatteluihin. Haastateltavat ovat feministisiä poliitikkoja, tutkijoita, asiantuntijoita ja kansalaisaktivisteja.

Feminismiä talouteen -teoksen edustama feminismi omaksuu hyvin samankaltaisen asenteen kuin ekologinen kapitalismikritiikki. Itse asiassa nämä kapitalismikritiikin muodot kietoutuvat vahvasti toisiinsa ja niiden erottelu on jossakin määrin keinotekoisia. On jokseenkin hupaisaa huomata, miten paljon yhteistä feministisellä kritiikillä on myös Franciscuksen katolisen antikapitalismin kanssa. Toki erojakin on runsaasti – paavin käsitykset sukupuolesta, perheestä ja naisten kehollisesta itsemääräämisoikeudesta ovat syvän antifeministisiä.

Markkinatalouden hylkääminen on osa laajempaa feminististä liberalismin kritiikkiä. Kritiikin mukaan mahdotonta olla kapitalisti ja feministi, mutta on yhtä mahdotonta olla liberaali individualisti ja feministi. Lyhyesti sanottuna, ajatus sukupuolesta riippumattomasta mahdollisuuksien tasa-arvosta ei ole riittävä päämäärä feminismille niin kuin Feminismiä talouteen -ryhmä sen määrittelee. Esimerkiksi koulutettujen

naisten vaatimus tasa-arvosta työelämässä ja taloudellisten voimavarojen jaossa näyttäytyy radikaalimpien feministien tulkinnassa uusliberaalina yksilökeskeisyytenä, joka jättää sortavat rakenteet ennalleen.

Feminismiä talouteen -kirjan kirjoittajat sanovat esipuheessa, että he eivät kirjassa ”analysoi suoraan” kapitalistista talousjärjestelmää. Kirjassa ei olekaan perinpohjaista esitystä kapitalismista ja sen feministisestä kritiikistä. Kirjoittajien näkemykset markkinataloudesta tulevat kuitenkin kirjassa hyvin esiin ainakin kolmessa kohdassa. Yksi on valtavirran talousajattelun kritiikki. Toinen on feminististä talouspolitiikkaa käsittelevä osuus. Kolmas on kirjan huipentava vaihtoehtoisia taloustopioita esittelevä luku.

Feministinen talous valtavirtaa vastaan

Feminismiä talouteen -ryhmä pyrkii kirjassaan sivuuttamaan tavanomaisen taloustieteen. Omasta näkökulmastani tämä on kirjan merkittävimpiä heikkouksia. Saman kritiikin samoine heikkouksineen löytää muuten myös Raworthin *Donitsitaloudesta*.

Kummankin teoksen taloustiedekritiikkiä leimaa sama ongelma. Taloustiedettä lähestytään ainoastaan sille vihamielisen kirjallisuuden kautta. Varsinaista taloustieteellistä tutkimusta ei tarkastella käytännössä lainkaan. Olisi mielenkiintoista tietää, miten yliopistotutkijat perustelvat tällaista akateemiselle perinteelle vierasta rajausta. Tuloksena on joka tapauksessa taloustieteen karikatyyri, ei itse taloustieteen kritiikki. Kirjassa väitetään esimerkiksi, että ”taloustieteilijöiden näennäisesti kaiken kattavat mutta todellisuudessa markkinoihin keskittyvät matemaattiset mallit estävät löytämästä ratkaisuja aikaamme luonnehtiviin elämän ylläpidon kriiseihin. Ne pelkistävät monimutkaiset ongelmat teknisiksi laskutoimituksiksi”.

Yksikään lainauksessa esitetyistä väitteistä ei tietenkään pidä paikkaansa. Olen käsitellyt tällaista löysää taloustiedekritiikkiä jo donit-

sitaloutta käsittelevässä luvussa. Tässä riittää havaita, että Feminismiä talouteen sivuuttaa kokonaisen tieteenalan ja oikeastaan koko yhteiskuntatieteellisen mallinnuksen mahdollisuudet aivan kuin ohimennen, itsestäänselvyytenä. Mitään analyysiä, yhtään esimerkkiä, yhtään viittausta alan kirjallisuuteen ei tarvita. Kaikkihan tietävät, että se on semmoista matematiikkaa se. Ainoa kirjallisuusviittaus on antikapitalistiseen ja taloustiedevastaiseen kirjaan. Tutkijoina kirjoittajien olisi pitänyt vaatia itseltään paljon enemmän.

Feminismiä talouteen -kirjan satojen kirjallisuusviitteiden joukossa on ylipäänsä korkeintaan yhden käden sormilla laskettava määrä viittauksia valtavirran taloustieteeseen. Jos kirjoittajat siis tuntevat modernia taloustiedettä, sen tuloksia, menetelmiä ja kiinnostuksen kohteita he eivät tosiaan halua paljastaa perehtyneisyyttään aiheeseen.

Kirjoittajat ovat oikeassa siinä, että taloustieteessä on historiallisesti laiminlyöty sukupuolinäkökulmaa. Taloustieteellä on tunnetusti ollut ongelmia myös puhtaan naisvihan kanssa⁵⁶. Laiminlyöntien seuraukset tuntuvat vielä pitkään. Inhimillisten seuraamusten lisäksi ongelma on näkynyt tutkimusaiheissa. Monet olennaiset sukupuoleen ja tasa-arvoon liittyvät yhteiskunnalliset kysymykset ovat nousseet taloustieteellisen tutkimuksen kohteeksi vasta viime vuosina.

Nykyisin sukupuoli- ja tasa-arvokysymyksien tutkimus kuitenkin kukoistaa valtavirran taloustieteen piirissä. Eläviä tutkimussuuntia on useita. Palkkaerojen ja -diskriminaation tutkimuksesta ilmestyy koko ajan kiinnostavaa tutkimusta⁵⁷. Alan pioneeri **Claudia Goldin**⁵⁸ sai tutkimuksistaan taloustieteen Nobel-palkinnon. Esimerkkejä muista alueista, joita tutkitaan taloustieteen eturintamassa ovat syrjinnän kasvu-

56 Esim. Wolfers (2017)

57 Esim. Bohren ym. (2025), Cortés (2023).

58 Goldin (2014).

vaikutukset⁵⁹, lasten saamisen vaikutus palkkaeroihin⁶⁰, sukupuolinormien taloudelliset vaikutukset⁶¹, sukupuolierot kilpailullisuudessa⁶², sukupuolikiintiöiden vaikutukset⁶³ ja sukupuolittuneen väkivallan vaikutukset⁶⁴. Kiinnostavia ovat myös kotitalouksien ajankäyttöön⁶⁵, kotitalous- ja markkinatuotannon yhteyksiin⁶⁶, samoin kuin kotitalouden sisäiseen päätöksentekoon ja resurssijakoon⁶⁷ liittyvät tutkimukset.

Taloustieteilijät ovat myös tutkineet sukupuolten tasa-arvoa omalla tieteenalallaan⁶⁸. Tulokset antavat kuvan tieteenalasta muutoksen keskellä. Yhtäältä naiset kohtaavat yhä esteitä tieteellisessä julkaisemisessa. Toisaalta naisten on jopa miehiä helpompi saada eräitä ammatillisia tunnustuksia vertaisiltaan. Sukupuolten tasa-arvoa ei siis varmasti ole saavutettu taloustieteessä tarkasteltiinpa tutkimusaiheiden valintoja, tutkijayhteisön toimintatapoja tai akateemisia työmarkkinoita. On kuitenkin selvää, että taloustieteellinen sukupuolen ja tasa-arvon tutkimus kukoistaa.

Onkin vaikea ymmärtää Feminismiä talouteen -kirjassa haastateltua taloustieteilijää, jonka mukaan ”Valtavirtainen taloustiede reagoi [feministiseen taloustieteeseen] täydellä hiljaisuudella [1990-luvun alussa], ja minusta se näyttäisi yhä reagoivan täydellä hiljaisuudella”. Nimettömästi annettua lausuntoa ei perustella millään tavoin, joten jää lopulta epäselväksi, mitä hän tarkoittaa.

59 Esim. Hsieh ym. (2019).

60 Esim. Kleven ym. (2019, 2025)

61 Esim. Bertrand ym. (2015), Bursztyn ym. (2020).

62 Esim. Exley ja Gessler (2022), Niederle ja Vesterlund (2007).

63 Esim. Bertrand ym. (2019).

64 Esim. Adams-Prassl ym. (2024a,b), Folke ja Rickne (2022).

65 Esim. Aguiar ja Hurst (2007a, 2007b), Aguiar ym. (2013), Ramey ja Francis (2009).

66 Esim. Aguiar ja Hurst (2007a), Aguiar ym. (2013).

67 Esim. Ashraf (2009), Robinson (2012).

68 Esim. Card ym. (2020, 2022), Hengel (2022), Lundberg ja Stearns (2019), Sarsons ym. (2021).

Sukupuolta koskevan taloustieteellisen tutkimuksen kukoistukseen on monta syytä, mutta naisten määrän lisääntyminen taloustieteen tutkijoiden joukossa on varmasti ollut yksi merkittävä selitys. Yksi Feminismiä talouteen -kirjan haastateltavista kuvaa ilmiötä hyvin. Hän kertoo, miten naiset ovat tuoneet talouden seurantaan ja tutkimukseen uusia näkökulmia kyseenalaistamalla oletuksia, pohtimalla tilastoaineistojen aukkokohtia ja niin edelleen. Juuri näin on tapahtunut myös taloustieteessä.

Oli syy mikä hyvänsä, sukupuolten tasa-arvoa ja muita keskeisiä feministisiä kysymyksiä tutkitaan siis valtavirran taloustieteen eturintamassa laajalti. Tutkimus kytkeytyy vahvasti taloustieteen empiiriseen vallankumoukseen, syy-seurauspäätelyineen, kenttäkokeineen ja rekisteriaineistojen hyödyntämisineen⁶⁹. Onkin ällistyttävää, että tähän kasvavaan tutkimusalaan ja kirjallisuuteen ei viitata käytännössä lainkaan Feminismiä talouteen -kirjassa. Kirja, jonka tarkoitus on olla feministisen talouslukutaidon opas sivuuttaa valtavirran feministisen talouskirjallisuuden täydellisesti.

On myös huomionarvoista, että kriittinen suhtautuminen kvantitatiiviseen tutkimukseen yleensä ei johda kriittiseen suhtautumiseen yksittäisiä tutkimuksia kohtaan. Feminismiä talouteen toteaa esimerkiksi, että elvytyksen ”kohdentamisen sosiaaliseen infrastruktuuriin (kuten terveyspalveluihin) arvioitiin mallinnusten avulla luovan kuusi kertaa enemmän työpaikkoja kuin elvytyksen kohdentaminen fyysiseen infrastruktuuriin”. Väite perustuu menetelmällisesti onnettomaan tutkimukseen, jonka avulla ei mitenkään voida osoittaa tällaisia väitteitä. Talouslukutaitoon – myös feministiseen – pitäisi ehdottomasti kuulua ilmeisen epäuskottavien vaikutusarvioiden tunnistaminen.

Oma näkökulmani on puolueellinen. Olen vahvan empiirisen evidenssin ystävä. Rekisteriaineistoilla tehdyt, huolelliseen teorianmuodostukseen ja tutkimusasetelmaan perustuvat valtavirran taloustieteen

69 Ks. Angrist ja Pischke (2010). Goldsmith-Pinkham (2024).

tutkimukset tuottavat minusta huomattavasti vakuuttavampaa näyttöä taloudellisesta tasa- ja eriarvoisuudesta kuin postmodernin slangin ras-kauttama filosofeeraus.

Valitettavasti Feminismiä talouteen on täynnä juuri tällaista. Asiat sanotaan mahdollisimman monimutkaisesti. Kun tekijät haluavat kertoa, että feministisen tiedon levittäminen on vaikeaa, he muotoilevat tämän seuraavasti: ”*Tiiliseinän metaforaa* onkin käytetty tutkimuksessa kuvaamaan yhteiskunnan instituutioissa ilmeneviä rakenteellisia esteitä, joihin feminististä muutosta vaativa tieto törmää”. Kysymys siitä, ketkä saavat osallistua keskusteluun ”kiteyttää feministiselle ajattelulle keskeisen pohdinnan *’meisyyden rajoista’*”. Tekijät kertovat hyödyntävänsä ”valikoivasti kritisoimiaan *vallitsevia jäsenyyksiä* edistääkseen *transformatiivisia feministisiä tavoitteita*”. Toisin sanoen he puhuvat asioista välillä tavanomaista kieltä käyttäen. Olisi varmaankin liian vaatimatonta sanoa, että tutkimus tuottaa uutta tietoa. Siksi Feminismiä talouteen toteaakin: ”feministisen talouden tutkimuksen *kriittinen potentiaali* on sen kyvyssä laajentaa taloutta koskevaa tieteellistä ja yhteiskunnallista ymmärrystä”. Korostukset ovat omiani.

Toinen vieraannuttava tapa on passiivimuodon käyttö. Kirjassa toistuvat sellaiset ilmaisut kuin ”on sanottu” ja ”on kritisoitu”. Usein näitä ilmaisuja käytetään yhteyksissä, joissa on selvää, että kysymys on tutkijaryhmän itsekänsä hyväksymistä näkemyksistä: ”Kauppatavarafeminismiä on kritisoitu siitä, että se latistaa feminismiin itsepuoppausta tutuiksi innostaviksi iskulauseiksi”. Toisinaan jää epäselväksi kuka on sanonut ja ovatko kirjoittajat samaa mieltä. Voi olla, että tyyli on yleinen alan kirjallisuudessa, mutta yleistajuisiksi tarkoitettussa teoksessa se tuntuu keinolta välttää sitoutumista.

On mahdollista, että tietokäsitykseni on rajoittunut ja suosin siksi empiiristä kvantitatiivista tietoa. Feminismiä talouteen -kirjassa korostetaan erilaisia tiedon muotoja tai kuten tekijät sen ilmaisevat ”tietämisen tapoja”. En ole hirveän innoissani tällaisesta tietoteoriasta. Se liippaa

liian läheltä ajatusta sukupuolten erilaisesta tiedosta. Samasta syystä tuntuu epäilyttävältä, kun kirjassa kerrotaan, että ”feministiset tietämisen tavat korostavat taloutta koskevan tiedon muutosvoimaa ja kollektiivista luonnetta”.

Voi kuitenkin olla, että taloustieteen kvantitatiivinen lähestymistapa rajoittaa mahdollisuuksia tutkia joitakin tärkeitä asioita. Laadullisen tutkimuksen avulla voidaan esimerkiksi ymmärtää ihmisten asioille antamia merkityksiä ja niin edelleen. Feminismiä talouteen -kirja ei kuitenkaan väitteistään huolimatta pyri tasapainottamaan erilaisia lähestymistapoja tutkimukseen. Sehän sivuuttaa valtavirran taloustieteen täysin. Kirjoittajien ääneen lausuttu pyrkimys on monipuolisen tiedon hyödyntäminen. Yksi keskeisimmistä tietolähteistä unohdetaan kuitenkin kokonaan, tai sitä jopa vähätellään.

Kirja on välillä jopa kummallisen tietovastainen: ”saattaakin olla, että poliittisen päätöksenteon tietopohja on kaventunut aiemmasta, ja poliittinen kiinnostus on kohdistunut toimiin, joiden vaikutukset ovat mittaamalla todennettavissa”. Tätä on vaikea ymmärtää. Järkevä päätöksenteko tietenkin suosii keinoja, joiden tulokset voidaan havaita ja mitata.

Feminismiä talouteen -kirjan yhtenä aineistona on käytetty feministien tutkijoiden, poliitikkojen, aktivistien ja muiden taloustoimijoiden nimettömiä haastatteluja. Haastatteluista saatu materiaali on usein kiinnostavaa, viittasinkin siihen jo aiemmin. Aineisto ei kuitenkaan ole täysin ongelmatonta. Ensiksi tietenkin rajausta pelkästään tekijöiden feministisiksi luokitteleminen talouden asiantuntijoihin tekee haastatteluista turhan samanmielisiä. Kriittisemmät äänet olisivat monipuolistaaneet kirjaa. Sen keskeinen tavoitehan on kirjan oman luonnehdivinnan mukaan nimenomaan monipuolistaa käsitystä taloudesta ja taloustiedosta.

Paikoitellen lähestymistapa johtaa epäilyttäviin ratkaisuihin. Haastatellut tutkijat pääsevät esittämään löysää taloustieteen menetelmäkri-

tiikkiä nimettömänä. Yksi haastateltavista tutkijoista esimerkiksi sanoo, ettei halua joutua valtavirtaisten taloustieteilijöiden ”ansaan”, jossa ”tasa-arvo nähdään tehokkuuskysymyksenä”. Sama tutkija kuitenkin kertoo, että ”tehokkuusargumentti” on tarjonnut ”tärkeän strategian kääntää elvytyskeskustelua sosiaalisen infrastruktuurin suuntaan”.

Kiemuraista ilmaisua ei ole ihan helppoa ymmärtää. Valtavirtaiset taloustieteilijät eivät kuitenkaan pidä tasa-arvoa tehokkuuskysymyksenä. On oikeastaan vaikea sanoa, mitä tasa-arvon pitäminen tehokkuuskysymyksenä edes tarkoittaa. Joka tapauksessa tässä Feminismiä talouteen -kirja kritisoi taloustieteellistä tutkimusta epämääräisesti anonyymien tutkijan suulla sen sijaan, että iskisi pöytään oikeita argumentteja. On erikoista väistää tavanomaisen tieteellisen kritiikin säännöt tällä tavoin. Oma juttunsa on tietenkin haastatellun tutkijan asenne, joka tuntuu olevan tutkimustulosten poiminta vaikuttamistyön välineeksi.

Keskustelu näistä kysymyksistä ei ole pelkkää yhteiskuntatieteiden menetelmistä mussuttamista. Panokset ovat suuremmat. Kysymys on siitä, vaatiiko feminismi jonkinlaisen radikaalin postmodernin tieteen teorian omaksumista. Voiko valtavirran taloustieteen harjoittaja olla feministi? Onko teoreettiseen mallintamiseen, empiiriseen hypoteesien testaamiseen ja syy-yhteyspäätelyyn perustuva yhteiskuntatiede sovitamattomassa ristiriidassa feminismin kanssa? Jos näin on, feminismi rajaa itsensä vain pienen kuppikunnan ajatteluksi. Se myös eristää itsensä empiirisestä todellisuudesta postmoderniksi käsitteikkailuksi.

Kotitaloudet keskiössä

Feminismiä talouteen – kuten myös Donitsitalous – korostaa kotitalouksien ja niissä tapahtuvan tuotannon merkitystä. Kummatkin toteavat, että valtavirran taloustiede ei ole ollut riittävän kiinnostunut kotitalouksista. Kirjojen mukaan talousajattelu ei ole tunnistanut ihmisten eri rooleja vaikka vanhempina tai omaishoitajina. Se on keskittynyt vain työmarkkinoihin ja palkkatyöhön.

Palkaton ja markkinoiden ulkopuolella tehtävä tuotanto ei sinänsä tuota syviä teoreettisia ongelmia valtavirran taloustieteelle. Kotitaloustuotanto on tuotantoa siinä missä markkinatuotantokin. Taloustiede on kiinnostunut kaikesta, mikä on arvokasta jollekin ihmiselle joskus jossakin. Näitä jollekin joskus jossakin arvokkaita asioita kutsutaan hyödykkeiksi.

Hyödykkeiden tuottaminen on tuotantoa, olipa kysymys sitten kotona tai missä tahansa tapahtuvasta tuotannosta. Tuotettu hyödyke voi olla tavara, hoiva, sävellys, luontokävely, ajatus tai varpaiden liottaminen laiturilta kesäiltapäivänä. Tuotantoon käytetty aika ja muut voimavarat ovat tuotantokustannuksia, tuotettiin hyödykkeet kotona tai tehtaassa. Koti- ja muu markkinoiden ulkopuolinen työ ei ole ilmaista työtä, aivan kuten feministinen talousajattelu korostaa. Se on työtä, jonka tekeminen on poissa jonkin muun tärkeän asian tekemisestä.

Yksi käsitteellinen tarkennus tarvitaan. Feminismiä talouteen -kirja käyttää ilmaisuja ”hoiva” ja ”hoivatalous” hyvin laajassa merkityksessä. Käytäntö on yleinen kansainvälisessä feministisessä talouskirjallisuudessa, jossa ”care” ja ”the care economy” sisältävät niin kotona tehtävän palkattoman hoivatyön kuin julkiset terveys- ja hoivapalvelutkin⁷⁰. Seuraan itsekkin samaa käytäntöä. Kun siis puhun tässä luvussa hoivasta ja hoivatyöstä, tarkoitan niitä laajassa merkityksessä. Käytäntö poikkeaa esimerkiksi suomalaisesta hallintokielestä, jossa hoiva- ja terveyspalvelut tarkoittavat eri asioita.

Kotitaloustuotannon analysointi ei siis edellytä talousteorian syvälistä muutosta. On esimerkiksi mahdotonta löytää Feminismiä talouteen -teoksen jakoa ”tuottavaan” ja ”uusintavaan” talouteen talousteoreettisesta ajattelusta. Kukaan taloustieteilijä ei pidä kotityötä tuottamattomana työnä.

Uutta talousteoriaa ei siis tarvita kotitaloustuotannon ymmärtämiseksi. Feministinen kritiikki on kuitenkin oikeassa siinä, että valtavirran

⁷⁰ Esim. England ym. (2002).

taloustiede on laiminlyönyt kotitalouteen liittyviä kysymyksiä. Kotitalouksien tuotantoa, päätöksentekoa, ajankäyttöä ja voimavarojen jakoa ei näkynyt taloustieteen oppikirjoissa, kun minä niitä luin 30 vuotta sitten. Tässä suhteessa on kuitenkin tapahtunut muutos. Taloustieteen lippulaivajulkaisuissa julkaistaan koko ajan mielenkiintoisia empiirisiä tutkimuksia juuri näistä aiheista⁷¹, kuten jo mainitsin.

Uudessa tutkimuksessa otetaan huomioon, että kotitaloudella on sisärakenne. Sitä ei mallinneta feministien aiheesta kritisoiduna yhtenäisenä päätöksentekoyksikkönä. Kotitalous muistuttaa muuta yhteiskuntaa siinä, että sen jäsenillä on omat välillä ristiriitaiset intressinsä. Esimerkiksi kotitalouden saadessa lisää tuloja, sillä kuka ne saa vaikuttaa siihen, miten ne käytetään. Sukupuolirooleilla ja sukupuolittuneella väkivallalla on myös vaikutuksensa päätöksentekoon⁷².

Toisin sanoen sekä Feminismiä talouteen että Donitsitalouden kritiikki on osittain vanhentunutta. Kritiikki myös väittää ongelman olevan käsitteellinen ja teoreettinen, mitä se ei ole. On kuitenkin varmasti yhä totta, että markkinoiden ulkopuolista tuotantoa voitaisiin ymmärtää paremmin taloustieteessä.

Feminismiä talouteen -ryhmä on kuitenkin täysin oikeassa yhdessä asiassa. Kotitaloustuotantoon liittyvät kysymykset eivät nouse riittävästi talouspoliittiseen keskusteluun. Mainitsemastani taloustieteellisestä kirjallisuudesta esimerkiksi tiedetään, että kotitaloustuotanto on markkinatuotannon vaihtoehto. Siihen turvaudutaan enemmän tai vähemmän kotitalouden taloustilanteesta riippuen. Kun kotitaloustyö on enemmän naisten kuin miesten harteilla, kotitalouden taloudellisen aseman vaihtelulla on ilmeisiä seurauksia tasa-arvon kannalta. Siksi keskusteluun

⁷¹ Esim. Adams-Prassl ym. (2024), Aguiar ja Hurst (2007a, 2007b), Aguiar ym. (2013), Ashraf (2009), Bertrand ym. (2015), Ramey ja Francis (2009), Robinson (2012).

⁷² Suomessa on tämän alan korkeaa asiantuntemusta. Professori **Kristiina Huttunen** on esimerkiksi kansainvälisesti tunnettu näiden kysymysten tutkija. Ks. esim. Adams-Prassl ym. (2024).

julkisen palvelutuotannon, sosiaaliturvan ja työttömyyden vaikutuksista tarvittaisiin siksi vahvemmin myös kotitaloustuotannon näkökulma.

Feminismiä talouteen korostaa kotitaloustuotantoa markkinatuotannon eräänlaisena vastakohtana. Koti- ja markkinatuotannon erotelu ei kuitenkaan ole niin selkeää ja terävää kuin Feminismiä talouteen antaa ymmärtää. Kotitaloustuotanto Suomessa on itse asiassa täydellisesti markkinoilta hankitun tuotantopääoman varassa. Varsin pitkälle automatisoitu moderni kotitaloustuotanto tarvitsee esimerkiksi hienostuneita kodinkoneita ja tietotekniikkaa puhumattakaan yksinkertaisemmista tarvekaluista. Nämä täytyy kaikki hankkia markkinoilta. Kotitaloustuotanto tapahtuu usein myös markkinaehtoisesti rahoitetuissa tuotantotiloissa eli asuntolainalla hankitussa kodissa.

Paitsi pääoma, myös suurin osa kotitaloustuotannon tuotantopanoksista hankitaan markkinoilta. Varat hankintaan saadaan työmarkkinoilta. Kotitaloustuotanto on myös riippuvainen markkinaehtoisista jakeluketuista. Vaatii vahvaa uskossa olemista pitää supermarketista Visalla ostetun italialaisen pastan keittämistä kiinalaisessa kattilassa saksalaisella induktioliedellä jotenkin globaalista markkinataloudesta erillisenä tapahtumana.

On ilmeistä, että kotitaloustuotanto elää markkinoiden varassa, ei päinvastoin kuten Feminismiä talouteen tuntuu väittävän. Kotitaloustuotanto on pitkän markkinaketjun päätepiste. Lisäksi markkinatalous on mahdollistanut kotityössä tuottavuusloikan, jonka ansiosta siitä on tullut miellyttävämpää ja vähäisempää meidän kaikkien kotitaloustuotantoa harjoittavien iloksi. Kotitalous- ja markkinatuotannon kohteleva toistensa jonkinlaisina vastakohtina ei yksinkertaisesti tee oikeutta nykyaikaiselle kotitaloudelle.

Sama koskee myös julkisia hoivapalveluita. Vaikka niitä ei tuotetaakaan markkinaehtoisesti, ne ovat täysin riippuvaisia markkinoilla tuotetuista panoksista. Lähes kaikki lääkkeet, laitteet, tarvikkeet ja niin edelleen on kehitetty ja valmistettu markkinaehtoisesti toimivissa yri-

tyksissä ympäri maailmaa. Ilman markkinataloutta ei voisi olla nykyaikaista hoivaa, ei julkisesti, ei yksityisesti eikä kotitalouksissa tuotettua.

Hoiva on tärkeää, kuten monet muutkin asiat

Kotitaloustuotannon ohella juuri hoiva on Feminismiä talouteen -kirjan keskeisiä teemoja. Kirja esittää aiheesta hyviä huomioita, kuten nostaes-
saan esiin palkattoman, kotona tehtävän hoivatyön merkityksen. Tähän liittyvät huomiot ovat osaksi tietysti samoja kuin muuhun kotitaloustuotantoon.

Yksi kirjan haastateltavista toteaa: ”Emme voi tuottaa, jos meillä ei ole työntekijöitä, joita on hoivattu kuudentoista, kahdeksantoista, siihen ikään asti, kunnes he astuvat osaksi työvoimaa. [...] Kerroin opiskelijoilleni, että useimmat [taloustieteen] oppikirjat eivät edes mainitse tätä”.

Väite on siinä mielessä liioiteltu, että ainakin Suomessa käytössä olevassa taloustieteen perusteiden oppikirjassa kotitalouksien kasvatustehävä mainitaan⁷³. Paljon enempiä kirjassa ei aiheesta kuitenkaan sanota. Kuten jo totesin, kotitaloustuotanto hoiva mukaanluettuna on perinteisesti ollut liian vähäisen taloustieteellisen kiinnostuksen kohteena. Kuten myös totesin, tilanne on nyt parantunut, mutta oppikirjatasolla muutos ei kenties vielä näy.

Sen sijaan Feminismiä talouteen tekee osuvan havainnon kertoessaan, että talouspoliittisessa keskustelussa kotitalouksissa tehtävä palkaton hoivatyö ei kuulu. Tällä on oikeasti haitallisia seurauksia. Kuten yksi kirjan haastateltavista toteaa: ”Jos emme näe [palkattoman työn] kriittistä roolia talouksien turvaamisessa, silloin emme myöskään tajua, että hallitukset ja työnantajat voivat lisätä palkattoman työn taakkaa, vain koska tämä työ tulee silti tehdyksi”.

⁷³ The CORE Econ Team (2023).

Aihe on ajankohtainen väestön vanhenemisen vuoksi. Omaishoidolla on jo nyt merkittävä osuus ikääntyneiden hoivassa. Niin oikeistopoliitikot kuin talousvaikuttajatkin⁷⁴ ovat kuitenkin puhuneet entistä laajemmasta vanhusten kotihoivasta ratkaisuna ikääntymisen kustannuksiin. Aivan kuten Feminismiä talouteen sanoo, tämä ratkaisu ei vähennä hoivan kustannuksia, se vain siirtää ne paikasta toiseen.

Hoivatyö ei nimittäin häviä mihinkään, kun se siirretään julkiselta sektorilta koteihin. Pikemminkin se lisääntyy, kun ammattilaisten sijasta hoivaajina ovat amatöörit ja kun suurtuotannon edut menetetään. Jos lakataan tuijottamasta valtion kirjanpitoa ja tarkastellaan asiaa koko yhteiskunnan kannalta, kustannukset siis lisääntyvät eivätkä vähene. Ne vain kohdentuvat uudelleen. Tämä ei tietenkään sinänsä tarkoita, että kotihoivan lisäämistä ehdottavat olisivat väärässä. Voi olla hyviä syitä siirtää hoivaa koteihin, vaikka se ei alentaisikaan kustannuksia. Olisi kuitenkin päätöksenteon kannalta parempi, jos asioista puhuttaisiin niiden oikeilla nimillä.

Yksi tapa tuoda kotitaloustyön kustannukset ja arvo näkyviin olisi tarkempi mittaaminen, kuten Feminismiä talouteen ehdottaa. Kirjassa esitetty sukupuolitietoinen budjetointi hyvin toteutettuna voisi myös olla hyödyllistä. Olisi tärkeää tietää, miten paljon hoivatyötä päätökset siirtävät kotitalouksille, kuka lisääntyneen hoivatyön kodeissa tekee, mitä muuta tuottavaa työtä se syrjäyttää ja millaisia muita vaikutuksia sillä on ihmisten toimeentuloon tai ajankäyttöön.

Sama ongelma koskee muita muutoksia julkisissa palveluissa. Julkiset ja yksityiset palvelut ovat toistensa korvikkeita, minkä tulisi heijastua päätöksentekoon. Siksi julkisten palvelujen muutosten vaikutuksia olisi syytä arvioida. Arviointi toki edellyttää juuri niiden kvantitatiivisten politiikka-arviomenetelmien käyttöä, jota Feminismiä talouteen niin vahvasti kritisoi.

⁷⁴ Esim. Keskisarja (2022), Lyytinen (2026), Saarinen (2025).

Feminismiä talouteen tuo siis esiin kiinnostavalla tavalla, miten erityisesti kotona tehtävä hoivatyö jää talouskeskustelun ulkopuolelle. Kodit eivät ikään kuin kuulu talouteen, asioiden siirtäminen kotiin on niiden siirtämistä talouden ulkopuolelle. Kirja kuitenkin myös liioittelee sekä hoivan merkitystä että sen syrjäyttämistä päätöksenteosta.

On ensinnäkään vaikea pitää hoivaa sanan laajassa feministisen talouden mielessä aliarvostettuna asiana suomalaisessa yhteiskunnassa. Jos kirjan tapaan pidetään taloudellisia panostuksia arvostuksen mittarina, hoiva on Suomessa talouspolitiikan keskiössä. Pelkästään julkiseen terveydenhuoltoon käytetään 25 000 000 000 euroa vuodessa. Tämä on vain osa julkisista hoivamenoista. Ne edustavat suurta osaa julkisten menojen kokonaisuudesta. On siis mahdotonta väittää, ettei yhteiskunta arvostaisi hoivaa tai näkisi sitä tärkeänä. Siihen käytetyt resurssit ovat kerta kaikkiaan valtavia.

Itse asiassa Suomen julkisen talouden tiukka tilanne johtuu suureksi osaksi nimenomaan panostuksista hoivaan. Väestön vanhetessa hoivan tarve kasvaa koko ajan. Samalla kasvaa hoivaan käytettyjen voimavarojen määrä. Jatkuva puhe terveydenhuollon kustannuksista ei suinkaan ole seurausta siitä, että hoivaa pidetään ikävänä kulueränä. Syy on hoivan tarkeys. Juuri koska hoiva on niin tärkeää, joudutaan sekä tinkimään muista menoista että pohtimaan voitaisiinko terveys- ja muut hoivapalvelut organisoida tehokkaammin.

Yhteiskunnassa, joka ei arvostaisi hoivaa ei siis olisi ainakaan samantyyppistä julkisen talouden kriisiä kuin nyt Suomessa. En lainkaan tunnista ajatusta, että yhteiskunta ei olisi jotenkin syvän tietoinen hoivan keskeisyydestä.

Kotona tehtävä hoiva näyttäytyy kirjassa eräänlaisena epäitsekäänä, uhrautuvana, yhteiskunnan hyväksi pyyteettömästi tehtävänä työnä. Tämä ei suinkaan ole ainoa tapa katsella vaikkapa omien lasten kasvatamisesta. Oman perheen hyvinvoinnin edistäminen ei ole sen epäitsekäämpää kuin oman edun tavoittelu ylipäänsä. Sillä ei tavoitella epäit-

sekkäästi laajaa yhteiskunnallista etua, vaan pyritään edistämään omien lasten menestymistä.

Tämä on oikein hyvä asia. Yksilökeskeisessä maailmankuvassani se, että ihmiset huolehtivat omasta ja läheistensä taloudellisesta hyvinvoinnista on hyvinvoinnin perusta. Aivan kuten voittoa tavoitteleva yrittäjä ja tulotason nostamisen vuoksi ahkeroiva työntekijä luovat hyvinvointia, niin tekevät myös lapsistaan huolehtivat vanhemmat. Asiaan ei kuitenkaan liity mitään erityistä julkisen vallan puuttumisen tarvetta. Oman hyödyn tavoittelu riittää kannustamaan yrittäjää ja työntekijää. Aivan samalla tavalla vanhempien halu edistää lastensa hyvinvointia riittää kannustamaan heitä.

Asiaan liittyy toki erilaisia hienovaraisempia piirteitä. Periaate on kuitenkin selvä. Julkisen vallan ei tarvitse erityisesti palkita ihmisiä oman tai laajennettuna oman ja läheistensä edun ajamisesta. Tämä pätee myös merkittävään osaan kotona tehtävästä hoivasta ja muusta kotitaloustuotannosta.

Hoivasta tehdäänkin kirjassa jonkinlainen fetissi. Hoiva on tärkeää, mutta niin ovat monet muutkin asiat. Hoiva ei ole sen pyhempää kuin ruoka, vaatteet, liikenne, teollisuus tai kauppakaan. Hoivamenojen lisääminen on aina pois jostakin muusta tärkeästä. Päätöksenteossa on mietittävä, milloin kannattaa uhrata jotain muuta tärkeää lisähoivan vuoksi, milloin päinvastoin. Korostaessaan hoivan keskeisyyttä, Feminismiä talouteen kuulostaa välillä uskonservatiivisilta miespoliitikoilta. Hehän ovat myös sitä mieltä, että lasten hoitaminen kotona on maailman tärkein työ.

Hoivan ja julkisen sektorin työn fetisoiminen hävittää näkyvistä suuren osan sukupuolittuneiden työmarkkinoiden todellisuudesta. Monet naiset tekevät pienellä palkalla muuta kuin hoivatyötä yksityisellä ja julkisella sektorilla. Ihastellessaan hoivan hienoutta, Feminismiä talouteen unohtavat kaupan kassat, sihteerit, tarjoilijat ja niin edelleen. Heidän työnsä arvostus, tulotaso ja työolot ovat usein huonompia kuin hoita-

jien. Heistä ei kuitenkaan ole feministisen hoivatalouden sankareiksi. Jostakin syystä heidän työnsä ei vain ole niin jaloa.

Ovatko rajoitteet epäfeministisiä?

Feminismiä talouteen -kirjan feminististä talousajattelua leimaa kokonaisuutena etääntyminen talouden perusolemuksesta. Taloustiede ja -puhe voi tuntua abstraktilta. Viime kädessä on kuitenkin kysymys kaikille ymmärrettävistä asioista. Taloudellinen päätöksenteko on olennainen osa ihmisenä olemista. Se on seurausta asioiden rajallisuudesta. Kaikkea ei voida saada, vaan on tehtävä valintoja. Tämä pakko tehdä valintoja luonnehtii yksittäisten ihmisten, kotitalouksien ja yritysten toimintaa, mutta myös poliittista päätöksentekoa.

Toisin sanoen taloudellinen päätöksenteko on määritelmällisesti valintojen tekemistä rajoitteiden puitteissa. Se tarkastelee tilanteita, joissa jonkin päämäärän tavoittelu tarkoittaa, että jotakin toista tärkeää asiaa ei voida tavoitella. Jokainen ihminen tietää, mitä tämä tarkoittaa. Jokainen ihminen koko ihmiskunnan historian aikana on joutunut tekemään tällaisia päätöksiä, aivan riippumatta elikö hän metsästäjä-keräilijäyhteisössä tai modernissa kapitalismissa. Ei tarvitse olla taloustieteilijä tai osata talouskieltä tunnistaakseen itsensä taloudelliseksi päätöksentekijäksi.

Taloustiede on tällaisen päätöksenteon tutkimista. Luonnollisesti-kaan taloustiede ei ole synnyttänyt tutkimuskohdettaan, vaan päinvastoin. Taloustiede ei ole keksinyt niukkuutta, niukkuus on synnyttänyt taloustieteen. Feminismiä talouteen -kirja pyrkii kuitenkin usein häivyttämään tämän peruslähtökohdan. Kirja tuntuu väittävän, että tätä niukkuuden ongelmaa jollakin tavoin liioitellaan, että se on valtavirran talousajattelijoiden ja -poliitikkojen keksintö.

Hyvä esimerkki on talouspolitiikassa esiintyvän vaihtoehtottomuuden retoriikan kritiikki. Se esitetään pakollisen **Margaret Thatcher**

-viittauksen kera. Thatcher markkinoi aikoinaan omia uudistuksiaan väittämällä, ettei vaihtoehtoa niille ole. Kritiikki ei tietenkään ole täysin väärää. Poliitikot puhuvat mielellään omista ratkaisuksistaan ainoina vaihtoehtoina. Tauti vaivaa myös teknokraatteja ja yritysjohtajia.

Todellisuudessa vaihtoehtoja on aina. Aivan kuten yksi kirjan haastateltavista sanoo: ”Talouspolitiikassa kysymys ei ole yhtään sen objektiivisemmista totuuksista kuin minkään muunkaan politiikan lohkon alalla, vaan ihmisillä on erilaisia prioriteetteja ja painotuksia, jotka pohjautuvat lopulta arvoihin”.

Usein kuulostaa kuitenkin siltä, että kirja kyseenalaistaa kokonaan julkisen sektorin budjettirajoitteen. Vaihtoehtojen olemassaolon tulkitaan tarkoittavan, että mikä tahansa on mahdollista. Kaikki puhe rajoitteista on vaihtoehdottomuuden retoriikkaa. Talouspolitiikassa budjettirajoite on kuitenkin täyttä totta. Vaihtoehtoja on, mutta ne ovat usein toisensa poissulkevia. Jos haluaa jotain, täytyy luopua jostakin muusta. Mikään tietty valinta ei ole vääjäämätön, mutta valitseminen on vääjäämätöntä.

Talouspolitiikka on poliittista, kuten kirjoittajat väsymättä toistavat. Päätökset perustuvat arvoihin. Tämä kuitenkin tarkoittaa, että on valittava muun muassa arvoihin perustuen jokin vaihtoehto tarjolla olevista. Valintojen poliittisuuden toistaminen ei tuo valintajoukkoon yhtään lisää valinnan mahdollisuuksia. Feministinen tai mikään muukaan talousajattelu ei voi silkalla tahdonvoimalla muuttaa tätä tosiasiaa.

Feminismiä talouteen rimpuilee tätä ajatusta vastaan. Tekijät toteavat feministien korostaneen, ”että yhteiskunnallinen päätöksenteko ja ajattelu nojaavat usein oletukselle toisilleen vaihtoehtoista vastakohtaisuuksista. Feministinen ajattelu haastaa tällaista järkeilyä pyrkimällä osoittamaan, että asiat ovat yhteydessä toisiinsa ja läsnä usein samanaikaisesti. Konkreettisella tasolla asioita ei myöskään aina voida erotella toisistaan, joten niiden yhteyksien tiedostaminen on olennaista kokonaisvaltaisen muutoksen saavuttamiseksi”.

Suuri osa tästä on vaikeaselkoiseen muotoon puettua itsestäänselvyyttä. On esimerkiksi mahdotonta kiistää, että asiat ovat yhteydessä toisiinsa. Monesti useampi asia on todella läsnä samanaikaisesti. Sanatulvasta on kuitenkin tulkittavissa ajatus, että taloudelliseen päätöksentekoon väistämättä kuuluva valitseminen on jollakin tavalla mahdollista ohittaa ajattelemalla feministisesti. Kuten todettua, näin ei ole.

Jos henkilö työskentelee päiväkodissa, hän ei voi olla samaan aikaan työssä tuulivoimalan rakennustyömaalla. Jos minä syön omenan, sinä et voi syödä samaa omenaa. Jos tehdas tuottaa ohjuksen osia, se ei tuota ruokapöydän ruuveja. Kaikki nämä ovat itsestään selviä asioita. Juuri näistä itsestäänselvyyksistä kuitenkin seuraa muun muassa julkisen sektorin budjettirajoite, suomeksi se että talouspolitiikkakin on valintoja. Feminismiä talouteen -tekijät voivat vaatia lisää resursseja julkisiin hoivapalveluihin ja hoitajien palkkoihin. Nämä voimavarat ovat kuitenkin poissa muusta tärkeästä. Tekijät voivat kannattaa kireämpää verotusta, mutta se tarkoittaa, että ihmisillä on vähemmän varoja käyttää omiin yksityisiin tärkeisiin asioihinsa.

Yritykset väistää tämä muuttaa teoksen sinänsä osuvan vaihtoehdottomuuden kritiikin helposti epäkiinnostavaksi salaliittoteorisoinniksi. Kun ikäviä valintoja ei suostuta hyväksymään, ainoa syy kirjoittajien mielestä vääriin johtopäätöksiin on joko pahuus tai tyhmyys, joko kapitalistien edunvalvonta tai väärä tietoisuus.

Feministiä talouteen kertoo, että ”vaihtoehdottomuuden on sanottu luonnehtivan kapitalistista talousjärjestelmää myös laajemmin”. Esimerkiksi kirjailija ja kulttuuriteoreetikko **Mark Fisher** ”on luonnehtinut tätä kapitalistiseksi realismiksi: kapitalismista on tullut niin hallitseva talous- ja yhteiskuntajärjestelmä, että kaikki vaihtoehdot, jotka eivät perustu kulutukseen tai talouskasvuun, näyttäytyvät epärealistisinä”.

Esimerkiksi minusta vaihtoehtoiset talousjärjestelmät tosiaan näyttävät epärealistisilta, jopa dystooppisilta. Voi olla, että olen väärässä. Sen osoittaminen kuitenkin vaatisi realististen, parempien vaihtoehtojen

esittämistä. Feminismiä talouteen -kirjassa esitetyt vaihtoehdot eivät mielestäni ole kumpakaan. Oli miten oli, järjestellinen keskustelu vaatii, että minun ja kaltaisten kannat on otettava vakavasti. Niihin on vastattava taloudellisella analyysillä sen sijaan että ”kulttuuriteoreetikot” terapoivat meitä väärän ”kapitalistisrealistisen” tietoisuuden uhreina.

Ankarasta rajoitteiden ja vaihtoehdottomuuden kritiikistä on kirjassa yksi mielenkiintoinen poikkeus, nimittäin ympäristön aiheuttamat rajoitteet. Niitä käsitellään aivan eri tavalla kuin muita rajoitteita. Ympäristön aiheuttamien rajojen sitovuutta ei kiisteta. Päinvastoin niitä pidetään täysin ehdottomina, jopa siinä määrin että ihmiskunnan hyvinvoinnin kehitys täytyy pysäyttää niiden vuoksi.

Ympäristön aiheuttamat rajoitteet ovat tietenkin täysin todellisia ja ihmiskunnan kohtalonkysymys. Pohjimmiltaan ne ovat kuitenkin vain yksi muoto maailman rajallisuudesta, yksi tapaus taloudellisen päätöksenteon yleisestä ongelmasta. Kaikki muutkin rajoitteet ovat aivan yhtä todellisia, nekään eivät poistu, vaikka niitä tirkistäisi mistä näkökulmasta.

Suuri feministinen valtio

Niin sanotun talouskuripolitiikan arvostelu on toinen esimerkki pyrkimyksestä häivyttää valinnan pakko. Kirjan mukaan ”[T]alouskuriajattelussa valtion kasvava velka nähdään keskeisenä uhkana yhteiskunnan vakaudelle. Ratkaisuna pidetään julkisten menojen, esimerkiksi sosiaalietuuksien ja julkisten palvelujen leikkauksia sekä matalampia palkkoja ja hintoja, joiden oletetaan vaikuttavan myönteisesti tuotantoon, työllisyyteen ja kilpailukykyyn”.

Vaihtoehdottomuus tulkitaan nimenomaan talouskuriajattelun ”opinkappaleeksi”. Ongelma on, että talouskuriajattelua ei määritellä kovin tarkasti. Jää epäselväksi, mikä jos mikään on talouskuripolitiikan ja aivan tavanomaisen hyvän julkistalouden hoidon ero. Talouskuri esimerkiksi liitetään kirjassa niin Euroopan Unionin alijäämä sääntöihin

kuin luottoluokituksiinkin. Sitä pidetään suomalaisen talouspolitiikan linjana. Talousjournalismin sanotaan esittävän talouskurin ”faktana”. Talouskurin vaihtoehdoksi tarjotaan ”utooppista mielikuvitusta”.

Nämä luonnehinnat viittaavat siihen, että Feminismiä talouteen määrittelee talouskurin hyvin väljästi. Alijäämästä huolehtiminen, suomalaisen talouspolitiikan linja ja talousjournalismin oletukset ovat kaikki talouskuria. Talouskurin vaihtoehto on utopia. Näin määriteltyä talouskuria on vaikea erottaa ihan tavallisesta hyvinvointivaltion julkistalouden hoidosta. Talouskurille on toki olemassa tiukempiakin määritelmiä. Näiden omaksuminen kuitenkin pakottaisi hylkäämään Feminismiä talouteen -ryhmän näkemykset talouskurin ylivallassa. Suomen talouspoliittinen linja ei tosiaan ole ollut mikään ankara talouskuri eikä talouskuri tiukasti määriteltynä ole keskustelussa mitenkään hallitseva.

On siis luontevaa päätyä ajatukseen, että kritisoidessaan talouskuria Feminismiä talouteen itse asiassa kritisoi lähes mitä tahansa huolta julkisen sektorin budjettirajoitteesta. Se sivuutetaan vaihtoehdottomuuden retoriikkana. Mikä tahansa menojen rajoittaminen on ilkeää talouskuria. Julkista sektoria ei saisi edes tehostaa, koska tehostaminen ”heikentää entisestään etenkin naisenemmistöisten alojen palkkoja ja työoloja”.

Välillä Feminismiä talouteen -ryhmän talouskuri-inho saa jopa vähän hassuja muotoja. He sanovat, että ”[k]ehystäessään taloutta kapeasti tuottavan talouden näkökulmasta talouskuripolitiikka on myös rajannut tasa-arvoa, ympäristöä ja hyvinvointia koskevat kysymykset talouskeskustelun ulkopuolelle”. En tiedä mitä talouskeskustelua he ovat seuranneet. Minun todellisuudessani ei juuri muusta puhutakaan kuin näistä asioista.

Joka tapauksessa Feminismiä talouteen katsoo selvästi feminismin vaativan mahdollisimman suurta julkista sektoria. Naiset ovat miehiä riippuvaisempia sosiaalietuuksista, siis päi niitä ei voi pienentää. Veropohjaa ”voitaisiin laajentaa Suomessa [--] lisäämällä esimerkiksi pääoma-, osinko- ja perintöverotusta sekä yritysten verotusta ja verottamalla

epäekologista toimintaa”. Tasa-arvon tavoittelu ”saa maksaa”. Terveysmenot pitäisi luokitella investoinneiksi. Alijäämä säännöt ”kaventavat demokratiaa”. Julkisen sektorin tehostaminen heikentää työoloja ja siitä on muutakin haittaa. Vallitsee taipumus ”tasapainottaa julkista taloutta menoja leikkaamalla pikemmin kuin veropohjaa vahvistamalla”.

Feminismiä talouteen unohtaa, että naiset ovat myös hoivan kohteita ja kuluttajia. Itse asiassa kaikki naiset käyttävät julkisia hoivapalveluita ja vain pieni vähemmistö tuottaa niitä. Siksi on erikoista myös tasa-arvon näkökulmasta keskittyä hoivapalvelujen tuottajiin. Esimerkiksi hoitajien palkankorotukset tarkoittavat julkisten palveluiden kustannusten nousua. Samoilla julkisilla varoilla saadaan vähemmän hoivaa, myös naisten hoivaa. Toisin sanoen on joko tingittävä hoivan määrästä, joistakin muista julkisista palveluista tai korotettava veroja. Nostaessaan nimenomaan hoivapalveluiden tuottajien edun keskiöön, Feminismiä talouteen ajaa hoivafetissin vuoksi pienen vähemmistön etua suuren enemmistön asemesta. En tietenkään tarkoita, etteikö hoitajille pitäisi maksaa riittävää palkkaa. Tarkoitin, että hoitajien palkankorotukset eivät ole ilmaisia eikä hoitajien etu ole ainoa näkökulma palkkakysymykseen.

Naiset eivät ole kirjassa koskaan veroja maksavia yksilöitä. Verojen korottaminen on ongelmatonta, koska naisten tulotaso on keskimäärin miehiä alhaisempaa. Verotus tarkoittaa kuitenkin, että veronmaksajien, myös naisten on luovuttava jostain itselleen yksityisesti tärkeästä asiasta kollektiivin hyväksi. Tämä ei ole Feministiä talouteen -ryhmälle mikään ongelma feministisen vapautuksen näkökulmasta. Feminismi kohdistuu naisiin ja vähemmistöihin kollektiiveina, ei yksilöinä.

Feminismiä talouteen ei muutenkaan pohdiskele verotuksen vaikutuksia sen tarkemmin. Verotus vaikuttaa talouden toimintaan monin tavoin, eivätkä välittömät tulonjakovaikutukset suinkaan ole veronkorotusten ainoa seuraus. Huonosti suunnattu, liian korkea verotus haittaa tulojen kasvua ja tällä on vaikutuksia myös naisiin. Feminismiä

talouteen ei oikein missään kohti pääse irti pakkomielteestään julkiseen sektoriin ja sen harjoittamaan tulonjakoon. Se ei pohdi lainkaan poliittisten päätösten vaikutusta talouden perusasioihin. Siis siihen, mitä ja miten Suomessa tuotetaan, kasvaako tuottavuus, syntyykö hyvinvointia luovia yrityksiä, onko meillä osaavia työntekijöitä – myös naisia – niin korkean teknologian yrityksiin kuin julkiseen palvelutuotantoonkin.

Nämä seikat määrittävät tasa-arvoa ja naisten hyvinvointia pitkällä aikavälillä paljon enemmän kuin verotuksen välittömät yksityiskohdat.

Kaikki hoivamenot eivät ole investointeja

Yksi merkittävä Feminismiä talouteen -ryhmän vaatimus on hoivamenojen luokittelu investoinneiksi kansantalouden tilinpidossa. Osa hoivamenoista voidaan todella katsoa investoinneiksi inhimilliseen pääomaan samaan tapaan kuin vaikkapa osa koulutusmenoista⁷⁵. Lasten ennaltaehkäisevä terveydenhuolto on tästä hyvä esimerkki. Osa hoivamenoista taas on ilmiselvästi kulutusta. Raja ei aina ole selvä, kuten ei muissakaan inhimillisen pääoman investoinneissa.

Raja on kuitenkin olemassa. Kaikki sote-menot eivät ole investointeja, osa on kulutusta. Feminismiä talouteen pyrkii myös samaistamaan hoitajien palkankorotukset suoraviivaisesti terveysinvestoinniksi. Tämä ei minusta ole kovin hyvää analyysiä. Yleisemmin, tasa-arvo ei voi edellyttää olennaisten erottelujen kuten investointien ja kulutuksen erojen hävittämistä. Tämä erottelu ei ole pelkästään ”sopimuksenvaraisia”, kuten Feminismiä talouteen väittää. Se perustuu taloudelliseen analyysiin.

Vaikka kaikki hoivamenot eivät siis ole investointeja osa niistä todella on. Niitä ei kuitenkaan luokitella investoinneiksi kansantalouden tilinpidossa. Syitä lieenee monia, mittaamiseen ja määritelmiin liittyvät ongelmat ovat varmasti keskeisiä. Varmaankin tilinpitoa voisi paran-

⁷⁵ Grossman (2004).

taa tältä osin, vaikka on vaikea sanoa kuinka hyödyllistä tämä olisi. En nimittäin rehellisesti pidä kysymystä kansantalouden tilinpidon määritelmistä erityisen kiinnostavana.

Syynä on, että Feminismiä talouteen liioittelee merkittävästi investoinniksi luokittelun merkitystä. Koulutusmenoja, jotka ovat täysin rinnasteisia terveysinvestoinneille, ei myöskään käsitellä investointeina kansantalouden tilinpidossa. Luokittelu ei mitenkään rajoita panostuksia koulutukseen tai hoivaan. Kirjassa tuntuu olevan ajatus, että investoinneiksi luokittelu jotenkin taianomaisesti muuttaisi vaikka valtion budjetointia. Näin ei ole, kustannus on kustannus, olipa se investointi tai ei.

Yleisesti jos halutaan lisätä hoivamenoja, korottaa hoiva-alan palkkoja ja niin edelleen kansantalouden tilinpidon luokittelu ei ole tässä mitenkään välttämätöntä tai olennaista. Onkin kummallista jumiutua tilastokäsitteiden uudistamiseen sen sijaan että keskittyttäisiin olennaiseen eli harjoitettuun politiikkaan.

Feminismiä talouteen esittää kokonaisuudessaan hyvin rajoittavan käsityksen siitä, mitä feministinen talouspolitiikka on. Rajoitettua valtiota kannattava porvari ei selvästi voi olla feministi. Tämäkään ei kuitenkaan riitä. Myös jokainen hyvästä taloudenpidosta huolehtiva oikeistodemari ja valtavirran julkistalouden ekonomisti on kumpikin tuomittu epäfeministisen talouspolitiikan kannattajiksi.

Itsekkäät uusliberaalit ja sankarilliset vasemmistopoliitikot

Feminismiä talouteen ei jätä epäselväksi missä sen poliittiset sympatiat piilevät. Sen talouspoliittiset linjaukset käytännössä sulkevat pois liberaalin feminismin mahdollisuuden. Asia tehdään vielä selvemmäksi kirjan markkinafeminismiä käsittelevässä osuudessa.

Siinä hyödynnetään kapitalismikritiikin ystäville tuttua ”uusliberalismin” mörköä. Kirja luo ensin liberaalista feminismistä ”uusliberaalin” karikatyyrin. Tämä on sitten helppo tuhota naurettavana itsekkyytenä ja pinnallisena lifestyle-valintana. Vuoropuhelu tällaisen ilmeisen typerän, jopa ilkeän ajattelutavan kanssa on luonnollisesti tarpeetonta.

Feminismiä talouteen määrittelee uusliberaalin feminismin ”markkinatalouden arvoihin ja päämääriin mukautuneeksi, naisten yksilöllisyyttä ja taloudellista toimijuutta korostavaksi feminismiksi”. Sitä luonnehtivat ”työn ja työelämässä menestymisen tavoittelu, jatkuva pyrkimys itsen kehittämiseen sekä sijoittajamainen asenne omaan ulkonäköön, ruumiiseen, terveyteen, kotiin, läheissuhteisiin ja lapsiin”.

Uusliberaali feminismi ei luonnollisesti tajua mitään yhteiskunnasta. Päinvastoin sitä ”kuvaava ulkoisten esteiden ja rakenteellisen epätasavaruuden sivuuttaminen tai ylittäminen yksilöllisillä ominaisuuksilla ja kehitettävillä kyvyillä, kuten vahvalla itsetunnolla ja itseluottamuksella, miellyttävällä ulkonäöllä ja oikeilla koulutus- ja uravalinnoilla. Nämä ovat uusliberaalin feminismin inhimillistä pääomaa, joiden avulla yksilöt voivat pyrkiä elämässään ja urallaan eteenpäin”.

Toisin sanoen uusliberaalin feminismin aatetta puhtaimmillaan edustavat amerikkalainen tosi-tv ja voimaannuttavat LinkedIn-päivitykset. On ilmeistä, että kukaan itseään kunnioittava ihminen ei luonnehtisi itseään uusliberaaliksi feministiksi näin määriteltynä. Kysymyksessä ei siis ole aito pyrkimys ymmärtää tietyllä tavalla ajattelevia feministejä. Koko uusliberaalin feminismin määritelmä onkin kehitetty pelkästään kritisoitavaksi. Ei myöskään tarvitse hirveästi raaputtaa pintaa, että samalla rajataan kaikki itseään kehittävät ja työelämässä eteenpäin pyrkivät naiset pinnallisiksi uusliberaaleiksi.

Ennen kaikkea uusliberaali pilakuva toimii kuitenkin tapana väistää dialogi porvarillisten ja liberaalien feministien kanssa. Liberaali feminismi on kuitenkin aivan varteenotettava aate. Se jatkaa ja laajentaa liberalismien perinnettä pyrkimällä ulottamaan myös naisille ja vähem-

mistöille ne samat vapaudet ja mahdollisuudet, joista aiemmin ovat nauttineet vain miehet. Liberaali feminismi korostaa naisten oikeutta kerätä ja käyttää omia voimavaroja yksilöllisten päämääriensä tavoitteluun. Se näkee markkinatalouden vaurautta luovan voiman, ja vaatii naisille mahdollisuutta osallistua siihen täysipainoisesti.

En aio maalailla tässä sen tarkemmin kuvaa liberaalista feminismistä. Totean vain, että se on oikea aate, jonka kannattajat ovat jotakin aivan muuta kuin uusliberaaleja oman ulkonäön maksimoijia. Feministiseen talousajatteluun johdattavalta kirjalta olisi odottanut avomielisempää suhtautumista eri tavalla ajatteleviin feministeihin.

Uusliberaalia feminismiä kritisoidessaan Feminismiä talouteen osoittaa myös varsin puutteellista itseironian tajua. ”Uusliberaalin feminismin on sanottu puhuttelevan ennen kaikkea keskiluokkaisia, valkoisia, korkeasti koulutettuja länsimaisia naisia”, kirjoittajat toteavat. On melko todennäköistä, että Feminismiä talouteen -kirjan kohderyhmä muodostuu melko suureksi osaksi tästä samasta joukosta. Ääriteoreettinen kasvuvastainen feministinen talousoppi tuskin on kuuminta kamaa maailman köyhien naisten keskuudessa.

Surullisimmillaan kirja on fanittaessaan edellistä **Sanna Marinin** hallitusta. Riepoteltuaan ensin uusliberaaleja feministejä ura- ja ulkonäkökeskeisyydestä, se kertoo seikkaperäisesti siitä, miten Marin ja hallituksen johtoviisikon muut jäsenet rakensivat henkilöbrändiään pukeutumisella, korostamalla naisellisuuttaan ja päivittämällä ahkerasti sosiaalisessa mediassa.

Toisin kuin tavan uusliberaalien feministien tapauksessa tämä ei kuitenkaan ole mikään ongelma. ”Kun markkinafeminismi ei vaadi konkreettisia poliittisia toimia naisten ja vähemmistöjen taloudellisen ja sosiaalisen aseman kohentamiseksi, Marinin vasemmistolainen hallitus on politiikassaan kamppaillut juuri näiden kysymysten puolesta”, kirja julistaa.

Sama käyttäytyminen, joka tavallisten uranaisten kohdalla leimataan itsekkääksi oman uran edistämiseksi, onkin suurta sankaruutta, kun oikein ajattelevat naispoliitikot tekevät samaa. Minkäänlaista pohdintaa siitä, millaista uusliberaalia vallanhalua ja oman uran edistämistä pääministeriksi tai puolueen puheenjohtajaksi pääseminen edellyttää ei esitetä. On väärin pyrkiä uralla eteenpäin, jos on töissä yrityksessä. On väärin yrittää saavuttaa ministerin palkkataso pankissa tai asianajotoimistossa. Marinin hallitusviisikko sen sijaan ei ole koskaan ajatellut uraansa, se vain kamppailee epätsekkäästi naisten ja vähemmistöjen puolesta.

Millainen olisi feministinen talous

Feminismiä talouteen pyrkii kritiikin lisäksi hahmottelemaan millainen olisi feministinen talousjärjestelmä. Lienee jo selvää, että tekijöille ei riitä ehdottaa parannuksia nykyiseen systeemiin. Muutosten on oltava radikaalimpia. Kirja sanookin hyödyntävänsä vaihtoehtoisten tulevaisuuksien hahmottelussa ”utooppista ajattelua”.

Utooppisen ajattelun sanotaan olevan ”kuritonta ja sääntöjä rikkoavaa”. Sen voima on ”kyvyssä horjuttaa vallitsevia ajattelumalleja, jotka lukitsevat meidät rajallisiin poliittisiin vaihtoehtoihin”. Samassa hengessä toisaalla kirjassa siteerataan tutkijaa, joka on todennut, että ”ilman vallitsevan järjestelmän vastakuvia ja haaveita paremmasta todellisuudesta demokratia on vaarassa luhistua hallinnoinniksi”.

Kirjan näkemys on siis, että asioita on mahdollista parantaa vain kuvittelemalla radikaalisti toisenlaisia yhteiskuntia. Näitä pitää ajatella kurittomasti, ilman turhaa rajojen pohdintaa. On vaikea täysin saada kiinni siitä, mitä utopialla kirjassa tarkoitetaan. Utopia ei ole täydellinen yhteiskunta, vaan ilmeisesti jotain pikkuisen vähemmän. ”Täydellisen lopputuleman sijaan utopian käsitteessä korostuu ajatus prosessista

harhapolkuineen ja kokeiluineen, jotka herättelevät omaa mahdollisen tajua ja kykyä löytää uusia tulokulmia olemassa oleviin käytäntöihin”.

Pidän itse utooppista kuvittelua parhaimmillaan hyödyttömänä, pahimmillaan haitallisena. Ihanneyhteiskunnista haaveilu vie turhaan tilaa todellisen yhteiskunnan parantamiselta. Todellisissa yhteiskunnissa on aina vikoja, myös pahoja vikoja. Utooppinen ajattelu hämää ihmistä ajattelemaan, että näin ei tarvitsisi olla. Usko siihen, että vioista on mahdollista päästä eroon johtaa helposti fanaattiseen täydellisyyden tavoitteluun. Mikään todellinen yhteiskunnallinen parannus ei tunnu miltään, koska se jää aina kauaksi utooppisen ajattelun täydellisestä tai lähes täydellisestä maailmasta.

Feminismiä talouteen sanoo, että on ”tärkeää irrottautua tällaisen ajattelun sosiaalisista normeista ja heittäytyä kuvittelemaan vaihtoehtoja mahdollisimman vapaasti ilman rajoitteita”. On epäselvää, miksi näin olisi. Paremmen maailman kuvittelu on tärkeää. Sitä kannattaa kuitenkin tehdä kurinalaisesti, ei kurittomasti. Rajoitteettoman kuvittelun sijasta on paljon hyödyllisempää pohtia, mikä on mahdollista ottaen huomioon taloudelliset, yhteiskunnalliset ja inhimilliset rajoitteet.

Utooppisen ajattelun sijasta kannatan itse liberaalia, vähittäisten uudistusten ajattelutapaa. Se hylkää ajatuksen maailman uudistamisesta kertaheitolla paremmaksi. Vallankumouksen sijasta ajattelutapa keskittyy maltillisiin uudistuksiin, ongelmien ratkaisemiseen. Se hyväksyy, että parannusten jälkeenkin maailma on viallinen ja keskeneräinen. Tämä ei suinkaan tarkoita demokratian luhistumista hallinnoksi, vaan on täysin yhteensopivaa eteenpäin katsovan, optimistisen demokratian kanssa.

Väitän myös, että empiirinen näyttö tukee vähittäisten uudistusten ajattelutapaa. Siihen nojaavat poliittiset voimat kuten maltilliset liberaalit ja sosiaalidemokraatit ovat saaneet enemmän parannuksia aikaan kuin utopioita rakentavat vallankumoukselliset liikkeet.

Feminismiä talouteen lähtee hahmottelemaan feminististä utopiaa neljän kirjallisuudesta löytämänsä vaihtoehtoisen talousvision kautta.

Nämä ovat hoivatalous, hyvinvointitalous, Green New Deal ja degrowth. Kuten sen nimestä voi päätellä, hoivataloudessa hoiva on nostettu keskiöön jo aiemmin kuvaamalla tavalla.

Toinen kirjan talousvisioista on hyvinvointitalous. Se on jos mahdollista vielä epämääräisempi kuin hoivatalous. ”Hyvinvointitaloudessa materiaalsen hyvinvoinnin nähdäänkin olevan vain yksi osa laajasti ymmärrettyä hyvinvointia. Kaikkien ihmisten tasa-arvoisen hyvinvoinnin ja osallisuuden lisäksi myös luonnon hyvinvointi ja kestävä elämä maapallolla nähdään visiossa keskeisinä ulottuvuuksina”.

Tämä ei sisällä oikeastaan mitään informaatiota hyvinvointitalouden ja ihan tavallisen talouden välisistä eroista. Kukaan ei ole eri mieltä näistä asioista. Hyvinvointitalouteen sisältyy myös ”laadullisten mittarien” hyödyntämistä määrällisten lisäksi. BKT pitäisi esimerkiksi korvata laajemmalla aidon kehityksen mittarilla. Nämäkään eivät ole kovin vallankumouksellisia ajatuksia.

Hyvinvointitalous on älyllisesti melko vaatimaton ja kunnianhimon rakennelma utopiana markkinoitavaksi. Se kuulostaa suureksi osaksi ihan tavalliselta vasemmistolaisuudelta. Vaatimukset julkisen sektorin kasvattamisesta ja verojen kiristämisestä luonnehtivat sitä aivan samoin kuin hoivataloutta. Osa hyvinvointitalouden kuvailusta vaikuttaa latteudessaan jopa huvittavalta. Yhdeksi sen päämääräksi mainitaan esimerkiksi, että työnteon myönteiset vaikutusten pitäisi ylittää sen kielteiset vaikutukset. En usko, että tästä syntyy riitaa juuri kenenkään kanssa.

Feminismiä talouteen -kirjassa kerrotaan, että ajatusta hyvinvointitaloudesta on erityisesti edistänyt sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö SOSTE. Onkin hieman yllättävää, että kirjan tekijät ovat nostaneet lobbausjärjestön tavoiteohjelman yhdeksi talousutopiaksi muiden joukkoon. Oma kysymyksensä on, miksi puolueisiin sitoutumaton, vahvasta julkisesta rahoituksesta nauttiva SOSTE edistää tällaista heppoista ja poliittista talousajattelua.

Kolmas tulevaisuuden feministisistä talousutopioista on *degrowth*. Syystä tai toisesta se on käännetty suomeksi ”kohtuutaloudeksi”. Johdonmukaisuuden vuoksi puhun kuitenkin itse degrowthista kuten aiemminkin. Degrowth on myös kohtuutaloutta huomattavasti rehellisempi ilmaisu, vaikka ei olekaan parasta mahdollista suomea. Se kertoo avoimesti, että kysymys on köyhdyttämisestä.

Feminismiä talouteen -kirjan mukaan degrowth on kahteen aiempaan vaihtoehtovisioon verrattuna aidosti radikaali. Kirjassa esiintyvän lainauksen mukaan se on peräti ”symbolinen ase kasvun tyranniaa vastaan”. Degrowth-ajattelun radikaaliutta ei olekaan syytä epäillä. Sitä luonnehtivat kuitenkin sekä pinnallisuus että tahaton tai tahallinen ihmisvihamielisyys. Käsittelin kasvuvastaisuuden ongelmia jo Donitsitalouden ja Laudato Si’:n yhteydessä. Feminismiä talouteen kuvailee degrowthin tausta-ajattelua seuraavasti: ”Visiota kehittäneet tutkijat ja aktivistit ovat tuoneet esiin tapaa, jolla talouskasvu on historiallisesti kulkenut rinnan energian ja materiankulutuksen sekä tuotannosta aiheutuvien päästöjen kasvun kanssa.”

Itse toisin sen sijaan esiin tapaa, jolla talouskasvu on historiallisesti kulkenut rinnan köyhyyden häviämisen, terveyden paranemisen, eliniän pitenemisen, koulutustason nousun, tasa-arvon etenemisen, hyvinvointivaltion ja sivistyksen kanssa. On kerta kaikkiaan mahdotonta ymmärtää ”tutkijoita ja aktivisteja”, jotka näkevät viime vuosisatojen ennennäkemättömän kehityksen kielteisenä. Yhtä vaikeaa on tajuta, että joku ajattelee, ettei ihmiskunnan keskeisimmän päämäärän tulisi olla toistaa tämä kehitys kaikkialla siellä, missä sitä ei vielä ole tapahtunut.

Syy siihen, että emme elä köyhyydessä on kasvu. Kasvu tarkoittaa sitä, että degrowth-teoreetikot viettävät aikaansa tietokoneen ääressä kirjoitellen ja seminaareissa keskustellen, eivätkä raavi elantonsa luontoistaloudessa pienviljelijöinä. Maailmassa on vielä miljardeja köyhiä, Heidän tulotonsa on sietämättömän alhainen. Heidän elintonsa eli tulotonsa nouseminen säälliseksi on määritelmällisesti kasvua.

Ei myöskään ole niin, että tulojen eli BKT:n kasvun yhteys hyvinvointiin olisi jotenkin historiallinen. Valittiinpa käytännössä mikä tahansa hyvinvointimittari, se on käytännössä täysin korreloitunut BKT:n kanssa. Toisin sanoen, korkeamman BKT:n maissa kaikki on käytännössä aina paremmin kuin matalamman⁷⁶.

Kasvu on siis tavoiteltava asia. Jos haluaa, että maailman köyhät voivat nauttia samasta hyvinvoinnin tasosta kuin me, haluaa kasvua. Jos on sitä mieltä, että suomalaisten köyhien pitäisi päästä osaksi samasta hyvinvoinnista kuin rikkaiden suomalaisten, on sitä mieltä, että kasvu on hyvä asia. Jos toivoo, että meidän sukupolvemme näyttää sadan vuoden päästä yhtä köyhältä ja sairaalta kuin 1920-luvun suomalaiset meistä, toivoo kasvua.

Lopetan runollisen purkaukseni tähän. Tarkoitukseni on vain tuoda mahdollisimman vahvasti esille, että degrowth-ajattelu on jo lähtökohdiltaan väärä. Degrowth-vision kuvauksessa toistuvat donitsitaloudestakin tutut paikallinen talous, eettinen pankkitoiminta, osuuskunnat, työn jakaminen, kaupallisuudesta vapaat vyöhykkeet ja niin edelleen. Feminismiä talouteen ei kuitenkaan kohdistu näihin mitään taloudellista analyysiä. Yksinkertaisinkin kysymys, eli se miten voidaan olla rikkaampia, kun ollaan köyhempiä jää kysymättä.

Kirja kertoo degrowthin jopa tarkoittavat ”sosiaalisen ja taloudellisen monimutkaisuuden vähentämistä”. Toisin sanoen ajatuksena on palata ajassa taaksepäin yksinkertaisempaan talouteen ja yhteiskuntaan. Nykyaikainen hyvinvointi on täysin seurausta yhä hienostuneemmasta työnjaosta ja teknologiasta. Ajatus palaamisesta primitiivisempiin tuotantotapoihin on jotain, mitä ei uskoisi kuulevansa ainakaan konservatiivisten uskonnollisten yhteisöjen ulkopuolella.

Totuuden nimissä Feminismiä talouteen löytää degrowthista myös kritisoitavaa. Valitettavasti se on aika vaisua eikä aina kiinnitä huomiota oikeisiin asioihin. Tekijät näkevät ongelmana, että degrowthin kannat-

⁷⁶ Ks. esim Pritchett ja Lewis (2026).

tajat eivät ota tarpeeksi huomioon tasa-arvon näkökulmaa: ”ehdotuksissa kestävämmän kulutuksen ja paikallisen ruoantuotannon puolesta ei aina tuoda esiin, kuinka nämä usein samalla tarkoittavat enemmän palkatonta työtä, joka kasautuu naisten harteille.”

Voi hyvinkin olla, että jos kaikki siirtyisivät alkeelliseen paikalliseen talouteen, naiset kärsisivät eniten. Se on kuitenkin aika pieni ongelma tässä fantasiassa.

Paljon enemmän oikeaan osuu huomio, että ”niukkuuden ihailu” paljastaa degrowthin näkökulman ”pitkälti hyvin toimeentulevien globaalin pohjoisen eliittien kehittämiksi.” Näin voidaan todella sanoa. Oikeasti globaaleista markkinoista eristyksissä paikallisen talouden armoilla olevat ihmiset tuskin pitävät tilannettaan erityisen tavoiteltavana asiointilana.

Köyhyyden poistaminen ei kuitenkaan tunnu olevan tässäkään feministisen kritiikin kärki. ”Kohtuutalouteen erikoistuneet feministitutkijat ovat kyllä soveltaneet kohtuutalousajatteluun viime vuosina feministisiä hoivanäkökulmia sekä tehneet näkyväksi kasvutalouden kietoutumista epätasa-arvoisiin ja rasistisiin rakenteisiin”, Feminismiä talouteen luonnehtii. Toiston uhalla on kuitenkin todettava, että kasvu on ainoa kuviteltavissa oleva ratkaisu maailman epätasa-arvoon. Köyhyydestä nouseminen on määritelmällisesti talouskasvu. Talouskasvu on sitä, että ihmiset muuttuvat köyhistä rikkaiksi. Jälleen näkyvissä on kirjaa läpitunkeva epäkiinnostus taloudellisia perusasioita kohtaan. Taloudesta puhuminen on vain kielipeliä, jonka ei tarvitse olla sidoksissa sen paremmin koherenttiin teoriaan kuin empiiriseen taloudelliseen todellisuuteenkaan.

Neljäs esiteltävä vaihtoehtovisio on ”Green New Deal”. Green New Deal on sekin vähän hassu valinta utopistiseksi vaihtoehtotaloudeksi samasta syystä kuin hyvinvointitalouskin. Se kuulostaa enemmän ajatushautomon tai viestintätoimiston skenaariolta kuin perinpohjaiselta vaihtoehtoiselta talousjärjestelmältä. Kuten muissakin kirjan vaih-

toehdoissa Green New Dealissa on kysymys julkisen sektorin kasvattamisesta.

Miedoimmillaan Green New Deal ei ole erityisen kaukana valtavirrasta. Se korostaa tarvetta investoida vihreään teknologiaan. Tällainen tarve on luonnollisesti todella olemassa. Harva on eri mieltä myöskään siitä, että julkista sektoria tarvitaan tavalla tai toisella kannustamaan investointeja. Kuten yleisesti tiedetään, markkinatalous ei yksinään riitä erilaisten ulkoisvaikutusten vuoksi.

Vahvemmissa versioissa Green New Dealista valtion rooli on suurempi. Suuri osa valtavirran taloustieteilijöistä ajattelee, että julkisen sektorin tehtävä on tuottaa kannustimia veroilla, sääntelyllä ja innovaatiotuilla. Näiden instrumenttien ei pitäisi suosia tiettyjä teknologioita tai yrityksiä, vaan asettaa ylätasoa tavoitteita. Keinot tavoitteisiin pääsemiseksi tulisi jättää markkinatalouden ja yritysten innovaatiotoiminnan varaan. Monet New Green Dealin kannattajat vaativat, että valtion olisi oltava paljon intiimimmin ohjaamassa teknologista kehitystä ja investoimassa suoraan tiettyihin vihreisiin hankkeisiin. Green New Deal on siis jonkinlainen jatkumo vihreän sosiaalidemokratian ja vihreän sosialismin välillä.

Suoraan sanottuna Green New Deal ei ole riittävän tarkkarajainen ajattelutapa ollakseen erityisen kiinnostava. Kysymys on enemmän perinteisen sosiaalidemokratian uudelleenbrändäyksestä ilmastokriisin aikakaudelle kuin jostakin aidosti uudesta. Tämä tekee Green New Dealista vähän tylsän. Hyvänä puolena tässä on kuitenkin, että toisin kuin monet vaihtoehtotalouden muodot Green New Deal suhtautuu myönteisesti kasvuun. Toki se vaatii, että kasvun on oltava vihreää, mutta silti katsoo ihmisten elintason parantamisen olevan keskeinen tavoite.

Kokonaisuudessaan siis Green New Deal on enemmänkin yksi näkökulma valtavirran talouskeskustelussa eikä sen kannattaminen edellytä tavanomaisen taloudellisen ajattelun hylkäämistä.

Millaisia ovat feministiset vaihtokaupat?

Green New Dealin käsittely valottaa kuitenkin mielenkiintoisella tavalla Feminismiä talouteen -kirjan ja ehkä myös laajemmin feministisen talouskritiikin jännitteitä. Green New Dealin keskeinen vaatimus on investoinnit vihreään energiaan ja teollisuuteen. Näillä tavoitellaan ainakin kahta asiaa. Ensiksi tietenkin kysymys on ilmastonmuutoksen ja muiden ympäristöongelmien torjunnasta. Nämä edellyttävät siirtymistä päästöttömään energiantuotantoon ja teknologiaan laajemmin. Toinen perustelu on työllistäminen. Uusien investointien katsotaan synnyttävän vihreitä työpaikkoja.

Feminismiä talouteen -ryhmä kritisoi vihreitä investointeja seuraavasti: ”kyseiset alat ovat vahvasti sukupuolittuneita” ja ”keskitetyt investoinnit tällaisille aloille lisäävät näin sukupuolten epätasa-arvoa työmarkkinoilla”. Tämä herättää perustavanlaatuisia kysymyksiä. Yksi on feministisen teorian suhtautuminen taloudellisessa päätöksenteossa välttämättömiin valintoihin eri tavoitteiden välillä.

Kaikki hyväksyvät, että ilmastonmuutoksen torjunta edellyttää investointeja vihreään energiantuotantoon. Onko todella niin, että näitä investointeja ei pitäisi tehdä, koska ne kohdistuvat miesvaltaisille aloille? Tämä olisi hyvin äärimmäinen näkemys. Ihmiskunta ei voi luopua puhtaasta energiasta miesvaltaisille aloille investoinnin pelossa.

Tietenkään Feminismiä talouteen -kirjan ajatusta ei tarvitse tulkita näin ankarasti. Ehkä kirjoittajat vain tarkoittavat, että ilmastoinvestointeja tehdessä on syytä huomioida myös toimialojen sukupuolittuneisuus. Voidaan ajatella, että jonkin verran puhdasta energiatuotantoa on syytä uhrata sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi. Tämä kuitenkin herättää heti kysymyksen siitä, kuinka suuria uhrausten tulisi olla.

Konkreettisemmin, oletetaan että uuden tuulivoimalan rakentaminen todettaisiin alustavasti yhteiskunnan näkökulmasta kannattavammaksi kuin vaikkapa uuden vanhainkodin rakentaminen. Tuulivoima-

lan rakentaminen kuitenkin hyödyttää enemmän miehiä, vanhainkodin naisia. Kuinka tämä pitäisi ottaa huomioon päätöksenteossa? Pitäisikö varat sittenkin käyttää vanhainkotiin, koska se työllistää enemmän naisia? Miten tuulivoimalan ja vanhainkodin yhteiskunnallisia hyötyjä tulisi painottaa sukupuolivaikutusten perusteella? Ylipäänsä, millainen ylipaino naisten ja sukupuolivähemmistöjen hyvinvoinnille pitäisi hyvinvointilaskelmissa antaa?

Feminismiä talouteen ei käsittele näitä olennaisia kysymyksiä lainkaan. En tarkoita, että tekijöillä tulisi olla valmis vastaus tällaisiin vaikeisiin arvokysymyksiin. Tarkoitan, että heidän pitäisi tunnistaa kysymysten olemassaolo ja hahmotella jonkinlainen toimintatapa niiden ratkaisemiseen. Ei riitä sanoa, että vihreät investoinnit eivät ota huomioon talouden sukupuolittuneisuutta. On sanottava suoraan, miten sukupuolittuneisuus pitäisi ottaa huomioon ja kuinka paljon muita tärkeitä asioita on uhrattava sen vuoksi.

Myös kohtaantoanalyysi puuttuu suureksi osaksi kirjasta. Esimerkiksi onnistuneen energiasiirtymän hyödyt jakautuvat laajalle. On vaikea sanoa, ketä ne hyödyttävät eniten. Palataksemme esimerkkiin, on aidosti vaikeaa selvittää tuulivoimalan ja vanhainkodin rakentamisen hyötyjen kohdentuminen eri väestöryhmille. Yhtä lailla on vaikeaa selvittää, miten näiden investointien kustannukset jakautuvat. Ongelma on laajempi ja koskee kaikkia julkisia menoja ja veroja. Niiden mahdollisen sukupuolittuneen kohdentumisen analyysi ei ole lainkaan suoraviivaista.

Samat kysymykset koskevat myös kirjassa esiteltyä sukupuolitietoista budjetointia. Sukupuolitietoisien budjetoinnin ajatus on hyvä. Kun julkisesta taloudesta päätetään, muiden vaikutusten lisäksi pitäisi arvioida myös varojen suuntaamisen sukupuolittuneet vaikutukset. Sukupuolitietoinen budjetointi jää kuitenkin puolitiehen, ellei vaikutusten arvioimiseen ja arvottamiseen ole johdonmukaista kehikkoa. On ratkaistava, miten sukupuolivaikutus määritellään, miten päätösten kohdentuminen

arvioidaan, miten arvioinnin tuloksia hyödynnetään ja niin edelleen. Feminismiä talouteen ei tunnu olevan kiinnostunut tällaisia pikkutarhalle ekonomistille tyypillisistä kysymyksistä.

Kirjan talouskritiikki jää siis tässäkin kohdassa puutteelliseksi. Taloudellinen analyysi on keskenään ristiriitaisten tavoitteiden yhteensovittamista. Jos tasa-arvo ja ympäristötavoitteet ovat joissakin tapauksissa ristiriidassa, on kerrottava, millaisilla feministisillä periaatteilla niiden välinen valinta tehdään. Sukupuolitietoinen budjetointi voi onnistuessaan tuoda näkyviin päätösten sukupuolivaikutukset. Feminismiä talouteen ei kuitenkaan yritä hahmotella mitään johdonmukaista teoriakehikkoa, jonka puitteissa nämä vaikutukset tulisi huomioida.

Kohti feminististä vaihtoehtotaloutta

Feminismiä talouteen jättää lopulta epäselväksi, millainen neljän vaihtoehtovision yhdistelmä sen tekijöiden oma feministinen vaihtoehtotalous olisi. Jotakin voidaan kuitenkin päätellä heidän näkemyksistään.

Yksi selkeä havainto on, että radikalismien – tai kuten he itse sanovat ”transformatiivisuuden” – aste on heille tärkeä vaihtoehtovisioiden arviointikriteeri. Mitä transformatiivisempi visio on, sen parempi. Esimerkiksi Green New Deal saa sapiskaa liian vähäisestä radikalismista. Kuten sanottua, se onkin käytännössä valtavirran sosiaalidemokratiaa. Green New Deal ei hylkää kasvua eikä taloustiedettä, joten sen transformatiivisuus jää tekijöiden mielestä epätydyttävän vähäiseksi. Sen ”vaihtoehtoinen talousvisio menettää kumouksellisuutensa”, koska se toistaa liikaa ”kasvuretoriikkaa”. Green New Deal ei myöskään riittävästi ”pura taloutta koskevaan tietoon liittyviä sukupuolittuneita oletuksia”. Vain kumouksellinen on kyllin hyvää.

Visiota hahmotellessaan Feminismiä talouteen tarttuu myös viimein koko kirjan kannalta keskeiseen ongelmaan. Tarkoitan tällä oletusta talouden sukupuolittuneisuuden pysyvyydestä. Itse tulkitsen tasa-arvoa

niin, että pyrkimyksenä on murtaa esimerkiksi työmarkkinoiden sukupuolittuneisuus. Tavoitteena on yhteiskunta, jossa sukupuolijakauma vaikkapa teollisuuden ja hoivapalveluiden tuotannossa muuttuu tasaisemmaksi. Toisin sanoen tavoitteena on yhteiskunta, jossa jokainen voi seurata omia lahjojaan ja kiinnostuksen kohteitaan sukupuolesta riippumatta. Toinen keskeinen tavoite on hoivataakan ja kotitaloustyön tasaisempi jakaminen.

Julkinen valta voi vaikuttaa kumpaankin tasa-arvotavoitteeseen rajallisesti, koska ihmiset itse päättävät mitä opiskelevat, samoin perheet päättävät omasta työnjaostaan. Työmarkkinoiden sukupuolittuneisuutta on kuitenkin pyritty vähentämään ei tavoin. Hyvinvointivaltion sosiaaliturvaa ja julkisia palveluita on kuitenkin pyritty kehittämään niin, että esimerkiksi lasten hoivavastuu jakautuisi tasaisemmin.

Kirjan hoivataloudellisissa tarkasteluissa tuntuu kuitenkin olevan taustaoletuksena, että niin palkallinen kuin palkaton hoivatyö keskittyvät tulevaisuudessakin nimenomaan naisille. Sama oletus perustele ajatusta julkisten varojen suuntaamisesta feministisistä syistä teollisuuden sijasta hoivapalveluihin. Syntyykin helposti käsitys, että kirjan tekijät ajattelevat työmarkkinoiden jakautumisen olevan pysyvä ilmiö. Ratkaisuksi ongelmiin ei tarjota sukupuolittuneisuuden murtamista, vaan panostusten suuntaamista nykyisen sukupuolittuneen rakenteen perusteella.

Feminismiä talouteen -ryhmä tuo lopulta esille, että se on tietoinen ongelmasta. Kirjassa todetaan hoivatalousvisiosta, ”että tarkastellessaan nais- ja miesvaltaisia aloja sekä naisten hartioille kasautuvaa palkatonta työtä se tulee helposti uusintaneeksi sukupuolittunutta työnjakoa sen sijaan, että aktiivisesti purkaisi työmarkkinoiden segregatiota sekä sukupuolittuneita hoivavastuita”. Ajatusta ei kuitenkaan kehitetä tätä pidemmälle.

Kysymys on kuitenkin olennainen kirjan koko feministisen projektin kannalta. Jos sekä markkina- että kotitaloustuotannon sukupuolittu-

neisuus voidaan jollakin aikavälillä muuttaa, koko tarve voimavarojen uudelleen suuntaamiselle sukupuolen perusteella katoaa. Jos taas sukupuolittuneisuus katsotaan pysyväksi ilmiöksi, ollaan aika lähellä konservatiivista ajatusta ikuisista sukupuolirooleista.

Ongelmaa terävöittää se, ettei kirjassa rajoituta lyhyen aikavälin inhorealistisiin tarkasteluihin. Sen sijaan siinä puhutaan tulevaisuuden utooppisista talousvisioista. Olisi erikoista, ettei talouden sukupuolittuneisuuden katoaminen kuuluisi edes feministiseen utopiaan. Mutta jos näin on, utopiassa ei tarvita sukupuolittuneisuuteen liittyviä korjaustoimenpiteitäkään. Feminismiä talouteen jättää siis oikeastaan vastaamatta varsin tärkeään kysymykseen. Voidaanko edes haaveilla taloudesta, jossa vallitsee aito sukupuolten tasa-arvo? Jos voidaan, mihin utopiassa tarvitaan hoivataakan jakautumista korjaavia toimenpiteitä?

Feministisen talousvision kiinnostavuutta vähentää tekijöiden irtisanoutuminen niukkuuden olemassaolosta ja valintojen pakollisuudesta. Käsittelin tätä jo aiemmin feministisen talouspolitiikan yhteydessä. Sama toistuu kirjan visioissa. Ainoastaan ympäristön asettamia rajoituksia pidetään todellisina.

Toki maailman niukkuutta voidaan helpottaa. Me voimme tällä hetkellä saada yhtä aikaa sekä energiaa että päivähoitoa sellaisia määriä, joka olisi aiemmille sukupolville ollut mahdotonta. Tätä ei kuitenkaan ole saanut aikaan taloudellisen järjelyn feministinen haastaminen, vaan talouskasvu.

Synkeintä feministisessä vaihtoehtovisiossa onkin edelleen talouskasvun vastustaminen. Feminismiä talouteen väittää olevansa kriittisen toiveikas teos. On kuitenkin mahdotonta pitää toiveikkaana kirjaa, joka ei edes utooppiseksi kutsumassaan tulevaisuusvisiossa haaveile maailmasta, jossa kaikki olisivat nykyistä huomattavasti rikkaampia.

Rikkaamman tulevaisuuden edessä on kaikenlaisia esteitä. Mutta että siitä ei edes unelmoida on kauheaa.

Mistä feministin on luovuttava?

Feminismiä talouteen -kirja sanoo haluavansa olla opas kriittiseen feministiseen talouslukutaitoon. Tavoite on ihailtava. Talouskeskustelu kaipaava uusia ääniä. Kovaa iskevän uustaantumuksellisuuden vastapainoksi tarvitaan feminismiä. Kirja kuitenkin asemoi feministisen talousajattelun niin ahtaaseen nurkkaan, että sitä voi kannattaa vain pieni puhdasoppisten vaihtoehtoajattelijoiden lahkko.

Ensinnäkin kelvataksaan feministiksi on kannatettava mahdollisimman suurta valtiota. Koko kirjan läpileikkaava teema on julkisen sektorin kasvattaminen. Julkisia menoja on lisättävä, veroja on kiristettävä. Kirjoittajat pitävät tätä selvästi jollakin tavalla ilmeisen feministisenä. Kirja arvostelee kovin sanoin harjoitettua talouspolitiikkaa ja julkisten varojen käyttöä. Kriitikki ei kuitenkaan johda heitä arvostelemaan taloudellisen vallan keskittymistä valtiolle sinänsä. Ongelma ei ole, että valtion varojen käyttö heijastaa aina paitsi hyväntahtoisia pyrkimyksiä, myös valtapeliä ja eturyhmäpolitiikkaa. Kunhan vain valtio alkaa feministiseksi, ongelmat häviävät. Feministinen auktoriteettien, vallan keskittymisen ja hierarkioiden kritiikki ei pulpahda pintaan ollenkaan.

Naisia ei Feminismiä talouteen -maailmassa tarkastella veronmaksajina. Verojen kiristäminen on ongelmatonta, koska naiset ansaitsevat keskimäärin vähemmän kuin miehet. Verotuksen kuten muunkaan politiikan kannustinvaikutuksia ei pohdita. Ne ovat kuitenkin aivan olennaisia myös feministisestä näkökulmasta. Pitkän aikavälin talouskehityksellä on kaikkien, myös naisten ja vähemmistöjen hyvinvointiin paljon suurempi vaikutus kuin valtion menojen ja tulojen kohdentamisen suorilla vaikutuksilla.

Yleisemmin, kirjan perusteella feministinen talousajattelijaksi ei siis voi olla liberaali individualisti. Ajatus siitä, että tasa-arvoon liittyisi myös kaikkien yhtäläinen oikeus kerätä ja käyttää omia resurssejaan oman hyvän elämänsä tavoitteluun on vieras kirjan kirjoittajille. En tarkoita

pelkästään, että he ovat asiasta eri mieltä. Tarkoitan, että näitä ajatuksia ei käsitellä lainkaan, tai ne esitetään karikatyyrimäisesti ”uusliberalismina”

Myös taloustieteen tai oikeastaan taloudellisen ajattelun hylkääminen on kirjan mukaan edellytys feminismille. Valtavirran talousteorioita on kirjan mukaan ilmeisen virheellinen. Niukkuuden ja valintojen korostaminen on väärin, kaikkea voidaan saada yhtä aikaa. Aivan kuten Donitsitalous, Feminismiä talouteen korostaa ympäristön ihmisten toiminnalle asettamia rajoja. Kaikki muut rajoitteet sen sijaan voidaan sivuuttaa.

Haluttomuus kohdata budjettirajoite liittyy myös kirjaa läpileikkaavaan pyrkimykseen kasvattaa julkista sektoria. Se kritisoi aivan oikein vaihtoehtottomuuden retoriikkaa, johon kieltämättä monet poliitikot, erityisesti porvarilliset, syylistyvät. Erityisen tärkeä kirjan huomio juuri tämän hetken keskustelun näkökulmasta on, että kotona tehtävä työ ei ole ilmaista työtä. Erityisesti oikeisto ja talousteknokraatit ovat hellineet ajatusta vanhushoivan siirtämisestä entistä enemmän kotitalouksille säästösyistä. Kansantalouden vinkkelistä tämä ei kuitenkaan ole säästämistä, koska itse työ ei häviä mihinkään. Se päinvastoin lisääntyy, kun erikoistumisen ja suurtuotannon edut menetetään.

Vaihtoehtottomuuden kritiikki viedään kirjassa kuitenkin liian pitkälle. Se, että vaihtoehtoja on aina ei tarkoita, että mikä tahansa on mahdollista. Myös feministisen talouspäättäjän on priorisoitava. Jonkun asian valitseminen tarkoittaa, että ei voida valita jotakin muuta. Feminismiä talouteen -kirjalla on taipumus sivuuttaa vaikeiden päätösten olemassaolo joko huikkaamalla että ”saa maksaa” tai jopa väittämällä, että ajatteleamalla feministisesti ongelma katoaa.

Feminismiä talouteen ei ole juurikaan kiinnostunut siitä, mistä kaikki ihmisten tarvitsemat hyödykkeet oikein tulevat. Kuvasin jo aiemmin, miten nykyaikainen kotitaloustuotanto on täysin riippuvainen globaalista markkinataloudesta. Sama koskee tietenkin elämäämme laajemmin.

Saamme lähes kaiken mitä tarvitsemme markkinatalouden ja maailman-kaupan ansiosta. Tämän havaitakseen tarvitsee vain katsoa ympärilleen. Lähes jokainen näköpiirissä oleva esine on tehty jossakin muualla. Sivistynyt elämänmuoto olisikin täysin mahdotonta ilman miljoonien, jopa miljardien ihmisten maailmanlaajuisia yhteistyöverkostoja. Ainoa tunnettu tapa organisoida tämä yhteistyö on markkinatalous.

Feminismiä talouteen ei markkinataloudesta perusta. Kysymyksessä on ”ylikulutukselle rakentuva, äärimmäistä eriarvoisuutta syventävä talousjärjestelmä”, joka peräti ”kriisiyttää elämän ylläpitämisen edellytyksiä”. Hoiva-alan yrityksistä todetaan, että niiden ”tavoitteena ei ole ihmisten hyvinvointi vaan voittojen maksimointi, mikä usein tarkoittaa hoivan laatua nakertavaa kustannusten ja verojen minimointia”. Feminismiä talouteen unohtaa, että lähes kaikkia meidän käyttämiämme tavaroita ja palveluita tuottavat yritykset, joiden tavoitteena on voittojen maksimointi. Se ei ole johtanut katastrofiin, vaan yhä parempilaatuisiin ja halvempiin hyödykkeisiin, elintarvikkeista elektroniikkaan. Hoivapalveluissa on toki omat erityispiirteensä, mutta kuten olen jo todennut nekin ovat täydellisesti globaalin markkinatalouden varassa.

Voi olla, että feministisellä talousajattelulla on tarjota markkinoille vaihtoehtoinen tapa hommata meille elintarvikkeet, tietokoneet, puhelimet, voimalaitokset, musiikki, sairaalalaitteet, lääkkeet, kengät ja sähköautot. Feminismiä talouteen ei kuitenkaan esittele tällaista vaihtoehtoa. Se tyytyy vain tuhahtelemaan halveksivasti ”uusliberaalille” markkinatalousajattelulle ja haaveilemaan kapitalismittomasta maailmasta. Kirjassa jaetaan varallisuutta sinne ja tänne pohtimatta lainkaan miten se syntyy. Tuloksena on onttous kirjan ytimessä. Se väittää tarjoavansa feministeille talouslukutaitoa, mutta ei käsittele kaikkein olennaisinta asiaa.

Kirjan kasvuvastaisuus on peräisin samoista ongelmista. Pitkän aikavälin kasvu on vapauttanut suuren osan ihmiskuntaa köyhyydestä. Kasvu on ollut myös keskeinen tekijä naisten taloudellisen aseman parantumi-

sessä. Se on maailman köyhien, erityisesti köyhien naisten toivo. Feminismiä talouteen korostaa, että pitää rakentaa utopioita paremmasta maailmasta. En ole samaa mieltä. Jos kuitenkin utopioita pitää välttämättä kuvitella, kuvitellaan edes sellaisia, joissa ihmiskunta on nykyistä huomattavasti rikkaampi.

Feminismiä talouteen kirjan viesti kaikille meille individualisteille, liberaaleille, markkinataloushenkisille, empiirisen taloustieteen mahdollisuuksiin uskoville on kuitenkin selvä. Me emme voi olla aidosti sukupuolten tasa-arvon puolella, emmekä missään tapauksessa ainakaan feministejä.

Teollisuus- politiikka – kun vasemmisto ja oikeisto kohtaavat

Paavi Franciscuksen tapaus osoittaa, että konservatiivisessa ja vasemmistolaisessa radikaalissa kapitalismikritiikissä on paljon yhtymäkohtia. Sama koskee kuitenkin myös maltillisempaa globalisaation ja vapaan markkinatalouden kritiikkiä. Valtavirran ajattelu sekä maltillisessa oikeistossa että vasemmistossa on etäännytynyt johdannossa kuvaamastani nuoruuteni ”uusliberaalista” konsensuksesta. Julkisen sektorin merkitystä taloudessa korostetaan niin intellektuellien kuin poliitikkojen piirissäkin. Globalisaation ja vapaakaupan sijasta muodissa ovat sellaiset asiat kuin geotalous ja teollisuuspolitiikka.

Nämä ovat tulleet näyttävästi asialistalle Euroopassa. Euroopan pyrkimystä ”strategiseen autonomiaan” toivotetaan joka puolella. Valtiontukipolitiikkaa ”uudistetaan” sallivammaksi. Ehkä vahvimmat uutta ilmapiiiriä heijastavat puheenvuorot ovat olleet yhteismarkkinoiden tulevaisuutta ja Euroopan kilpailukykyä pohtineet vaikutusvaltaiset niin sanotut Lettan ja Draghin raportit⁷⁷. Kapulakielisinä ja rehellisesti aika tylsinä EU-asiakirjoina ne sopivat kuitenkin huonosti vuoropuhelukumppaneiksi tälle kirjaselleni. Niistä ei myöskään käy ilmi minua kiinnostava oikeiston ja vasemmiston lähentyminen.

⁷⁷ Draghi (2024), Letta (2024).

Siksi olen valinnut kohteekseni Yhdysvalloissa käytävän keskustelun. Vasemmiston ja oikeiston lähestyminen näkyy parhaiten siellä. Valinta voi kuulostaa hassulta. Poliittinen kamppailu on Yhdysvalloissa erityisen repivää tällä hetkellä. Presidentti Trumpin tempoileva protektionismia seurattessa ei useinkaan vaikuta, että sillä olisi kovin vahvaa älyllistä perustaa. Demokraatit ja republikaanit eivät tunnu olevan samaa mieltä mistään. Ankaran poliittisen sekoilun takana voidaan havaita kuitenkin myös jatkuvuutta. Presidentti **Biden** ei tunnetusti perunut Trumpin ensimmäisen kauden tulleeja. Sekä Trump että Biden ovat korostaneet Kiinan tuomaa haastetta. Kumpikin on pyrkinyt edistämään erityisesti strategisiksi katsomiensa hyödykkeiden tuotantoa Yhdysvalloissa. Kei-not ja tyyli ovat erilaisia, mutta tavoitteissa on samankaltaisuutta.

Samankaltaisuudet ja erot politiikassa heijastavat samankaltaisuutta ja eroja yhdysvaltalaisen oikeiston ja vasemmiston ajattelussa. Nämä tulevat hyvin esiin, kun tarkastelee rinnakkain kahta vaikutusvaltaista Yhdysvalloissa toimivaa ajattelijaa.

Ensimmäinen heistä on **Oren Cass**. Suomalaisille kenties aavistuksen tuntematon Cass on vaikutusvaltainen oikeistoajattelija. Hän toimii itse perustamassaan *American Compass* -ajatuspajassa pääekonomistina. Hän ei kuitenkaan ole taustaltaan varsinaisesti ekonomisti, mikä näkyy hänen tuotannossaan. Cassin näkemykset edustavat varsin puhtaasti amerikkalaisen oikeiston populistista irtiottoa vapaan markkinatalouden ja vapaan kaupan periaatteista. *American Compass* on lähellä Trumpin hallinnon jäseniä, erityisesti varapresidentti **JD Vancea** ja ulkoministeri **Marco Rubiota**⁷⁸. Cass on toiminut myös Yhdysvaltojen aggressiivisen tullipolitiikan puolestapuhujana, vaikka on myös esittänyt tätä koskevaa kritiikkiä⁷⁹.

Cass kirjoittaa säännöllisesti maailman merkittävimpiin sanomalehtiin kuten *New York Timesiin*, *Washington Postiin* ja *Financial Time-*

78 Warmbrodt (2025).

79 Bier (2025).

siin⁸⁰. Hän on vakiokasvo amerikkalaisessa podcast-skenessä⁸¹. Cassin varmaankin merkittävin yksittäinen kirjallinen tuotos on vuonna 2018 julkaistu kirja *The Once and Future Worker*⁸². Kirjassa hän lyttää amerikkalaisen oikeiston vanhat liberaalit talousopit. Cass on sen jälkeen jatkanut saman teeman käsittelyä useissa esseissä⁸³, joista keskeisenä lähteenä tälle luvulle on *Searching for capitalism in the ruins of globalization*.

Toinen tarkasteleman intellektuelli on **Dani Rodrik**. Rodrik on Yhdysvalloissa Harvardin Kennedy Schoolissa työskentelevä alun perin turkkilainen ekonomisti. Rodrik on yksi kiinnostavimmista Yhdysvaltoja sosiaalidemokraattisesta näkökulmasta tarkkaileva kommentaattori. Hän on selvästi Cassia tunnetumpi myös Euroopassa. Rodrik on ollut jo 1990-luvulta asti⁸⁴ keskeinen globalisaation ja siten myös ekonomistien konsensuksen kriitikko. Viime aikoina hänen ajatuksensa ovat kuitenkin siirtyneet monella tavalla talousajattelun valtavirtaan. Hänen yhtenä keskeisenä teemanaan on globalisaatiokritiikki⁸⁵ lisäksi ollut viime vuosina kysymys talouden kyvystä luoda hyviä työpaikkoja⁸⁶. Yhtenä kumppanina näissä pohdinnoissa on ollut vielä kuuluisampi turkkilaisamerikkalainen ekonomisti **Daron Acemoglu**⁸⁷.

Rodrik käsittelee aihetta muun muassa tuoreessa esseessään *On productivity*⁸⁸, jota vertaan tässä luvussa Cassin *Searching for capitalism* -esseeseen. Kun siteeraan Cassia ja Rodrikia, tarkoitan aina näitä esseitä, ellen erikseen viittaa johonkin heidän muihin teoksiinsa. Huomautan,

80 Esim. Cass (2026a, 2026b, 2026c), McGuire ja Cass (2025).

81 Esim. Klein (2024), Stewart (2026).

82 Cass (2018).

83 Ks. esim. Cass (2021), Cass (toim.) (2025).

84 Rodrik (1997).

85 Rodrik (2017).

86 Rodrik (2022), Rodrik ja Sabel (2022).

87 Esim. Acemoglu (2019).

88 Rodrik (2025).

että rajautuminen näihin esseisiin ei tee täyttä oikeutta kummankaan kirjoittajan laajalle tuotannolle. Se helpottaa kuitenkin minun työtäni. Lisäksi ajattelen, että kirjoittajien ja samalla amerikkalaisen oikeiston ja vasemmiston erot ja yhtäläisyydet tulevat riittävän hyvin näkyviin jo näissä kahdessa esseessä.

Cass ja Rodrik ovat tietenkin hyvin erilaisia intellektuelleja. Rodrik on taloustieteen professori, jolla on takanaan komea akateeminen ura. Hänen ajattelunsa on rehellisesti sanottuna älyllisesti korkeatasoisempaa ja hienovaraisempaa kuin Cassin. Cass on ajatuspajahenkilö, joka taistelee yhdysvaltalaisen oikeistopopulismien juoksuhaudoissa. Rodrik kuuluu akateemiseen valtavirtaan ja siteeraa laajasti uutta tutkimusta. Cass hylkää valtavirran taloustieteen.

Kumpaakin yhdistää kuitenkin monta asiaa. Molemmat haastavat taloustieteen aiempaa vapaakauppaa ja markkinatalouteen nojautuvaa ”uusliberaalia” konsensusta. Erityisesti Yhdysvalloissa tämä konsensus on ollut varsin vahvaa niin yliopistoissa, keskuspankeissa, ajatuspajoissa kuin virastoissakin. Kumpikin tarjoaa tilalle uudenlaista ajattelua, jossa kulutuksen sijaan nostetaan tuotanto talouspolitiikan keskiöön. Keinoissa on eroja, mutta tässä perusfilosofiassa kummallakin on paljon samaa.

Toinen yhdistävä seikka on, että heidän ajatuksillaan on vahva poliittinen kaiku pohja. En toki halua liioitella heidän tai talousälykköjen vaikutusvaltaa ylipäänsä Yhdysvaltojen politiikassa. Cassin ajatukset ovat kuitenkin lähellä republikaanien nykysuuntausta, Rodrikin taas demokraattien. Siksi on kiinnostavaa tarkastella heitä rinnakkain ja kartoittaa näin markkinaliberalismin väistymistä amerikkalaisessa valtavirrassa.

Uusliberaali konsensus – oma muunnelmani

Yksi keskeisistä Cassin ja Rodrikin yksimielisyyden aiheista on, että tähän saakka vallinnut ”uusliberaali” konsensus on epäonnistunut. On

siksi ehkä hyödyllistä kerrata, mitä uusliberaali konsensus tai Cassin kielenkäytössä jopa uusliberaali ”dogmi” tarkoittaa. Uusliberalismi on aika väljä käsite. Sen piiriin luetaan usein kaikki lipposlais-blairilaisista oikeistososiaalidemokraateista amerikkalaiseen reaganilaiseen markkinaoikeistoon. Näillä aatesuunnilla on paljon jyrkkiäkin eroja, mutta kun katsoo riittävän kaukaa yhteiset piirteet tulevat esiin. Toki joskus uusliberaaleksi lasketaan vielä mainitsemiani suuntauksia ankarammat amerikkalaiset oikeistoliikkeet⁸⁹. En kuitenkaan usko, että näitä lasketaan uusliberaalin konsensuksen piiriin.

Oli miten oli, en ole oikea henkilö eikä tämä ole oikea paikka vivah-teikkaalle uusliberaalin konsensuksen analyysille. Esitän siksi vain yhden mahdollisen version siitä, nimittäin omani. Se tuskin on hienostunein tai paras versio. Aatteellisesti se sijoittuu varmaankin jonnekin uusliberaalin spektrin keskivaiheille, lähemmäs lipposlaisuutta kuin reaganilaisuutta.

Joka tapauksessa olen ollut varsin pitkään aika varma siitä, mitä globalisaation ja teknologisen muutoksen hyödyistä ja haitoista pitäisi ajatella. En ehkä ole mielessäni liittänyt ajatteluani uusliberaaliin konsensukseen tai hegemoniaan, mutta näin jälkikäteen arvioituna sen voidaan ilmiselvästi katsoa kuuluvan näiden piiriin. Vasta viime vuosien aikana, osittain juuri Rodrikin ja Acemoglun kaltaisten ajattelijoiden vuoksi olen joutunut tarkastelemaan itsestään selvinä pitämiäni ajatuksia uudelleen. En voi sanoa kokeneeni suurta kääntymystä, lienen edelleen jonkinlainen uusliberaali. Kritiikki on kuitenkin rikastanut ajatuksiani jonkin verran.

Esitän nyt kuitenkin vuosia mukanani kulkeneen oman vaatimattoman muunnelmani uusliberaalista konsensuksesta.

Globalisaatio ja vapaakauppa ovat hyviä, ihmiskuntaa rikastuttavia asioita. Suomen kaltaiselle pienelle maalle ne ovat elinehto. Vapaakaupan tuottama hyöty on seurausta erikoistumisesta. Tuotanto tapahtuu

⁸⁹ Esim. Slobodian (2025).

siellä, missä se on suhteellisesti edullisinta. Pääoma liikkuu globaalisti, mikä toimeenpanee erikoistumisen. Kaikki rikastuvat, kun pystyvät vaihtamaan itse tehokkaasti tuottamiaan hyödykkeitä muiden tehokkaasti tuottamiin hyödykkeisiin. Ihmisten vapaa liikkuvuus on sekin hyödyllistä, joskin sitä rajoitetaan kaikkein eniten.

Toinen ihmiskunnan rikastumisen perusvoima on teknologinen muutos ja siitä seuraava tuottavuuden kasvu. Uudet teknologiat korvaavat vanhat, kokonaan uusia toimialoja syntyy, samoin kuin kokonaan uusia työtehtäviä. Eturintamalla olevissa maissa rikastutaan kehittämällä näitä uusia teknologioita, muualla vielä nopeammin ottamalla niitä käyttöön. Valtio palvelee kansalaisiaan edistämällä mahdollisimman vapaata kauppaa, paikallisten ja globaalien markkinoiden syntyä.

Valtiovallalla on selkeä, mutta rajattu tehtävä teknologisen kehityksen edistämisessä. Sen tehtävä on ensinnäkin huolehtia ihmisten riittävästä koulutuksesta aina ala-asteelta tohtorintutkintoon saakka. Innovaatioita kannattaa myös tukea julkisin varoin, mutta tarkkaan rajatuilla, niin sanottuihin spillover-vaikutuksiin kohdistuvilla tuilla. Ennen kaikkea valtion tulee suhtautua neutraalisti yrityksiin ja teknologioihin. Sen ei pidä valita omia suosikkejaan niiden joukosta, vaan antaa markkinatalouden valita voittajat.

Sekä globalisaatio että teknologinen muutos aiheuttavat hyödyistään huolimatta kuitenkin yhteiskunnille myös ongelmia. Kun tuotanto siirtyy, kun uudet toimialat korvaavat vanhat, työpaikkoja tuhoutuu. Niistä syrjäytyneet ihmiset joutuvat etsimään uusia töitä, jotka ovat usein erilaisia kuin aiemmat. Tätä kehitystä ei voi estää luopumatta samalla teknologisen kehityksen ja erikoistumisen hyödyistä.

Uusliberaalin konsensuksen mukainen ajatukseni onkin ollut, että ongelmat pitää hoitaa luomalla muutoksen kestävä yhteiskunta. Muutosta ei voi estää eikä sitä voida juuri ohjatakaan. On kuitenkin mahdollista rakentaa yhteiskunta, joka pystyy sopeutumaan muutokseen. Tämä

tarkoittaa joustavia työmarkkinoita, oikeanlaista sosiaaliturvaa, innovaatiojärjestelmää, koulutuspoltiikkaa ja toimivaa hyvinvointivaltiota.

Joustavat työmarkkinat takaavat, että työntekijät siirtyvät sinne, missä työvoimaa kulloinkin tarvitaan, eikä sopeutuminen teknologiseen ja muuhun muutokseen tapahdu ensisijaisesti työttömyyden kautta. Joustavien työmarkkinoiden kaveriksi kuuluu sosiaaliturvajärjestelmä, johon nojautumalla ihmiset voivat olla varmoja toimeentulostaan silloinkin, kun muutos iskee. Olen myös ajatellut, että sosiaaliturva pitää myös voida yhdistää työntekoon niin, että jos hyviä työpaikkoja ei ole saatavilla, ihminen voi ja hänen kannattaa aina elättää itsensä ainakin osittain työnteolla.

Malliini kuuluu vielä julkisesti rahoitettu terveydenhuolto, joka pitää huolta ihmisten terveydestä, samoin kuin hyvä koulutusjärjestelmä, jonka avulla mahdollisimman moni voi päätyä korkean tuottavuuden ja tulotason töihin tai ainakin mahdollisimman hyvään työpaikkaan. Koulutusjärjestelmään kuuluu myös oikein kohdennettu aikuis- ja täydennyskoulutus, joka mahdollistaa uudelleen kouluttautumisen.

Olen siis ajatellut, että mahdollinen hyvien työpaikkojen katoaminen pitää ratkaista antamalla työmarkkinoiden toimia ja jättämällä tulonjakokysymykset koulutus- ja tulonjakopolitiikan varaan. Erityisen varma olen ollut siitä, että työmarkkinoita säätelällä on mahdotonta estää teknologisen kehityksen ja globalisaation aikaansaamaa luovaa tuhoa. Säänneltykin työmarkkinat ovat markkinat. Palkka on markkinahinta, eikä työnantajia voi pakottaa maksamaan työstä sen markkina-arvoa enempää. Siksi yritykset vaikuttaa tulonjakoon ja työn laatuun merkittävästi työmarkkinoita ja palkkatasoa suoraan sääntelemällä eivät onnistu, vaan päinvastoin johtavat ihmisten syrjäytymiseen työmarkkinoilta.

Sekä Cassin että Rodrikin esseiden sisältö on käytännössä näiden perusoletuksieni haastamista tai peräti kiistämistä. Toki siis sattumalta, herrat eivät valitettavasti liene kuulleetkaan vaatimattomasta henkilöstäni.

Yhdysvallat globalisaation uhrina

Cassia ja Rodrikin yhdistää huoli globalisaation vaikutuksista Yhdysvaltoihin, Rodrikin tapauksessa laajemmin länsimaihin. Cass näkee Yhdysvallat suorastaan globalisaation uhrina. Hän puhuu amerikkalaisten työläisten ”syöksymisestä kanjoniin”. Kiinalaisten tuotteiden markkinoille tulo on siirtänyt ihmiset uusien työpaikkojen sijasta työkyvyttömyyteen tai huumeiden käyttäjiksi. Cassin mukaan globalisaatio tarkoittaa Yhdysvaltojen konvergenssia kohti maailman köyhien maiden elintaso⁹⁰.

Globalisaation vaikutuksista Yhdysvaltojen työmarkkinoihin on olemassa laaja kirjallisuus⁹¹. Käsitykset haittojen suuruudesta vaihtelevat, mutta niitä ei kiistä kukaan. En itse kuitenkaan pidä Cassin edustamaa uhrinäkökulmaa kovin puoleensavetävänä piirteenä amerikkalaisessa keskustelussa. Yhdysvallat on maailman rikkaimpia maita. Se on ollut ja on globalisaation suuri hyötyjä, vaikka menetetyt työpaikatkin otettaisiin huomioon. Maailman menestyneimmistä yrityksistä suuri osa on siellä. Yksi keskeinen syy amerikkalaisten rikkauteen ovat halvat maailmalla valmistetut tavarat. Monet niistäkin on suunniteltu Yhdysvalloissa. Yhdysvallat nauttii myös monin tavoin globaaleista rahoitusmarkkinoista. Suuri osa maailman sijoituksista virtaa amerikkalaisiin yrityksiin.

Luetteloa voisi jatkaa. Mainitsen kuitenkin vielä vain, että toisin kuin Suomessa Yhdysvalloissa talous on kasvanut koko ajan finanssikriisin jälkeen. Oman Suomemme talous on sen sijaan kasvanut tuskin ollenkaan. Palkkataso on Yhdysvalloissa karannut kauas Suomen yläpuolelle.

Yhdysvaltojen edustajat ovat myös vuosikymmeniä kulkeneet ympäri maailmaa kertomassa muille maille, miten niiden pitää avata

⁹⁰ Cass (2022).

⁹¹ Kiina-shokin ja globalisaation vaikutuksista Yhdysvalloissa ks. esim. Autor ym. (2013), Autor ym. (2020), Autor ym. (2025), Bloom ym. (2025).

markkinansa riippumatta siitä, miten kilpailu vaikuttaa niiden yrityksiin ja työntekijöihin. Nyt kun muutkin pystyvät tuottamaan maailmanmarkkinoille kilpailukykyisiä hyödykkeitä, vapaakauppa onkin yhtäkkiä ongelma.

Kun maailman rikkaimmassa, teknologisesti edistyneimmässä, kasvavassa ja globalisaatiosta eniten hyötyneessä talousmahdissa syytetään omia ongelmia globalisaatiosta johtuviksi niin ulkopuoliselle tulee aika tympeä olo. Toki maailmantalouden muutokset ovat iskeneet myös Yhdysvalloissa, mutta maalla olisi pitänyt olla varaa ja kykyä hoitaa itse ongelmansa syyttämättä niistä esimerkiksi kiinalaisten vaurastumista.

Cassin valitus kuulostaa samalta kuin presidentti Trumpin ja monien hänen kannattajiensa. Hänen kirjoituksissaan kuuluu sama uhrimentaliteetti. Cass on myös ilmeisen väärässä väittäessään Yhdysvaltojen olevan putoamassa köyhyyteen.

Rodrik on hillitympi ja näkee ongelman markkinapuutteena, joka on valtiovallan tehtävä korjata. Hän myös toteaa, että rikkaissa maissa korjaaviin toimenpiteisiin on käytettävissä valtavia taloudellisia resursseja. Niitä vain käytetään hänen mukaansa huonosti. Rodrik ei siis uhriudu samaan tapaan kuin Cass. Hänkään ei kuitenkaan voi täysin väistää kysymystä siitä, missä määrin on oikein suojella maailman mittakaavassa rikkaita amerikkalaisia maailman köyhien kilpailulta.

Hyvät työpaikat

Cassin ja Rodrikin keskeinen yhdistävä tekijä on juuri huomion kiinnittäminen hyviin työpaikkoihin. Kumpikin näkee ongelmaksi niiden katoamisen globalisaation ja palveluvaltaistumisen vuoksi. Rodrik määrittelee hyvät työpaikat varsin suoraviivaisesti. Ne tuottavat säällisen elintason, ovat suhteellisen vakaita, mahdollistavat kohtuullisen uralla etenemisen ja tarjoavat turvalliset työolosuhteet.

Cass samaistaa hyvät työpaikat erityisesti teollisuustyöhön. Kohtuullisen tulotason lisäksi hän näkee tärkeäksi työn sijoittumisen paikalli-

seen taloudelliseen ekosysteemiin, joka muodostuu keskenään riippuvaisista työnantajista, työntekijöistä, tavarantoimittajista ja asiakkaista.

Kummankin pääviesti on kuitenkin sama. Hyvillä työpaikoilla on muutakin arvoa kuin pelkkä välitön toimeentulon tuottaminen työntekijöille. Rodrik kuvailee asiaa ekonomistin kuivakalla kielellä puhumalla ulkoisvaikutuksista. Kun työnantaja tarjoaa työntekijälle hyvän työpaikan, hän pohtii vain työntekijän yritykselleen tuottamaa arvoa. Työnantaja ei ota huomioon, että syntynyt hyvä työpaikka edistää myös paikallisen yhteisön kukoistamista, perheiden koossapysymistä ja niin edelleen.

Sama pätee, kun työnantaja lopettaa hyvän työpaikan tai siirtää sen ulkomaille. Hän laskee vain muutoksen vaikutukset omiin voittoihinsa. Hän ei ota huomioon, että työpaikkojen mukana katoavat hyvät vaikutukset yhteisöön. Seurauksena mahdollisesti olevat syrjäytyminen, rikollisuus, huumeidenkäyttö ja perheiden hajoaminen eivät tule hänen kalkkyyliinsä.

Vaikutuksia, joita työnantaja ja työntekijä eivät ota huomioon työpaikasta sopiessaan kutsutaan ulkoisvaikutuksiksi. Ulkoisvaikutusten vuoksi työpaikkoja lopetetaan tai siirretään silloinkin, kun niiden yhteiskunnallinen arvo on positiivinen. Globalisaation ja Kiina-shokin iskiessä huonoja ulkoisvaikutuksia tuli kertaheitolla roppakaupalla. Kokonaisia yhteisöjä, kokonaisia paikkakuntia tuhoutui, kun työpaikat siirrettiin ulkomaille. Seurauksien joukossa oli myös poliittisen polarisaation lisääntyminen.

Hyvien työpaikkojen tuoma turvallisuus ja toimeentulo siis edistävät yhteiskunnallista osallisuutta ja uskoa demokraattisiin instituutioihin. Jos hyvät työpaikat katoavat merkittävän väestönosan ulottumattomiin, seurauksena on vakavia yhteiskunnallisia ongelmia. Pahimmassa tapauksessa kyvyttömyys luoda hyviä työpaikkoja on uhka jopa demokratialle itselleen. Näin voi käydä, jos kakkosluokan työmarkkinoille jääneet menettävät uskonsa demokraattisiin instituutioihin.

Cass havaitsee samat globalisaation seuraukset kuin Rodrik, mutta ei tyydy syyttämään ulkoisvaikutuksia. Cassin syylliset ovat vähemmän

abstraktia sorttia. Hän syyttää kehityksestä vääriä teorioita kaupitteleita ekonomisteja ja näitä seuraavia poliitikkoja. Kaiken taustalla on pakkomielte BKT:n kasvusta kaiken muun ylittävänä tavoitteena. Se on sokaissut niin taloustieteilijät kuin päättäjät näkemästä kasvun sivutuotteena syntyvää tuhoa.

Sekä demokraatit että republikaanit ovat yhtä lailla syypäitä. Kummallakin on ollut oma versionsa uusliberalismista. Republikaanit ovat yrittäneet korjata tilannetta veronalennuksilla. Demokraatit ovat korostaneet uudelleenjakoa. Kumpikin keino on ollut yhtä hyödytön ja sivuuttanut ongelmien juurisyyt. Poliitikot erityisesti vasemmistossa kyllä puhuvat mielellään hyvistä työpaikoista, mutta teot kertovat enemmän kuin sanat.⁹²

Painotuseroistaan huolimatta sekä Rodrik että Cass haastavat samantavalla tavalla uusliberaalin konsensuksen perusoletuksen. Uusliberaalissa ajattelussa työ on markkinahyödyke, jota työntekijä ja työnantaja vaihtavat markkinoilla. Rodrik ja Cass ovat sitä mieltä, toki hieman eri näkökulmista, että työssä on kysymys muustakin kuin markkinavaihdannasta. Siksi ei esimerkiksi riitä, että hyvinvointivaltio tarjoaa vakuutuksen tulojen menetystä vastaan. Tulojen lisäksi työpaikan mukana on tuhoutunut muitakin, eikä niiden korvaaminen riitä korjaamaan vahinkoja. Samasta syystä ei myöskään auta, että globalisaation ansiosta saatavat halvat kiinalaiset tavarat nostavat tulojen ostovoimaa. Halvat puhelimet ja televisiot auttavat nekin vain tulojen menetykseen, eivät huonompien ja epävarmempien töiden tai työmarkkinoilta syrjäytymisen vaikutuksiin. Ne eivät rakenna paikkakuntia uudelleen.

Itse asiassa ongelma koskee koko uusliberaalia ajatusta yhteiskunnan tarjoamasta vakuutuksesta talouden muutoksia vastaan. Sosiaaliturvan lisäksi myös esimerkiksi uudelleen koulutus on suunniteltu auttamaan työpaikan tuhoutumisesta seuraavaa ansionmenetystä. Sekin keskittyy kuitenkin vain työpaikkojen häviämisen yksilöä koskevaan taloudelliseen jälkihoitoon eikä itse asiaan, hyvien työpaikkojen luomiseen.

92 Cass (2018).

Tuotanto, ei vain kulutus

Hyvien työpaikkojen korostaminen on osa Rodrikin ja Cassin yleisempää uusliberalismin kritiikkiä. Heidän mukaansa uusliberaalit ylipäänsä keskittyvät liikaa tuloihin ja kulutukseen ainoana hyvinvoinnin mittarina. Kumpikin on sitä mieltä, että tämä sivuuttaa olennaiset tuotantoon liittyvät kysymykset. Erityisesti Cass korostaa, että samanlainen kulutus-taso voi johtaa aivan erilaiseen hyvinvointiin riippuen siitä, mistä rahat kulutukseen on saatu. Hyvän työpaikan tuottama elanto on eri asia kuin epävarman työpaikan ja sosiaaliturvan yhdistelmä. Hyvinvointia edistävän politiikan on siksi kiinnitettävä huomiota paitsi kulutustasoon, myös siihen tuotantoprosessiin, joka sen tuottaa. Sekä Rodrik että Cass ovat monista eroistaan huolimatta tästä perusasiasta samaa mieltä.

Rodrik kutsuu omaa tuotannon huomioivaa ajattelutapaansa produktivismiksi. Produktivismi perustuu Rodrikin kehittämään politiikkatoimien luokitteluun. Politiikkatoimet luokitellaan ensin sen mukaan, mihin tuotannolliseen vaiheeseen ne kohdistuvat: esituotannolliseen, tuotannolliseen vai vai tuotannon jälkeiseen. Esituotannolliseen vaiheeseen kohdistuvat esimerkiksi tuotantopanosten tarjontaan liittyvät toimet, kuten koulutus ja työmarkkinasääntely. Tuotannollisen vaiheen toimia ovat esimerkiksi hyvä sääntely ja tuotekehityksen tukeminen. Sosiaaliturva ja voittojen verotus ovat esimerkkejä jälkituotannollisen vaiheen toimista.

Jotta asia ei olisi liian yksinkertainen, Rodrik jakaa toimenpiteet kolmeen luokkaan vielä toisellakin akselilla, nimittäin niiden kohteena olevan tulo- tai tuottavuusjakauman osan mukaan. Toimenpiteet voivat kohdistua matalan, keskitason ja korkean tuottavuuden työntekijöihin. Esimerkki matalan tuottavuuden työntekijöihin kohdistuvasta toimesta on minimipalkka. Varallisuusvero taas kohdistuu jakauman yläpäähän.

Matemaattisesti suuntautunut lukija pystyykin nyt jo havaitsemaan, että yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa yleisen nelikentän sijasta Rodrikin luokittelu synnyttää peräti yhdeksänkentän. Se on esitetty seuraavassa taulukossa.

TAULUKKO 1. POLITIIKKATOIMIEN JAOTTELU RODRIKIN MUKAAN⁹³.

MIHIN TUOTTAVUUDEN TASOON TOIMI KOHDISTUU?	MIHIN TUOTANNON VAIHEESEEN TOIMI KOHDISTUU?		
	ESITUOTANNOLLINEN	TUOTANNOLLINEN	TUOTANNON JÄLKEINEN
MATALA TUOTTAVUUS			
KESKITASON TUOTTAVUUS			
KORKEA TUOTTAVUUS			

Rodrikin mukaan taloudellista hyvinvointia on perinteisessä mallissa edistetty kahdella tavalla. Ensimmäinen näistä on hyvinvointivaltio. Hyvinvointivaltion toimet kohdistuvat ennen kaikkea esituotannolliseen ja tuotannon jälkeiseen vaiheeseen. Esituotannollisessa vaiheessa perus- ja ammattikoulutus lisäävät työntekijöiden arvoa työmarkkinoilla. Pienituloisiin kohdistuvat tulonsiirrot ja täystyöllisyyttä edistävä kysynnänsäätelypolitiikka ovat taas esimerkkejä matalalle tuottavuustasolle kohdistuvista tuotannon jälkeisen vaiheen toimista. Kysyntäpolitiikka kuuluu tuotannon jälkeiseen vaiheeseen, koska sillä ei pyritä muuttamaan tuotantorakennetta.

Toinen perinteinen tapa edistää taloudellista kehitystä on kasvupolitiikka. Kasvupolitiikan toimet kohdistuvat tyypillisesti korkean tuottavuuden työntekijöihin ja yrityksiin. Kasvutoimia voidaan kohdistaa kaikkiin tuotannon vaiheisiin. Perinteiset politiikkatoimet on kuvattu taulukon 2 kahdessa ylimmässä paneelissa.

93 Rodrik (2025) taulukko 3.1.

TAULUKKO 2. PERINTEINEN HYVINVOINTIVALTIO JA KASVUPOLITIikka VASTAAN RODRIKLAINEN PRODUKTIVISMI⁹⁴.

94 Rodrik (2025) taulukot 3.2–3.5.

TUOTTAVUUS	TUOTANNON VAIHE		
	ESITUOTANNOLLINEN	TUOTANNOLLINEN	TUOTANNON JÄLKEINEN
HYVINVOINTIVALTIO			
MATALA TUOTTAVUUS	Koulutus		Tulonsiirrot; täystyöllisyyspolitiikka (kysynnän säätely)
KESKITASON TUOTTAVUUS			Sosiaalivakuutus, eläkkeet, työttömyysturva
KORKEA TUOTTAVUUS			
KASVUPOLITIikka			
MATALA TUOTTAVUUS			
KESKITASON TUOTTAVUUS			
KORKEA TUOTTAVUUS	Innovaatiojärjestelmä, IPR, kauppasopimukset	Hyvä sääntely, TKI- ja vientikannustimet	Yritysten verokannustimet
PRODUKTIVISMI			
MATALA TUOTTAVUUS			
KESKITASON TUOTTAVUUS		Hyvien työpaikkojen edistäminen PK-yrityksissä; koulutus yrityksissä; räätälöidyt palvelut ja kannustimet; työmyönteinen innovaatiopolitiikka	
KORKEA TUOTTAVUUS			

Rodrikin mukaan produktivismi eroaa näistä perinteisistä talouspoliittisista kokonaisuuksista juuri sijoittumisellaan tässä taulukossa. Erityisesti perinteiset hyvinvointivaltion toimet ovat unohtaneet tuotannollisen vaiheen kokonaan. Toimia on myös kohdistettu vahvasti juuri tulojakauman alimpaan päähän. Valinnat heijastavat jo mainittua uusliberaalia keskittymistä tuloihin ja kulutukseen tuotannon sijasta. On ajateltu, että hyvinvointivaltiolla on kaksi tehtävää. Yhtäältä sen pitää varustaa ihmisiä työmarkkinoille tiedollisesti ja taidollisesti, toisaalta korjata markkinoiden ja tuotantoprosessin aiheuttamat ongelmat uudelleenjaolla. Hyvinvointivaltio on sivuuttanut itse tuotantovaiheen kokonaan. Tuotantovaiheeseen keskittyvät toimet ovat sen sijaan tyypillisesti olleet kasvupolitiikan heiniä. Kasvupolitiikka taas on keskittynyt pyrkimykseen edistää kaikkein korkeimman tuottavuuden aloja ja töitä.

Toisin sanoen juuri keskitasaisen tuottavuuden hyvät työpaikat on unohdettu. Ne ovat kuitenkin aivan välttämätön laaja-alaista hyvinvointia luovan yhteiskunnan edellytys. Historia ei tunne yhtään kukoistavaa yhteiskuntaa, joka olisi perustunut tulojen uudelleenjakoon. Laajalle levinnyt vauraus on aina edellyttänyt, että ihan tavalliset ihmiset pystyvät elättämään itsensä säällisesti hyvissä työpaikoissa. Niiden luominen taas edellyttää politiikkaa, joka keskittyy pelkän uudelleenjaon sijasta itse tuotantoprosessiin. Produktivismi suuntaa katseensa juuri sinne, eli taulukon keskelle. Tämän voi nähdä taulukon 2 alimmassa paneelissa.

Cass on tässäkin ankarampi. Hän kritisoi erityisen väkevästi keskittymistä talouskasvuun hyvinvointimittarina. Kirjassaan *The Once and Future Worker* hän käyttää kasvukeskeisyydestä nimitystä ”*economic piety*”. Kysymyksessä on sanaleikki, joka viittaa taloudellisen hyvän vertauskuvana käytettyyn englannin ilmaisuun ”*economic pie*”. Suomeksi puhutaan piirakan sijasta useimmiten kakusta. *Economic piety*n voisi siis suomentaa esimerkiksi kakunkasvattamisen kultiksi. Cassin mukaan kultin jäsenet haluavat vain kasvattaa kakkua piittaamatta siitä, mitä muita seurauksia tällä on yhteisölle laajemmin.

Cass näkee työn huomattavasti ylevämpänä kuin Rodrik, joka korostaa työpaikkojen ulkoisvaikutuksia, mutta suhtautuu kuitenkin työhön taloustieteilijöiden tapaan lopulta vain välineenä tuottaa taloudellista arvoa. Cass sen sijaan puhuu työn syvemmästä merkityksestä. Konservatiivinen Cass kuulostaa tässä vahvasti samalta kuin paavi Franciscus. Työn syvempi merkitys kumpuaa siitä, mitä työ tarkoittaa tekijälleen, työn tarjoamasta mahdollisuudesta elättää perhe ja myös työstä seuraavasta paikasta yhteisössä. Työ tuo myös rakennetta elämään, opettaa ottamaan muita huomioon ja luo yhteyksiä ihmisten välille. Se jopa kehittää päämäärätietoisuutta ja kykyä pitkän aikavälin suunnitteluun⁹⁵. Kakunkasvattajien kultti sivuuttaa kaikki nämä tärkeät merkitykset keskittyessään vain tuloihin.

Mielenkiintoista on se, että oikeistolainen Cass suhtautuu markkinoihin ja kapitalismiin huomattavasti kriittisemmin kuin vasemmistolainen Rodrik. Rodrik vaatii ottamaan huomioon ulkoisvaikutukset, koordinaatio-ongelmat ja kansallisvaltion taloudellisen toiminnan viitekehyksenä. Rodrik voi olla hyvinkin kriittinen mitä tulee hänen ideologisena ylilyöntinä pitämäänsä ”hyperglobalisaatioon”. Hän ei kuitenkaan kiistä kaupankäynnin tai markkinatalouden hyötyjä. Cass sen sijaan vaatii markkinoiden ankaraa rajaamista. Hän pitää perusajatusta siitä, että voitontavoittelu johtaa hyviin yhteiskunnallisiin lopputuloksiin vääränä tulkintana taloustieteen klassikoiden ajattelusta. Todellisuudessa kapitalismi toimii vain, jos työnantajat ja työntekijät vuorovaikuttavat niin ahtaassa tilassa, että heistä tulee toisistaan riippuvaisia. Tämä keskinäisriippuvuus on toimivan kapitalismin ytimessä, eivät hintamekanismi ja voitontavoittelu.

Cassin näkemys kapitalismista perustuu omalaatuiseen taloustieteen luentaan. Kuten sanottua, hänen mukaansa nykyekonomistit ovat ymmärtäneet 1700- ja 1800-luvun ekonomistit väärin, ehkä tahallaan. Hän sen sijaan on onnistunut selvittämään, mitä Adam Smith ja David

95 Cass (2018).

Ricardo todella tarkoittivat. Tässä toistuvat täsmälleen samat ongelmat kuin aiemmissa luvuissa käsittelemässäni taloustiedekritiikissä. Cass pitää muinaisia ekonomisteja erehtymättöminä auktoriteetteina. Nykytaloustiede on tai ainakin sen pitäisi olla heidän ikuisten viisauksiensa tulkintaa. Totuuden etsintä on pyhien kirjoitusten todellisen, syvimmän merkityksen hakemista.

Tämä on tietenkin aivan hassua. Modernia talousajattelua ei voi kumota tulkitsemalla uudelleen 250 vuotta vanhaa kirjaa. Taloustiede totta kai on paljosta velkaa Smithille ja Ricardolle, mutta se ei ole pelkkää heidän ajatustensa kierrättämistä. Oli miten oli, Cassin omat tulkinnat klassisista ekonomisteista ovat lähinnä kummallisia. Vapaakaupan isästä Adam Smithistä esimerkiksi tulee hänen käsissään väärinymmärretty arkkiprotektionisti. Kokonaisuutena Cassin yritys ripotella klassisen taloustieteen taikapölyä omille vapaakaupan vastaisille pyrinnoilleen on epäuskottava.

Sama tauti, eri lääkkeet

Yksi uusliberaalin konsensuksen keskeinen opinkappale on, että teknologinen kehitys on väistämätöntä. Samoin osallistuminen globaaleille markkinoille tuo hyötyjen lisäksi mukanaan myös tuotannon ja pääomien liikkeestä johtuvat välillä rajutkin muutokset. Sekä teknologinen muutos että globalisaatio siis aiheuttavat luovaa tuhoa. Luovaan tuhoon on sopeuduttava luomalla riittävä hyvinvointivaltion turva-verkko, toimivat työmarkkinat ja koulutusjärjestelmä.

Sen paremmin Rodrik kuin Casskaan eivät hyväksy tätä näkemystä. Kuten jo totesin, Rodrikin mukaan perinteinen hyvinvointivaltio ei riitä, tarvitaan suoraan tuotantoon vaikuttavia toimia, joilla yritykset saadaan ottamaan huomioon toimintansa ulkoisvaikutukset. Toisin sanoen hyvinvointivaltion lisäksi tarvitaan uutta, produktivistista teollisuuspolitiikkaa. Teollisuuspolitiikka on itse asiassa vähän onneton englanninkielisen ilmaisun *industrial policy* suomennos tässä tapauksessa.

Rodrikin ehdottamat toimet nimittäin kohdistuvat palvelusektoriin, eivät teollisuuteen.

Rodrikin mukaan on epätodennäköistä, että talouden palveluvaltaistumisesta voitaisiin enää peruuttaa. Jopa Aasian teollisuusmahdeissa Etelä-Koreassa ja Taiwanissa teollisuuden osuus työllisistä on laskenut samaan aikaan kuin arvonlisä on kasvanut. On siis hyväksyttävä, että suurin osa työpaikoista on tulevaisuudessa palveluissa. Myös hyvät työpaikat on siis luotava sinne.

Merkittävät teollisuuspoliittiset aloitteet, kuten Yhdysvaltojen CHIPS-laki kohdistuvat kuitenkin tällä hetkellä nimenomaan teollisuuteen. CHIPSin tavoitteena on sekä luoda hyviä teollisuustyöpaikkoja että vahvistaa Yhdysvaltojen strategista asemaa suhteessa Kiinaan. Rodrik pitää epätodennäköisenä, että työpaikkoja syntyisi runsaasti, vaikka turvallisuuspoliittiset tavoitteet toteutuisivatkin. Sama koskee erilaisia vihreän siirtymän aloitteita. Vihreä teollisuus tuskin tuottaa merkittäviä määriä hyviä työpaikkoja.

Siksi produktivismi on suunnattava palveluihin, eikä teollisuuteen. Palveluihin teollisuuden sijasta tähtäävä teollisuuspolitiikka on Rodrikin mukaan uusi ajatus. Hän myöntää itsekkin olevansa varsin tuore käännynnäinen ja pitäneensä vielä hiljattain nimenomaan teollisuutta hyvien työpaikkojen kannalta keskeisenä⁹⁶.

Rodrikin ehdotus hyvien työpaikkojen luomiseen Yhdysvaltojen palvelusektorille koostuu kahdesta osasta, paikallisesta ja liittovaltiotasoisesta. Paikallisesti hän ehdottaa jo olemassa olevien ohjelmien päälle rakentamista. Hyviä työpaikkoja synnytetäisiin paikallisten viranomaisten, yritysten ja muiden toimijoiden yhteistyöllä. Julkinen sektori rahoittaisi yrityksiä, tuottaisi niille palveluita, rakentaisi infrastruktuuria, kouluttaisi työntekijöitä ja niin edelleen. Tähän liittyisi kuitenkin vastavuoroisuus. Yritysten olisi vastineeksi sitouduttava investoimaan ja luomaan hyviä työpaikkoja. Yhteistyö olisi joustavampaa kuin perintei-

96 Hanney (2026).

sissä teollisuuspolitiikan malleissa. Se pyrki mukautumaan alati muutuviin olosuhteisiin.

Liittovaltion tasolla Rodrik ehdottaa otettavaksi mallia kuuluisasta DARPA-ohjelmasta. DARPA, alun perin ARPA on liittovaltion virasto, joka ohjaa ja rahoittaa uuden sotilasteknologian kehittämistä. DARPA on ollut rahoittamassa monia keskeisiä teknologioita, joilla on myös rauhanomaisia sovelluksia. Esimerkkejä näistä ovat GPS-paikannus, droonit, koronarokote, henkilökohtaiset tietokoneet ja luonnollisesti Internet. DARPA:n reseptiä on myöhemmin yritetty soveltaa myös energiantuotantoon perustamalla ARPA-E edistämään uusia alan teknologioita.

Rodrikin mukaan olisi luotava uusi ohjelma, ARPA-W eli ARPA-Workers edistämään työntekijäystävällisiä teknologioita. Rodrik ei siis hyväksy uusliberaalia näkemystä teknologisesta kehityksestä olosuhteena, jota ei voi muuttaa. Hänen mukaansa teknologista kehitystä voidaan ja pitääkin ohjata. On luotava teknologioita, jotka täydentävät ihmistyötä eivätkä pyri korvaamaan sitä. ARPA-W palvelisi juuri tätä tarkoitusta.

Pitkäaikainen vanhushoiva on esimerkki palvelualasta, johon Rodrikin mukaan voitaisiin soveltaa hänen uutta teollisuuspoliittista malliansa. Hänen mukaansa suuri osa vanhushoivasta tapahtuu joko kodeissa tai suhteellisen löyhästi säännellyissä senioritaloissa. Näissä olosuhteissa palkat ja työolot ovat usein huonoja. Toisin sanoen malliesimerkkejä huonoista työpaikoista. Rodrik ehdottaa ensinnäkin lisäsääntelyä, esimerkiksi korkeampia minimipalkkoja. Näitä voitaisiin rahoittaa lisäämällä julkista rahoitusta.

Tärkeintä Rodrikin mukaan olisi kuitenkin pystyä nostamaan hoivatyön tuottavuutta. Korkeampi tuottavuus on viime kädessä edellytys sille, että alan työpaikat muuttuisivat hyviksi. Tuottavuutta voitaisiin nostaa ottamalla mallia teollisuudesta. Esimerkiksi Japanin autoteollisuudessa on pystytty parantamaan tuottavuutta investoimalla työn-

tekijöiden osaamiseen, mutta myös antamalla työntekijöille lisää mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, miten työtä tehdään. Samoja oppeja voisi soveltaa myös hoivatyössä. Uuden teknologian hyödyntäminen on myös keskeistä. Tämä tarkoittaisi uusien hoivateknologioiden kehittämistä ja niiden käyttöönoton edistämistä.

Cassin reseptit ovat suoraviivaisempia. Hänen väitteensä on, että globalisaatio ja maahanmuutto ovat syypäitä hyvien teollisuustyöpaikkojen katoamiseen. Ilmeinen lääke on siksi lopettaa globalisaatio. Cassin pääasiallinen ratkaisu ongelmiin on rajoittaa kapitalismi kansalliseksi tai vieläkin paikallisemmaksi. Kapitalismi toimii aina vain, jos sillä on selvät rajat. Kansallisvaltio on luonteva valinta rajaukseksi, koska se on muutenkin keskinäiseen hyvinvointiin sitoutunut yksikkö. Lisäksi markkinataloudella on taipumus johtaa elintason ja muiden olosuhteiden yhdenmukaistumiseen toiminta-alueellaan. Koska tällainen yhdenmukaistuminen on toivottavaa kansallisvaltion sisällä, mutta ei välttämättä sen ulkopuolella, kansallisvaltio on luonteva valinta markkina-alueeksi myös tässä suhteessa⁹⁷. Toisin sanoen Yhdysvaltojen on suojauduttava maailmanmarkkinoilta erilaisten protektionististen politiikkatoimien avulla. Ei ole täysin selvää, miten ankaria kauppamuureja Cass kannattaa. Hänen retorinen kiihkeytensä vaihtelee. *Once and Future Worker*-kirjassa hän esittää asiansa yleensä varsin maltillisin äänenpainoin. Sen sijaan *Searching capitalism*-essee on täynnä oikeistopopulistista raivoa.

Kuten sanottua, Cassin protektionistiset ajatukset perustuvat vahvasti hänen omalaatuihin eikä kovin korkeatasoiseen taloustieteen klassikkojen luentaansa. Hän on häpeämättömän nurkkaisänmaallinen. Amerikkalaisten on huolehdittava amerikkalaisten hyvinvoinnista. Kirjassaan Cass syyttää globalisaation lisäksi alhaisen tuottavuuden maahanmuuttoa väitetyssä Yhdysvaltojen kriisissä. Hän rajoittaisi sitä tiukasti ja kannattaa myös maahanmuuttajien lähettämistä pois Yhdysvalloista. Yhdysvaltojen politiikkaa seuraava lukija voi helposti

97 Cass (2018).

tunnistaa cassilaisia ajatuksia nykyisen hallinnon politiikassa, sikäli kun mitään johtoajatuksia on ylipäänsä tunnistettavissa. Cassin ajatuspajan suosio hallinnon piirissä lupaa niille menestystä myös Trumpin aikakauden jälkeen. Rubio ja Vance esimerkiksi lienevät mukana republikaanien seuraavassa presidenttiehdokaskisassa.

Protektionismi ei ole Cassin ainoa ajatus. Hän esittää myös työntekijäystävällisiä uudistuksia työmarkkinoille. Mukana on jopa ajatus eräänlaisesta oikeistolaisesta ammattiyhdistysliikkeen renessanssista. Cass kannattaa verotuksen kautta jaettavan palkkatuen laajentamista. Osa Cassin työmarkkina- ja teollisuuspoliittisista ehdotuksista ei ole niin kaukana Rodrikin ajatuksista. Osa toki on. Kenties erikoisin Cassin ajatus on peruuttaminen korkeakoulutuksen laajentamisyrittämisistä. Hänen mielestään korkeakoulutus ei vain sovi kaikille, tämä olisi syytä tunnistaa ja ohjata suurempi osa ihmisistä ammatilliseen koulutukseen. Cass kannattaa myös sääntelyn, erityisesti ympäristöregulaation merkittävää höllentämistä. Lähes kaikki Cassin ehdotukset rakentuvat kuitenkin viime kädessä protektionismille ja sen Yhdysvaltoihin palauttamalle teollisuustyölle.

Tässä yhteydessä on syytä mainita, että vaikka Rodrik on myös globalisaation kriitikko, hän ei ole lainkaan samanlainen protektionisti kuin Cass. Rodrik tunnistaa myös kansallisvaltion merkityksen. Hän korostaa, että päätöksenteko ja demokratia toimivat kansallisvaltioiden tasolla. Siksi kansallisvaltiot täytyy ottaa huomioon kauppapolitiikassa. Erityisesti kehittyvillä mailla täytyy olla oikeus tehdä kauppa- ja teollisuuspolitiikkaa omista lähtökohdistaan. Rodrik kritisoi myös omaa ammattikuntaansa vapaakaupan ylimyymisestä. Taloustieteen vastaukset kaikkiin kysymyksiin, myös kansainväliseen kauppaan ovat ehdollisia. Oikea politiikka riippuu aina olosuhteista, eikä yleisiä vastauksia ole. Hänen mukaansa myöskään vapaakaupasta ei voida yleisesti sanoa, että se on hyvä vaan sen hyödyllisyys riippuu tilanteesta.

Yhteenvetona voidaan todeta, että oikeistolaisen Cassin ja vasemistolaisen Rodrikin diagnoosi on monelta osin sama. Kumpikin näkee ongelmana hyvien työpaikkojen katoamisen. Kumpikin on sitä mieltä, että uusliberaali konsensus on väärässä ja että perinteiset politiikkakeinot ovat riittämättömiä. Viime kädessä heidän lääkkeensä ovat kuitenkin varsin erilaiset. Rodrikin ajatukset mahtuvat maltillisen liberalismiin ja sosiaalidemokratian valtavirtaan. Hän ammentaa vahvasti akateemisesta taloustieteestä. Cass joutuu protektionisminsa vuoksi hylkäämään koko valtavirran talousajattelun. Vasemmiston ja oikeiston kohtaamista ei siis pidä liioitella.

Onko uusliberaali konsensus tuomittu?

Nyt on aika kysyä, mitä jos mitään vaalimastani uusliberaalista konsensuksesta on jäljellä Rodrikin, Cassin ja kumppanien kritiikin jälkeen. Se ei selviä täysin ehjänä. On pakko myöntää, että se ei ota riittävästi huomioon hyvien työpaikkojen merkitystä yhteiskunnan tukipilareina. Anteliaskaan sosiaalivakuutus ei voi korvata työpaikkaa. Pelkät tulot eivät kerro kaikkea, koska sillä miten ne on ansaittu, on oma merkityksensä. Osittain sosiaaliturvan, osittain epävarman ja matalasti palkatun työn varassa eläminen ei tuota samaa hyvinvointia kuin hyvä työpaikka.

Vaikeampi kysymys on, mitä asialle voidaan tehdä. Rodrikin produktivismin vahvuus on, että se ei haaveile teollisuustyöpaikkojen laajamittaisesta palauttamisesta. Palveluvaltaistuminen on tosiasia. En kuitenkaan ole täysin vakuuttunut, että Rodrikin hahmottelema valtiovallan ja elinkeinoelämän paikallinen symbioosi on tehokas tapa laajamittaiseen hyvien työpaikkojen synnyttämiseen. On jotenkin hankala edes hahmottaa, mitä yritysten sitoutuminen hyvien työpaikkojen luomiseen vastineeksi julkisesta tuesta tarkoittaa. Pelkästään ongelman mittakaava, elinkeinorakenteen muuttuminen kaikkialla maailmassa tuntuu varsin suurelta paikallisin konstein ratkaistavaksi. Paikallinen julkisen vallan ja

yritystoiminnan kytkeminen yhteen vähän epämääräisten tavoitteiden saavuttamiseksi tarjoaa myös mahdollisuuksia kaikenlaiseen epäterveeseen yhteistoimintaan.

Rodrikin ajatus liittovaltion tasoisesta ARPA-W-järjestelmästä on kiinnostava. Innovaatioiden julkinen tukeminen on tietysti suosittua kaikkialla maailmassa. Pyrkimyksenä on kuitenkin useimmiten uusien, korkean osaamisen ja teknologian yritysten tai toimialojen synnyttäminen. Rodrikin ehdotuksen uutuus on, että se kohdistuu hyvien työpaikkojen luomiseen perinteisesti matalan teknologian palvelualoille kuten vanhushoivaan. Uutta olisi myös keskitason tuottavuuden työpaikkojen ottaminen tällaisen politiikan tavoitteeksi. Ehdotus on periaatteessa kiinnostava, mutta empiiristä näyttöä toimivuudesta on ajatuksen uutuuden vuoksi vähän.

Kysymys produktivistisen teollisuuspolitiikan mahdollisuuksista on tietysti vain yksi muunnelma ikuisuuskysymyksestä valtion roolissa talouden ohjaamisessa ja kehittämisessä. Produktivismissa on uudet piirteensä, mutta siihen liittyvät samat ongelmat kuin vanhaankin teollisuuspolitiikkaan. Valtio ei välttämättä ole kovin hyvä valitsemaan sen paremmin teknologioita, toimialoja kuin yrityksiäkään, ei vaikka teollisuuspolitiikan tavoitteena olisivat hyvät työpaikat perinteisempien kasvutavoitteiden sijasta.

Teollisuuspolitiikan historia on tunnetusti täynnä epäonnistumisia⁹⁸. Rodrik toteaa, että uudempi taloustieteellinen kirjallisuus antaa aiempaa monipuolisemman kuvan teollisuuspolitiikan menestyksestä. Se ei ole yhtä synkkä kuin aiempi, uusliberaalin konsensuksen peruskivenä oleva käsitys. Tämä pitää paikkansa, uudet tutkimukset ovat tuoneet sävyjä teollisuuspoliittiseen keskusteluun⁹⁹. Näistä tutkimustuloksista on kuitenkin aika pitkä hyppy siihen, että valtio pystyisi hyvän- tahtoisesti säättämään teknologisen kehityksen suuntaa mieleisekseen

98 Ks. esim Lerner (2009).

99 Esim. Acemoglu ja Restrepo (2019), Austin ym. (2018), Juhász ym. (2024).

tai muuten luomaan laajamittaisesti hyviä työpaikkoja. Produktivismi on joka tapauksessa huomattavan vaikeasti toteutettava hanke. Se vaatii paljon enemmän kuin pelkkä hyvinvointivaltio.

Lyhyesti sanottuna kaikki riippuu yksityiskohdista, joita Rodrik ei lyhyessä esseessään kovin tarkasti kuvaile. Tarkkuuden puute vaivaa myös hieman Rodrikin kuvausta hyvien työpaikkojen ulkoisvaikutuksista. Työpaikan ulkoisvaikutus on vaikutus, jota työnantaja ja -tekijä kumpikaan eivät ota huomioon. Toisin sanoen hyvän työpaikan vaikutukset työntekijän ja hänen perheensä hyvinvointiin eivät ole ulkoisvaikutuksia sanan varsinaisessa merkityksessä. Ollakseen ulkoisvaikutus vaikutuksen täytyy kohdistua johonkin kolmanteen osapuoleen, kuten esimerkiksi yhteisön muihin jäseniin.

Osa Rodrikin tunnistamista hyvien työpaikkojen vaikutuksista ei oikein sovi tähän määritelmään. Kysymys ei ole vain käsitteenpotuksesta, sillä vain ulkoisvaikutukset edellyttävät julkisen vallan väliintuloa. Ne hyvien työpaikkojen hyvät ominaisuudet, jotka hyödyttävät sopijapuolia eivät tätä edellytä. Rodrikin koko produktivismin rakennelma nojaa vahvasti juuri ulkoisvaikutusten korjaamiseen ja siksi on vähän hankalaa, että niiden määritelmään sisältyy epäselvyyttä. Produktivismi ei kaadu näihin epäselvyyksiin, Rodrik tunnistaa myös oikeita ulkoisvaikutuksia. Näiden joukossa kenties merkittävimpänä juuri teknologisen kehityksen suunta.

Rodrikin ajatukset koskevat Yhdysvaltoja. Suomalaisesta näkökulmasta niihin liittyy mielenkiintoisia lisäkysymyksiä. Pienessä Suomessa esimerkiksi on vaikeaa kuvitella, että teknologisen kehityksen suuntaa voitaisiin ohjailla täältä käsin. Teknologia tulee harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta meille maailmalta, eikä sen kehityssuunta riipu omista päätöksistämme. Toinen mielenkiintoinen seikka on Rodrikin ehdotusten pohjoismainen maku. Vaikka produktivismissa on uuttakin, siinä on myös paljon piirteitä pohjoismaisesta mallista. Rodrikin kollega Acemoglu onkin omassa hyvin läheistä sukua olevassa hyvien työpaikkojen

mallissaan pitänyt nimenomaan Pohjoismaita esimerkkinä hyviä työpaikkoja luovista talouksista¹⁰⁰. Yksi Acemoglun tunnistamista syistä on juuri produktivistisia piirteitä sisältävä työmarkkinajärjestelmä.

Lähempää katsottuna näyttää kuitenkin, että täällä pohjoisessa kärsitään monista samoista ongelmista kuin Yhdysvalloissa. Poliittinen polarisaatio, työmarkkinoiden jakautuminen, teollisuuspaikkakuntien ahdinko ovat kaikki totta täälläkin. Suomi on tietenkin menestynyt taloudellisesti vaikkapa naapuria Ruotsia huonommin, mutta Ruotsikaan ei ole säästynyt ongelmilta. Voidaan tietenkin väittää, että hyvinvointivaltio ja työmarkkinajärjestelmä ovat täällä kuitenkin suojaaneet ongelmilta paremmin kuin Yhdysvalloissa. Samoin voidaan väittää, että yhteisistä piirteistään huolimatta pohjoismainen malli ei ole täyttä produktivismia. Suomen esimerkki on minusta kuitenkin selkeä varoitus produktivismin rajoista.

Mitä tulee vapaakauppaan, Cass ei onnistu horjuttamaan uskoani siihen yhtään. Hänen protektionisminsa ei perustu kunnolliseen taloudelliseen analyysiin. Sen takana vaanii myös jotain vielä ikävämpää, amerikkalaisen nativismin vanha, aika ajoin nouseva haamu. Cassin suositusten ottaminen käyttöön köyhdyttäisi Yhdysvaltoja ja koko maailmaa. Köyhtyminen on jo ehkä alkanut, koska maan nykyinen hallinto toteuttaa jo näitä ajatuksia, tosin onneksi aika heikosti ja epäjärjestelmällisesti. Asiat voivat mennä huonompaan suuntaan, jos republikaaneja johtaa seuraavaksi joku Cassin ajatuksia fanittava, mutta nykyistä presidenttiä pitkäjänteisempi poliitikko.

Rodrikin vapaakauppakritiikkiä on vaikeampi kumota suoralta kädeltä. Minusta hän on esimerkiksi selvästi oikeassa, että kehittyvien maiden pitäisi antaa itse päättää omasta kauppa- ja teollisuuspolitiikastaan. En kuitenkaan ole varma, onko tämä ajatus uusliberaalin konsensuksen vastainen. On toki niin, että kehittyneet maat ja kansainväliset organisaatiot ovat painostaneet kehittyviä maita tietynlaisiin ratkaisui-

100 Acemoglu (2019).

hin. Tätä on kuitenkin kritisoitu myös liberaalin, etten sanoisi uusliberaalin leirin sisältä. Itse olen esimerkiksi ammentanut uusliberaaliin katantooni vaikkapa kehitystaloustieteilijä William Easterlyn teoksista¹⁰¹. Easterly on pakkoon perustuvan kehityspolitiikan tunnettu, mutta täysin liberaali kriitikko. Markkinaliberaalin ei siis tarvitse kannattaa kehityvien maiden pakkoliberalisointia.

Olen myös epävarma mitä tulee Rodrikin ajatukseen siitä, että ekonomistit ovat ylimyneet vapaakauppaa. Voi olla, että näkövinkkelini poikkeaa hänestä tässäkin siksi, että asun pienessä kaupasta riippuvaisessa maassa. On vaikea nähdä mitä voitettavaa Suomella on maailmankaupan muuttumisesta suuntaan, jossa isoilla mailla on suurempi valta rajoittaa kauppaa haluamallaan tavalla. Rodrikin tunnistamat ristiriidat demokratian, kansallisen suvereniteetin ja vapaakaupan välillä eivät ole kauhean tärkeitä pienessä maassa. Kaupan säännöt tulevat meille joka tapauksessa ulkoa saneltuina. Miten suurten maiden tullipolitiikka voisi olla Suomelle muuta kuin haitallinen?

Sama kysymys on varmasti muiden pienten maiden asukkaiden mielessä, kehittyvistä maista puhumattakaan. Kaikki köyhyydestä nousseet maat ovat tehneet nousun osallistumalla globaaliin markkinatalouteen. Tuotannon siirtyminen on aiheuttanut ongelmia kehittyneissä maissa, mutta sen vastapainona on satojen miljoonien ihmisten nousu köyhyydestä erityisesti Kiinassa ja muualla Aasiassa. Miten Yhdysvaltojen kääntyminen globalisaatiokriittiseksi vaikuttaisi miljardien edelleen köyhien ihmisten mahdollisuuksiin päästä osalliseksi talouskehityksestä?

Cass sanoo suoraan, että häntä eivät muiden maiden ihmiset kiinnosta. Hän katsoo jopa, ettei miljoonien Yhdysvalloissa pitkään asuneiden ja työskennelleiden maahanmuuttajien hyvinvointi ole hänen ongelmansa. Yhdysvaltojen on pidettävä huolta omista, hyvin kapeasti määritellyistä kansalaisistaan. Rodrik ei tietenkään ole tällainen tympeä sovinisti. Hän näkee maailmankaupan hyvänä asiana ja kritisoi ainoas-

101 Esim. Easterly (2001, 2014, 2025).

taan ylilyöntinä pitämäänsä ”hyperglobalisaatiota”. Silti hän ei voi täysin väistää kysymystä siitä, missä määrin rikkailla mailla on oikeus suojella omia kansalaisiaan paljon köyhempien ihmisten pyrkimykseltä saavuttaa säällinen elintaso.

Ymmärrän myös Rodrikia paremmin ekonomistien taipumuksen suositella vapaakauppaa melko suoraviivaisesti. Sävyjä on tietysti olemassa, mutta ne hukkuvat aika helposti poliittisessa keskustelussa. Jokainen varauma on poliitikoille tekosyy pystyttää kaupan esteitä. Vapaakauppa on hyödyllisyydestään huolimatta aina poliittisesti hauras asia. Joskus on pakko yksinkertaistaa viestiä. Vapaakauppa on hyvä asia.

Sekä Cassia että Rodrikia lukiessa herää kysymys myös siitä, kuinka todellinen heidän havaitsemansa Yhdysvaltojen kriisi on. Cass selvästi liioittelee ongelmaa ja kärsii trumpilaisesta uhrimieliälästä. Globalisaatio on tapa huijata amerikkalaiset köyhiksi. Tämä on ällistyttävän epätosi luenta viime vuosikymmenten taloushistoriasta. Rodrikin kriisitietoisuus on miedompaa ja hän selvästi uskoo, että Yhdysvallat voi ratkaista ongelmat koska se on niin rikas maa. Häntäkin kuunnellessa välillä kuitenkin unohtaa, että Yhdysvallat on ollut globalisaation suuri voittaja. Toinen kysymys on, onko heidän kuvaamansa muutos mahdollista toteuttaa Yhdysvalloissa edes niiltä osin kuin se on toivottavaa. Jätän kuitenkin tämän pohdinnan maan politiikan asiantuntijoille.

Kokonaisuutena kaltaiseni paatunut uusliberaali seuraa amerikkalaista keskustelua vähän ihmeissään. Repivän poliittisen taistelun keskellä oikeiston ja vasemmiston talousajattelussa on paljon yhtymäkohtia. Kumpikin näkee ongelmaksi nykyisen kyvyttömyyden puuttua globalisaation ja teknologisen muutoksen aiheuttamaan tuhoon. Uusliberaali konsensus on pitänyt tuhoa paitsi väistämättömänä myös lopulta luovana. Sekä Rodrikin produktivismi että Cassin Amerikka ensin -protektionismi ovat hyvin erilaisia vastauksia yhteisesti tunnistettuun ongelmaan.

Myös minä tunnustan, että ongelma on todellinen. Uusliberaali konsensus – ja oma vaatimaton ajatteluni osana sitä – ei ole ottanut riit-

tävästi huomioon työn merkitystä muunakin kuin pelkkänä toimeentulon lähteenä. Kenties syynä on ollut liian kapea talousteoria, kenties oma turvattu asema akateemisen keskiluokan yhä aika perinteisillä työmarkkinoilla. En kuitenkaan ole täysin varma, mikä on oikea lääke hyvien työpaikkojen luomiseen. Cassilainen protektionismi se ei ainkaan ole. Vapaakauppa on yhä vaurauden keskeinen lähde niin rikkaille kuin kehittyvillekin maille. Rodrikin produktivismissa voi olla ajatusta, mutta se ei loppujen lopuksi näin pohjoismaisesta vinkkelistä tunnu erityisen vallankumoukselliselta uusliberaalin konsensuksen haastajalta. Empiirinen näyttö teollisuuspolitiikan onnistumisesta teknologian uudelleensuuntaamisessa on uudesta tutkimuskirjallisuudesta huolimatta vielä aika niukkaa.

Julkisen sektorin ja hyvinvointivaltion toimintaa pitää siis tietenkin kehittää ja ottaa oppia niin kokemuksesta kuin tutkimuksestakin. Kapitalismin tuottamiin innovaatioihin ja kaupankäyntiin perustuva vaurastuminen tuntuu kuitenkin minusta yhä ainoalta tavalta luoda pitkällä aikavälillä hyviä työpaikkoja. En siis ole valmis vielä kokonaan luopumaan uusliberalismistani. Kenties olen parantumaton kakunkasvattajien kultin jäsen.

6.

Miljardöörit verolle

Ranskalainen ekonomisti **Gabriel Zucman** alkaa olla väitöskirjaohjaajansa **Thomas Pikettyn** veroinen supertähti. Hänellä on samanlainen kyky tehdä vasemmistolaisesta talousajattelusta *coolia* nuorekasta ilmaisua käyttäkseni. Zucmanin erityisenä intohimona on rikkaiden verottaminen. Hän on julkaissut yhden yleistajuisen kirjan veroparatiiseista ja niihin piilotetusta varallisuudesta¹⁰². Myös hänen toinen yleistajuinen kirjansa käsittelee rikkaiden veroluikerointia¹⁰³. Sen hän on kirjoittanut yhteistyössä kolmannen kuuluisan verotutkijan, **Emmanuel Saezin** kanssa.

Zucmanin toiminta ei rajoitu kirjojen kirjoitteluun, hän tekee myös akateemista tutkimusta, laatii raportteja ja kampanjoi rikkaiden tiukemman verotuksen puolesta. Ranskassa Zucmanin ehdottama ja hänen mukaansa nimetty omaisuusvero meni peräti parlamenttikäsittelyyn asti¹⁰⁴. Ainakaan toistaiseksi sitä ei ole hyväksytty. Zucman on myös käynyt tänä vuonna taistelua yhdessä Saezin kanssa Kalifornian teknomiljardöörien verotuksen puolesta¹⁰⁵.

¹⁰² Zucman (2015).

¹⁰³ Saez ja Zucman (2020).

¹⁰⁴ Imbach ym. (2025).

¹⁰⁵ Saez ja Zucman (2026).

Zucman on nyt erityisen ajankohtainen. Häneltä on juuri ilmestynyt uusi kirja *We need to tax billionaires*¹⁰⁶, vapaasti suomennettuna *Miljardöörejä täytyy verottaa*. Kirjassa hän esittelee ehdotuksensa globaalista miljardööriverosta. Rikkaiden verottaminen ja miljardöörien vallan rajoittaminen ovat keskeisiä poliittisia kysymyksiä kaikkialla maailmassa. Zucmanin kirja nousee merkittäväksi keskustelunaiheeksi lähitulevaisuudessa.

Kirjan taustan ymmärtämiseksi on syytä huomata, ettei Zucman ole pelkkä julkisekonomisti. Hänen akateemiset saavutuksensa ovat merkittäviä. Nuorehkosta iästään huolimatta hän on julkaissut laajasti verotuksesta ja eriarvoisuudesta. Vuonna 2023 hänelle myönnettiin *John Bates Clark* -mitali, joka on eräänlainen taloustieteen nuoriso-Nobel. Moni tämän alle nelikymppiselle ekonomistille vuosittain myönnettävän palkinnon saaja on käynyt myöhemmin pokkaamassa myös varsinaisen Nobelin.

Piketty ja Saez ovat Zucmanin yhteistyökumppaneita myös akateemisessa maailmassa. He ovat julkaisseet suuren joukon erittäin vaikutusvaltaisia tutkimuksia eriarvoisuudesta ja rikkaiden verotuksesta. Nämä tutkimustulokset ovat aloittaneet kokonaisen tieteellisen kirjallisuuden haaran ja ovat luonnollisesti ankaran akateemisen väittelyn kohteena¹⁰⁷. Väittelyn tiukkuus johtuu siitä, että rikkaiden tulojen ja verojen tutkimus on itse asiassa huomattavan vaikeaa. Siihen liittyy suuri joukko määritelmä- ja tulkintakysymyksiä, jotka eri tutkijat voivat ratkaista eri tavalla. Mikä on tulo, miten käsitellään verottajalle ilmoittamatta jätettyjä tuloja, ketkä ihmiset loppujen lopuksi maksavat yrityksiltä perityt verot ja niin edelleen¹⁰⁸. Taitavat ja totuuteen pyrkivät tutkijat voivat päätyä siksi jossakin määrin eri tuloksiin.

¹⁰⁶ Zucman (2026).

¹⁰⁷ Auten ja Splinter (2024, 2025), Clarke ja Kopczuk (2025), Gale ym. (2023), Piketty ja Saez (2003),

Piketty ym. (2018, 2024), Saez ja Zucman (2020), Smith ym. (2023), Splinter (2025).

¹⁰⁸ Gale ym. (2023), Clarke ja Kopczuk (2025) ovat katsausartikkeleita debatista ja menetelmäkysymyksistä.

Tutkimuksissa, joissa Zucman on ollut mukana, on tyypillisesti tehty ratkaisuja, joiden vuoksi tuloksena on ollut kriitikoiden mielestä varsin korkeita arvioita rikkaiden rikkaudesta. Vastaavasti arviot heidän maksamistaan veroista ovat olleet verraten alhaisia. Korostan kuitenkin, että tällaiset tulkintaerot ovat aivan tavanomainen osa akateemista väittelyä, samoin kuin kiihkeät erimielisyydet. Erot erimielisten välillä ovat merkittäviä, mutta niitä ei pidä liioitella. Suuri osa alan tutkijoista esimerkiksi on yhtä mieltä siitä, että rikkaat maksavat Yhdysvalloissa suhteellisen vähän veroja. Se mistä kiistellään, on kuinka vähän.

Minun ei onneksi tarvitse ottaa vahvaa kantaa tähän tieteelliseen keskusteluun. Haluan vain korostaa kahta seikkaa. Ensiksi, Zucman on vakavasti otettava taloustieteilijä, vaikka onkin poliittisesti radikaali. Toiseksi, rikkaiden verotus on aktiivisen tutkimuksen ja taloustieteellisen kiistelyn kohde.

Miljardöörivero vai satamiljonäärivero

We need to tax billionaires on tiivis, tiukkasanaanainen puheenvuoro Zucmanin miljardööriveroksi kutsuman veron puolesta. Zucmanin ehdotus on suoraviivainen. Hän vaatii jättimäisiin omaisuuksiin kohdistuvaa kahden prosentin veroa.

Ehdotukseen liittyy pientä epäselvyyttä. Zucman puhuu miljardööri-verosta. Tämä kuulostaa siltä, että hän on aikeissa verottaa yli miljardin dollarin omaisuuksia. Toisinaan hän kuitenkin puhuu yli 100 miljoonan omaisuuksista. Joskus hän viittaa vielä epämääräisemmin ultrarikkaisiin. Zucman myös siteeraa ahkerasti tutkimusta, jossa puhutaan ”miljardööreistä” lainausmerkeissä¹⁰⁹. Lainausmerkkejä tarvitaan, koska ”miljardöörit” on tässä tutkimuksessa määritelty epäsuorasti tulojen kautta. Tämä on välttämätöntä tutkimuksen menetelmävalintojen ja aineiston vuoksi. Välillä Zucman puhuu rikkaista suvuista, välillä yksilöistä. Toisin sanoen

¹⁰⁹ Bach ym. (2025).

kirjan sivulla seikkailevat miljardöörit, satamiljonäärit, ultrarikkaat, ultrarikkaat suvut ja vielä ”miljardöörit”, jotka ovat kaikki vähän eri porukkaa.

Aina ei ole täysin selvää, mistä ryhmästä Zucman kulloinkin puhuu. Syy sekavuuteen lienee se, että Zucman on yhdistellyt kirjassa vauhdikkaasti aiempaa tuotantoaan. Hän on laatinut aiemmin G20-ryhmälle raportin yli miljardin dollarin omaisuuksiin kohdistuvasta globaalista verosta¹¹⁰. Lisäksi hän on suunnitellut jo mainitsemani parlamenttikäsittelyyn päätyneen Ranskan Zucman-veron. Se taas koskee yli 100 miljoonan omaisuuksien verotusta. Zucman siteeraa näitä ehdotuksiaan ristiin rastiin, niin että ainakin lukijan on vaikea pysyä perässä, mistä hän kulloinkin puhuu.

Meikäläisen tyhjätaskun vinkkelistä tarkalla omaisuusrajalla ei tietenkään ole hirveästi väliä, ultrarikas on ultrarikas. Kun Zucman kuitenkin heittelee lukumääräisiä arvioita veron tuotoista, on lukijan oltava koko ajan tarkkana mihin veroon hän tarkkaan ottaen viittaa. Tulkitsen kuitenkin, että kirjan varsinainen ehdotus on itse asiassa yli 100 miljoonan omaisuuksiin kohdistuva vero, siis sama, joka oli päätynyt Ranskan parlamenttiin saakka. Miljardööriverosta puhuminen on markkinointia.

Zucman todistelee vahvasti tutkimukseen ja tilastoihin vedoten, että miljardöörit tai laajemmin ultrarikkaat maksavat hyvin vähän veroja maksukykyensä verrattuna. Kuten sanottua, Zucmanin tarkat luvut ovat kiistanalaisia. Aivan kiistattomasti voidaan kuitenkin todeta, että miljardöörien verotus on yllättävän alhaista siihen nähden miten rikkaita he ovat. Keskeinen syy on, että heidän tuloihinsa on vaikea päästä käsiksi verotuksella.

Merkittävä osa miljardöörien tuloista tulee esimerkiksi osakkeiden arvonnousun kautta. Teknomiljardöörit kuten **Elon Musk** ovat tästä malliesimerkki. Heidän omaisuutensa on kasvanut, kun heidän omistamiensa yritysten arvo on kasvanut. Arvonnousua ei kuitenkaan tyypillisesti veroteta ennen kuin sen realisoi myymällä osakkeita. Silloinkin,

¹¹⁰ Zucman (2024).

kun rikkaat saavat osinkoja tai realisoivat omaisuutta, he voivat hyödyntää erilaisia järjestelyjä, jotka pienentävät verotettavan tulon määrää. Monessa maassa, ei tosin Yhdysvalloissa on esimerkiksi mahdollista suunnata osinkotulot holding-yhtiöön. Ne ovat tällöin yrityksen tuloa, eivätkä kuulu henkilökohtaisen verotuksen piiriin. En ole alan asiantuntija, eikä tässä ole tarvetta mennä yksityiskohtiin. Zucman osoittaa kuitenkin aika uskottavasti, että miljardiluokan ihmisillä on melko hyvät mahdollisuudet verosuunnitella itselleen varsin kohtuullinen veroaste.

Juuri tähän liittyy yksi Zucmanin miljardööriveron erityispiirteistä. Se kohdistuu suoraan omaisuuteen, ei tuloihin. Siksi sitä on Zucmanin mukaan vaikeampi väistää, vaikka omaisuus kasvaisi arvonnousun tai holding-yhtiön kautta. Teknomiljardöörit joutuisivat pulittamaan mukisematta sitä enemmän veroa, mitä korkeammalle heidän yrityksensä osakkeiden arvo kohoaisi.

Toinen ongelma miljardöörien verotuksessa on, että heidän on helppo liikutella globalisoituneessa maailmassa omaisuuttaan paikasta toiseen. Jos heitä aletaan verottaa jossakin maassa ankarammin, he ovat siirtyneet omaisuuksineen muualle ennen kuin verottaja ehti saada kynensä heihin kiinni. Zucmanin ehdotuksessa tämä on ratkaistu niin, että omaisuusveroa joutuu maksamaan ainakin useita vuosia muuttamisen jälkeenkin. Tässä Zucman on muuten alentanut kunnianhimon tasoa aiemmasta G20-ehdotuksestaan, jossa ehdotettiin maailmanlaajuisia veroa. Ehkä hän aivan oikein on ymmärtänyt globaalin verosovun löytämisen olevan lievästi sanottuna melko vaikeaa.

Lyhyesti siis Zucman ehdottaa ultrarikkaille kahden prosentin omaisuusveroa, josta ei pääse eroon muuttamalla.

Onko miljardöörien verottaminen oikein?

Miljardöörien verottamiseen liittyy useita mielenkiintoisia kysymyksiä. Miljardöörien verotuksen etiikka on yksi niistä. Näkemykset tästä

voivat vaihdella aika paljon. Jonkin aikaa sitten Yhdysvaltojen demokraattipuolueen vasemmistosiiven tähtipoliitikko **Alexandria Ocasio-Cortez** aiheutti miedon kohun sanomalla podcastissa, että kukaan ei voi ”ansaita” miljardia dollaria. Niin suuren omaisuuden kartuttaminen vaatii hänen mukaansa aina jotakin vilunkia. Moni vasemmistolainen on varmaankin jollakin tasolla samaa mieltä. Ainakin moni ajattelee, että jättiomaaisuuksista voisi verottaa suurimman osan pois.

Poliittisesta oikeistosta satoi Ocasio-Cortezille vastaväitteitä. Vapaaehtoisen vaihdannan avulla saavutettu jättiomaisuus on tämän näkemyksen mukaan moraalisesti täysin ongelmaton. Innokkaimmat libertaarit varmaankin olisivat sitä mieltä, että miljardiomaisuus on paitsi täysin ansaittu¹¹¹ myös palkinto miljardöörin ympärilleen luomasta hyvinvoinnista.

Minulle miljardöörien rankkakaan verottaminen ei tuota minkäänlaisia moraalisia ongelmia. Uskon markkinatalouteen, mutta markkinatalous ei ole mikään meritokratia, joka jakaa vaurautta sitä ansaitseville. Totta kai omalla ahkeruudella ja fiksulla käyttäytymisellä voi parantaa asemaansa. Kenestäkään ei kuitenkaan tule miljardööriä, koska on muita niin paljon ahkerampi ja parempi ihminen.

Markkinatalous kohdentaa voimavaroja tehokkaasti. Tehokkuus perustuu hintamekanismiin eli siihen, että arvokkaista asioista maksetaan enemmän. Kun asioiden suhteellinen arvo muuttuu uuden tiedon, teknologisen kehityksen tai yhteiskunnallisen muutoksen seurauksena, arvokkaiksi muuttuneiden asioiden omistajat hyötyvät. Joskus arvokkaaksi muuttunut asia on jokin luonnonvara, tavara tai palvelu. Usein se on jokin tietty ammattitaito, teknologinen osaaminen, sijainti tai muu ihmisen tai yrityksen ominaisuus.

Uusi tieto, maailman muutos ja teknologisen kehityksen suunta ovat monesti mahdottomia ennustaa. Siksi niistä hyötyvät eivät hyödy viisauttaan, ahkeruuttaan tai kaukonäköisyyttään vaan oikeastaan ihan

¹¹¹ Nozick (1974).

pelkkää tuuriaan. Näin käy, kun kahdesta yhtä hyvästä matematiikan väitöskirjatutkijasta toisen erikoisala osoittautuu olennaiseksi tekoälyn kehitykselle ja hänestä tulee miljonääri. Toinen jää yliopistolle kyntämään. Kun maapähkinäsato on huono yllättävän kasvitaudin vuoksi, maapähkinävoin tuottajat köyhtyvät mutta maapähkinävaraston omistaja rikastuu.

Sama sattumanvaraisuus koskee riskiä ottavia yrittäjiä. Kukaan ei tiedä etukäteen, mistä teknologiasta tai innovaatiosta tulee menestys. Siksi aivan yhtä ahkerien ja visionääristen yrittäjien kohtalot voivat poiketa kovasti toisistaan ilman heidän omaa ansiotaan tai syytään. Moni miljardööreistä on varmasti tavalla tai toisella poikkeusyksilö, mutta monet aivan yhtä poikkeukselliset yksilöt jäävät verraten köyhiksi.

Markkinatalous on siis moraalisesti sokea järjestelmä. Se ei jaa rikkautta ansioiden perusteella, vaan mukana on aimo annos sattumaa. On kuitenkin tärkeä huomata, että tämä on täysin välttämätön markkinatalouden ominaisuus. Jotta matemaattinen osaaminen ja niukat maapähkinät suuntautuisivat tehokkaasti, hintamekanismin on toimittava juuri näin. Sama koskee uusia teknologioita. Jättimäiset rikkaudet ovat tarpeen, jotta riittävän moni yrittäjä ja rahoittaja lähtisi epävarmaan yritystoimintaan, jossa vain harvat rikastuvat. Markkinatalouden sattumanvaraisuus on sen vaurautta luovan voiman väistämätön ominaisuus.

Juuri tässä on rikkaiden verottamisen ongelma. Rikkauksia ei saa verottaa niin paljon, että markkinatalouden kannustinvaikutukset poistuvat. Lyhyesti sanottuna nykyisiä rikkaita ei voi verottaa verottamatta samalla mahdollisia tulevia rikkaita. Siksi verotuksessa on oltava varovainen. Ei siis siksi, että miljardöörit olisivat jotenkin ansainneet rikkautensa, vaan siksi että miljardöörejä syntyy yhteiskunnallisesti arvokkaiden yritysten ja innovaatioiden sivutuotteena. Siksi on vähän surkeaa, että Suomessa on niin vähän ja verraten köyhiä rikkaita. Se kertoo, ettei täällä ole syntynyt hirveän monta maailmanluokan yritystä.

Ehkä huomautan vielä täysin tarpeettomasti, että markkinatalouden sattumanvaraisuus on ajatuksena monella tavalla vapauttava. Se tarkoittaa esimerkiksi, ettei tarvitse olla kiinnostunut **Bill Gatesin** kirjasuosituksista tai rikkaiden yrittäjien poliittisista näkemyksistä. Mikään ei valitettavasti estä varakkaita esittämästä näkemyksiään sen täydellisen harhan vallassa, että menestys tarkoittaisi heidän olevan jotenkin erityisen kiinnostavia tai tarkkanäköisiä yhteiskunnallisia keskustelijoita.

Miljardöörien verottamisen ongelma ei siis ole se, että verottaminen olisi jotenkin väärin. Sen sijaan veron mahdollisia haittoja on siis arvioitava lähinnä kannustinvaikutusten näkökulmasta.

Miten rikkaita miljardöörit ovat?

Miljardöörien verotuksesta puhuttaessa on tärkeää ymmärtää, kuinka rikkaita miljardöörit ovat. Aika tosi rikkaita, mutta he eivät lopulta omista kovin suurta osuutta kaikesta varallisuudesta.

Otetaan esimerkiksi vaikka Suomi. Esimerkki ei ole täysin edustava, koska miljardöörejä on täällä vähän ja he ovat verraten köyhiä. Kotoisuus kuitenkin korvataan edustavuuden. Suomessa on tätä kirjoitettaessa saatavilla olevien tietojen mukaan seitsemän miljardööriä. Neljä heistä on Koneen omistavan Herlinin suvun jäseniä: **Antti, Heikki, Ilkka** ja **Ilona Herlin**. Sen lisäksi listalle pääsevät vain Planmecan **Heikki Kyöstiä**, Wihurin **Antti Aarnio-Wihuri** ja St1:n **Mika Anttonen**¹¹².

Seitsemän miljardöörin yhteenlaskettu varallisuus on noin 15 miljardia euroa. Viisitoista miljardia on paljon rahaa, mutta kuinka paljon? Zucman suhteuttaa varallisuuden mielellään bruttokansantuotteeseen. Suomen BKT on noin 300 miljardia¹¹³, joten miljardöörien omaisuus on 5 prosenttia BKT:sta. Tämä vertailu ei kuitenkaan ole kovin informatiivinen. BKT on tuloa, ei varallisuutta. Se on karkeasti ottaen kaik-

¹¹² Forbes (2026).

¹¹³ Maailmanpankki (2026).

kien Suomessa vuodessa saatujen tulojen summa. Varallisuutta pitää verrata varallisuuteen, ei tuloihin. Pitäisimme aika hassuna naapurina, joka väittää itseään varakkaaksi koska hänen asuntonsa arvo on puolet toimitusjohtajan vuosipalkasta.

Oikea vertailu vaatiikin miljardiomaisuuden muuttamista tulovirraksi ja katsoa mikä on sen suhde bruttokansantuotteeseen. Tämä voidaan tehdä olettamalla omaisuudelle jokin tuotto prosentti. Omaisuuden tuottama tulovirta on sitten siitä saatava vuotuinen tuotto. Jos käytetään konservatiivista neljän prosentin riskitöntä tuottoa¹¹⁴, 15 miljardia tuottaa noin 600 miljoonaa vuodessa. Se on noin 0,2 prosenttia BKT:sta. Ei mikään pikkusumma, mutta suhteellisen vaatimaton kuitenkin koko Suomen tuloihin verrattuna.

Yritetään vielä hahmottaa, kuinka suuren osuuden kaikesta varallisuudesta miljardöörit omistavat. Suomessa kotitalouksien eli karkeasti perheiden keskimääräinen varallisuus on noin 230 000 ja kotitalouksia on hieman alle kolme miljoonaa. Toisin sanoen kotitalouksien kokonaisvarallisuus on tästä karkeasti laskettuna noin 600 miljardia. Miljardöörien varallisuus on tästä noin kaksi ja puoli prosenttia. Tämä ei ole vähän, ottaen huomioon, että muita omistajia on viisi ja puoli miljoonaa. Erityisen suuri osa kokonaisuudesta se ei kuitenkaan ole. Laskuista puuttuu lisäksi julkisessa omistuksessa oleva varallisuus. Jos tämä otetaan mukaan, Suomen kokonaisvarallisuus nousee biljoonaluokkaan. Vastaavasti miljardöörien osuus pienenee varsin pieneksi. Toisin sanoen miljardöörit ovat satumaisen rikkaita, mutta omistavat loppujen lopuksi varsin pienen osan kansakunnan kokonaisvarallisuudesta.

Jos äsken mainittu tavallisten perheiden keskimääräinen varallisuus tuntuu yllättävän suurelta, kysymys on valitusta mittarista. Luku 230 000 euroa on varallisuuden keskiarvo. Keskiarvoa vääntävät ylöspäin harvojen perheiden isot varallisuudet. Paremminkin tavisten omaisuutta

¹¹⁴ Zucman käyttää korkeampaa, kuuden prosentin tuottoa. Neljä prosenttia on kuitenkin tavanomaisempi konservatiivinen taso. Laadullisesti valinta ei vaikuta tuloksiin.

kuvaa mediaanivarallisuus. Kun kaikki perheet pannaan jonoon köyhästä rikkaimpaan, mediaani on keskimmäisen perheen varallisuus. Mediaanivarallisuus on vain vähän alle 100 000. Puolet perheistä on siis tätä rikkaampia, puolet tätä köyhempiä.

Toinen varallisuustarkasteluja sotkeva seikka on kotitalouksien elinkaari. Suurin osa ihmisistä aloittaa suhteellisen alhaiselta varallisuustasolta. Varallisuutta karttuu sitten ajan mukana. Siksi on kiinnostavaa katsoa, mikä on mediaanivarallisuus siinä iässä, kun perheet ovat varakkaimmillaan eli sen jälkeen, kun suurituloisin perheenjäsen on täyttänyt 55. Tuolloin mediaanivarallisuus on noin 180 000. Toisin sanoen esimerkiksi Antti Herlinin noin neljän miljardin varallisuus siis vastaa noin 24 000 mediaaniperheen elinaikanaan kerryttämää varallisuutta. Hän on siis tolkkottoman rikas. Joskus kuitenkin esitetään väitteitä, joiden mukaan miljardöörien omaisuus vastaa miljoonien tavisten omaisuutta. Mediaaniperheeseen verrattuna näin ei ole.

Huomautan, että kaikki esittämäni laskutoimitukset tähän saakka ja tästä eteenpäin ovat vähän sinne päin. Tarkoitus on vain puhua asioiden suuruusluokasta. Anteeksipyyntöni niille, jotka tietävät paremmin.

Yksi tarkentava huomio on paikallaan. Kuten jo totesin, Suomessa miljardöörejä on vähän ja heidän omaisuutensa on suhteellisen pieni. Esimerkiksi Zucmanin kotimaassa Ranskassa miljardöörejä on kymmenittäin ja heidän yhteenlaskettu omaisuutensa on sadoissa miljardeissa. Heidän omistuksiensa BKT-suhdekin on 20 prosenttia, ellei enemmän. Yhdysvalloissa miljardöörien omaisuuden suhde BKT:hen on vielä tätäkin suurempi¹¹⁵. Kummassakin se on paljon korkeampi kuin Suomen 5 prosenttia. Kaikki äsken Suomesta sanomani pätee silti myös Ranskaan ja Yhdysvaltoihin, tosin pikkuisen heikommin. Miljardöörien osuus kokonaisvarallisuudesta on suhteellisen pieni prosentti.

Toinen tarkennus on se, että olen käyttänyt tässä koko ajan tietoja miljardööreistä, koska heidän omaisuustietonsa on helposti saatavilla

¹¹⁵ Collins ym. (2024), Maailmanpankki (2026).

kansainvälisistä rikkaiden omaisuutta arvioivista lähteistä. Zucmanin versio miljardööriverosta osuisi siis kuitenkin ainakin jossakin versiossaan myös vähän köyhempiin satamiljonääreihin. Tästä joukosta on kuitenkin vaikeampi saada tietoa. Karkea arvio voisi olla, että tämä joukko yhteensä omistaa korkeintaan saman verran kuin miljardöörit. Esimerkiksi Zucman arvioi veronsa veropohjan olevan Ranskassa vähän alle kaksinkertainen pelkkiin miljardööreihin verrattuna. Jos Suomen varallisuusjakauma on suurin piirtein saman muotoinen sama pätee myös täällä.

Jos näin on, äskeiset laskelmat on helppo toistaa. Vähän laajemman superrikkaiden joukon omistusosuudet nousevat kaksinkertaisiksi pelkkiin miljardööreihin verrattuna. Kysymys on edelleen yhä varsin pienestä kokonaisvarallisuuden osasta.

Tiivistettynä: ultrarikkaat ovat todella rikkaita. Verraten köyhän suomalaismiljardöörinkin omaisuus on keskikokoisen kaupungin perheiden yhteenlasketun varallisuuden suuruinen. Kokonaisvarallisuudesta ultrarikkaat omistavat erityisesti Suomessa kuitenkin pienen osan. Tässä toki verrataan miljardöörejä meihin suomalaisiin, jotka kuitenkin olemme aika rikkaita. Joku voisi sanoa, että oikea vertailukohta ovat maailman köyhät. Maailmassa on tietenkin valtavasti ihmisiä, jotka eivät omista paljon mitään. Heidän ongelmansa ei kuitenkaan ole, että he ovat köyhiä miljardööreihin verrattuna. Ongelma on, että me suomalaiset tavan tallaajatkin olemme heihin verrattuna satumaisen rikkaita. Heillä ei ole juuri mitään.

Paljonko miljardöörit maksavat veroja?

Palataan Zucmanin väitteeseen, että rikkaat maksavat vähän veroja. Yritetään valottaa hänen ajattelutapaansa kotimaisella esimerkillä. Verotietojen mukaan Suomen rikkaimman henkilön eli Antti Herlinin tulot olivat 14 miljoonaa euroa vuonna 2024. Tästä hän maksoi veroja 35 pro-

senttia eli vähän alle viisi miljoonaa. Tavallisesta veronmaksajasta nämä kuulostavat isoilta luvuilta.

Herlinin omaisuus on kuitenkin lähes neljä miljardia, kuten aiemmin kävi ilmi. Käyttäen edelleen maltillista 4 prosentin tuottoa tämä omaisuus vastaa vuotuista yli 150 miljoonan tulovirtaa. Viiden miljoonan vero on hyvin pieni osuus tästä luvusta. Tässä mielessä Suomen rikkaimman veroprosentti on alhainen. Juuri tämä on Zucmanin pointti. Todella rikkaat eivät nosta kuin pienen osan varallisuutensa karttumisesta verotettavana tulona. Verottaja pääsee käsiksi vain siihen osaan tulosta, jonka rikkaat nostavat pakon edessä tulona rahoittaakseen kuluksensa. Tämä kulutus on toki usein melko ruhtinaallista, mutta silti pieni osa heille vuosittain kertyvästä lisävarallisuudesta.

Varallisuus karttuu rikkaille esimerkiksi osakkeiden arvonnousun tai varallisuudenhoitoyhtiöön kertyvien tuottojen muodossa. Omaisuuden lisääntyminen on tietysti ihan yhtä lailla tuloa kuin tavallisen tallaajan palkka tai vaatimattomat osinkotulot. Rikkailla vain ei ole tarvetta nostaa tuloa yrityksistä, koska heidän tulonsa ylittävät moninkertaisesti heidän kulutustarpeensa. Samanlaisia konsteja käyttävät muuten Suomessa monet rikkaat mutta eivät ultrarikkaat. Asianajotoimistojen osakkaat, yrittäjät, lääkärit ja nykyisin myös influensserit käyttävät holding-yhtiöitä verosuunnittelun välineinä. Oikeastaan kuka tahansa, joka pystyy hankkimaan sen hetkisen kulutustarpeensa ylittäviä tuloja yrityksen kautta voi hyödyntää tällaisia järjestelyjä.

Zucmanin mielestä on väärä, että superrikkaat pääsevät välttämään verotuksen vain koska heidän ei tarvitse kuluttaa kaikkia tulojaan. Koska hänen miljardööri- tai satamiljonääriveronsa osuisi omaisuuteen, ei olisi väliä realisoidaanko sen tuottoja tai edes tuleeko omaisuudesta tuottoja. Kaksi prosenttia lähtisi joka tapauksessa valtion taskuun joka vuosi.

Zucman ei ole ilmeisen väärässä. On kuitenkin syytä huomata, että realisoimattomien tuottojen jättäminen verottamatta ei sekään ole ilmeisen väärä. Yksi syy jättää ne verottamatta on realisoimattomaan

varallisuuteen liittyvä epävarmuus ja arvon vaihtelu. Yrityksen osakkeiden arvo voi vaihdella rajustikin, eikä ole selvää paljonko niistä saa ennen kuin ne pistää lihoiksi. Listaamattomien yritysten arvon määrittäminen voi olla epäselvää. Realisoimaton varallisuus voi myös olla epälikvidiä, jolloin omistajalla ei välttämättä ole käteistä veronmaksuun. Zucman torjuu nämä argumentit kätevästi sallimalla mallissaan verojen maksamisen osakkeina. Minustakaan ne eivät itsessään tuomitse miljardööri-vero.

Parempi vastaväite on, että verotuksen tulisikin kohdistua juuri kulutukseen. Kulutus tarkoittaa taloudellisten resurssien käyttöä ja sitä on järkevää verottaa. Sen sijaan ei kannata verottaa varallisuuden kerryttämistä, joka on säästämistä eli kulutuksen siirtoa. Kaikki varallisuus tulee lopulta verotettavaksi, kun se joskus kulutetaan. Kulutus on aina varallisuuden keräämisen lopullinen päämäärä. Voi olla, että kuluu vuosia, jopa sukupolvia ennen kuin varat kulutetaan. Lopulta verottaja pääsee kuitenkin niihin kiinni.

Zucman kiistää tämän toteamalla, että varallisuutta ei välttämättä tarvitse realisoida oikeastaan koskaan. Sen voi siirtää sukupolvelta toiselle. Perintöveronkin voi kiertää erilaisilla huojennuksilla. Zucman puhuu tässä Ranskan ja Ison-Britannian tilanteesta, eikä Suomen. En ole perintöverojärjestelmän asiantuntija. Meilläkin käytössä on erilaisia sukupolvenvaihdoshuojennuksia perheyriyksiin liittyvistä perintöveroista. Jotain Suomessa lienee kuitenkin pakko maksaa päätellen siitä tarmosta, jolla suomalaiset rikkaat ja heidän lobbarinsa ovat ajaneet perintöveron poistamista.

Itse kuitenkin mietin, mitä hyötyä kenellekään on sellaisesta omaisuudesta, jonka tuottoja ei koskaan realisoida kulutukseksi. Filosofisesti orientoitunut henkilö voisi jopa kysyä, onko rikkaus, joka ei koskaan näy kulutuksessa, rikkautta ollenkaan. Zucmanilla on kuitenkin tähän vastaväite. Hän sanoo, että vaikka varallisuutta ei kulutettaisi, sitä voidaan käyttää taloudellisen ja muun vallankäytön välineenä.

Toinen tärkeä näkökulma on, että tulovero ei ole ainoa vero, joka kohdistuu rikkaisiin. Rikkaiden rikkaus on usein yritysvarallisuutta. Niinpä yritysverot todennäköisesti kohdistuvat heihin tavanomaista enemmän. On kuitenkin yllättävän vaikeaa mitata yritysverojen kohdentumista. Kuten jo totesin, rikkaiden veroprosentin laskeminen on taloustieteessä kiistelty asia. Yritysverojen kohdentuminen on yksi keskeinen kiistan aihe.

Zucman ei kuitenkaan anna tällaisten monimutkaisten pohdintojen juuri hidastaa menoaan. Hän vain toteaa, että miljardöörit maksavat vähän veroja ja heidän pitäisi maksaa enemmän. Syynä eivät ole taloudelliset hienoudet, vaan aivan yksinkertaisesti reiluus. Myös rikkaiden pitäisi osallistua julkisten menojen kattamiseen. Voi olla, että hänen argumenttinsa eivät ole erityisen hienostuneita. Uskon kuitenkin, että monen kansalaisen oikeustaju on aika lähellä Zucmanin näkemyksiä. Miljardöörit maksavat maksukykyensä nähden vähän veroja ja olisi oikein, jos he joutuisivat maksamaan enemmän.

Miljardööriveron kireys ja tuotto

Miljardööriveron kuten muiden omaisuusverojen kireyden arvioimisessa joudutaan jälleen muuttamaan omaisuus tulovirraksi. Näin veroa voidaan verrata muihin verotyyppeihin, jotka peritään lähes kaikki tuloista. Aiemmin käytin varovaista neljän prosentin tuottoarviota varallisuudelle. Kahden prosentin Zucman-vero nappaisi siis puolet tästä tuotosta. Se siis vastaisi neljän prosentin tuotolla aika kovaa viidenkymmenen prosentin pääomatuloveroa.

Zucman sanoo kuitenkin ultrarikkaiden omaisuuden tuottavan pitkällä aikavälillä keskimäärin kuusi prosenttia vuodessa. Tämä tuottotaso on täysin mahdollinen. Jotkut miljardöörit ovat saaneet paljon suurempaakin tuottoa sijoituksilleen, ajatellaan vaikkapa Elon Muskin ällistytävän nopeaa varallisuuden kasvua. Joka tapauksessa kuuden prosentin tuottoarviolla kahden prosentin omaisuusvero vastaisi noin kolmen-

kymmenen prosentin pääomatuloveroa. Tämä on Zucmanin mukaan siinä mielessä oikea taso, että se vastaisi suurin piirtein muiden hyväntuloisten muttei ultrarikkaiden veroastetta. Siis niiden ihmisten, joilla on ihan hyvät tulot muttei vielä miljardöörien mahdollisuuksia väistellä veroja. Zucman-vero vastaisi siis tuottoarviosta riippuen 30–50 prosentin pääomatuloveroa.

Seuraava kysymys on, kuinka paljon verotuloja verolla voitaisiin kerätä tai oikeastaan kuinka suuri osa vaikkapa valtion menoista voitaisiin kattaa miljardööriverolla. Suomessa valtion budjetti on hyvinvointialueuudistuksen jälkeen noin 90 miljardia. Julkiset menot kokonaisuutena ovat huomattavasti suuremmat, kun mukana ovat kuntien menot ja työeläkkeet. Pysytään yksinkertaisuuden vuoksi kuitenkin valtion budjetissa.

Kaksi prosenttia suomalaisten miljardöörien 15 miljardin omaisuudesta on 300 miljoonaa. Sillä voitaisiin kattaa noin 0,3 prosenttia valtion menoista. Tämäkin on toki rahaa, mutta aika vähäpätöisestä verotulosta olisi kysymys. Jos käytetään aiempaa arvausta siitä, että satamiljonääriveron tuotto olisi noin kaksinkertainen, tulos olisi 0,6 prosenttia. Näihin lukuihin sisältyy siis oletus, ettei veron asettaminen mitenkään vaikuttaisi ilmoitettuihin omaisuuksiin. Kysymyksessä olisi siis merkittävä, mutta ei kovin suuri verokertymä. Toinen tapa tarkastella asiaa on miettiä kuinka suuren osan julkisen sektorin ammottavasta alijäämästä¹¹⁶ verolla voitaisiin kattaa. Vastaus on, että puhtaalla miljardööriverolla noin 3 prosenttia ja satamiljonääriverolla 6 prosenttia. On siis turha odottaa ratkaisua julkistalouden ongelmiin miljardööreiltä.

Itse asiassa vaikka takavarikoitaisiin miljardöörien koko omaisuus, sillä voitaisiin neljän prosentin tuottoarviolla rahoittaa vain 0,6 prosenttia valtion menoista joka vuosi. Miljardööri- tai edes satamiljonäärivero ei siis olisi ratkaisu Suomen julkisen talouden ongelmiin. Zucman ei tietenkään ajattele Suomea, vaan Ranskaa ja muuta niin sanottua suurta

¹¹⁶ Tilastokeskus (2026).

maailmaa. Siellä rikkaita on enemmän ja he ovat rikkaampia. Silti Zucman itse ei arvioi tuoton olevan jättimäinen Ranskassakaan. Se on kuitenkin merkittävästi suurempi kuin Suomessa, vähän yli puolesta yhteen prosenttiin bruttokansantuotteesta.

Miljardööriveron ongelmat

Zucman perustelee siis veroaan lähinnä oikeudenmukaisuudella. Kun julkiset taloudet ovat vaikeuksissa monissa kehittyneissä maissa on yksinkertaisesti väärin, että ultrarikkaat pääsevät luistelemaan. Oikeudenmukaisuus on tietysti aina katsojan silmässä. Kuten sanottua, en ainakaan itse pidä miljardöörien verottamista mitenkään moraalisesti ongelmallisena. Siksi minusta olennaiset kysymykset liittyvätkin lähinnä siihen toimisiko vero, saataisiinko sillä todella kerättyä merkittävästi varoja ja olisiko sillä haitallisia sivuvaikutuksia.

Minulla on epäilykseni. Ensimmäisestä epäilyksestä puhuttiin jo. Suomessa superrikkaiden verotuksesta saatavat tulot jäisivät vähäisiksi, vaikka kaikki ultrarikkaat maksaisivat mukisematta. Missään tapauksessa miljardöörivero ei olisi oleellinen osa julkistalouden ongelmien ratkaisua. Suuremmissa Euroopan maissa kuten Ranskassa ja Britanniassa on enemmän suuria omaisuuksia. Vero tuottaisi niissä enemmän. Tuotto ei kuitenkaan olisi mitenkään ratkaiseva, vaikka kaikki maksaisivat.

Toinen epäily liittyy juuri siihen, pulittaisivatko miljardöörit kiltisti veronsa. Zucman itse mainitsee monta kertaa, miten taitavia ponsarit ovat verojen välttelyssä. Itse asiassa hänestä yksi miljardööriveron keskeisistä hyödyistä on sen kiertämisen vaikeus. Hän korostaa miten paljon vaikeampaa omaisuutta on piilottaa kuin tuloja. Zucman saattaa kuitenkin aliarvioida verojuristien ja -konsulttien kekseliäisyyttä. Jos tällainen vero syntyisi, sen välttämisestä tulisi erittäin kannattava bisnes. Itse asiassa Zucman-veroa kritisoineet ekonomistit arvioivatkin, että sen tuotto olisi vain suurin piirtein neljäsosa siitä, mitä Zucman väittää¹¹⁷.

¹¹⁷ Imbach ym. (2025).

Syynä nihkeään arvioon on keskeisesti juuri rikkaiden kyky piilottaa omaisuuttaan kikkailemalla.

Yksi tärkeä verovälttelyn muoto on siirtää omaisuutta jonnekin missä sitä verotetaan vähemmän. Zucmanin ehdotuksessa tämä yritettäisiin estää pakottamalla kansalaiset maksamaan veroa vielä vuosia ulkomaille muuttamisen jälkeen. On vaikea sanoa kuinka hyvin tämä toimisi. Zucman viittaa tässä Yhdysvaltoihin. Yhdysvallat verottaa ulkomailta asuvia kansalaisiaan ja kohdistaa kansalaisuudesta luopuvien omaisuuteen maastapoistumisveron. Nämä toimet kohdistuvat kuitenkin jo kerrytettyyn varallisuuteen. Luultavasti tulevat miljardöörit osaisivat kartuttaa omaisuuttaan paikoissa, joissa veroilmasto on suhteellisen lauha.

Tuntuukin, että Zucman-veron pitäisi olla globaali, jotta verotus omaisuuksia siirtelemällä voitaisiin välttää. Itse asiassa Zucmanin aiemmassa G20-maille tehdyssä veroehdotuksessa vero on nimenomaan maailmanlaajuinen. Jostakin syystä uudessa kirjassa globaalin veron ajatuksesta on luovuttu. Tämä on mielenkiintoista siksikin, että Zucman hehkuttaa mielellään äskettäin voimaantullutta globaalia vähimmäisyrittysveroa¹¹⁸ esimerkkinä verovälttelyn vastaisen taistelun mahdollisuuksista. Kysymys voi olla ainakin kahdesta asiasta. Joko selvästi aika nopeasti alun perin ranskaksi kirjoitettu kirja on tarkoitettu Ranskan markkinoille tukemaan parlamenttitaistelua. Toinen syy voi olla, että Zucman on lannistunut eikä pidä globaalia miljardööriveroa realistisena. Oli miten oli, miljardöörien verottaminen yhdessä maassa on globaalien pääomaliikkeiden maailmassa erittäin vaikeaa.

Muitakin verovälttelyn muotoja on olemassa kuin omaisuuden siirtäminen. Zucman sanoo oman veronsa olevan vähemmän altis niille kuin aiemmat varallisuusverot. Varallisuusverothan on lakkautettu monessa maassa, myös Suomessa osittain juuri niiden veropohjan aukkojen vuoksi. Zucman-verossa aukkoja olisi vähemmän, koska se kohdistuisi kaikkeen omaisuuteen ilman erilaisia vähennyksiä. Vähennyksiä ei Zuc-

¹¹⁸ OECD (2026).

manin mukaan tarvita, koska veron kohderyhmä on niin varakas. Sata-miljonäärejä ei tarvitse suojella vähennyksillä.

Edelleen Zucman aliarvioi minusta rikkaiden kyvyn verosuunnitella myös miljardöriveron olosuhteissa. Kysymys on kuitenkin kiinnostava, kun Zucmanin ehdotusta verrataan muihin viimeaikaisiin rikkaisiin kohdistuviin veroehdotuksiin. Suomessa esimerkiksi vasemmistoliitto on ehdottanut puolen prosentin ”miljonääriveroa”, jota maksaisivat kaikki yli miljoonan omaisuuden omistajat. Koska osa miljonääreistä on verraten varattomia, vasemmistoliiton mallissa oma asunto jäisi verotettavan omaisuuden ulkopuolelle¹¹⁹. Tämä on hyvä esimerkki Zucmanin tarkoittamasta veropohjan reikäisyydestä. Poliittisista syistä on pakko jättää Kulosaaren miljoonahuvila verottamatta, vaikka paljon pienempää osakesalkkua verotetaan. Samalla luodaan kannustimia kikkailla omaisuuslajeilla.

Kannustimista puheenollen Zucman ei puhu juurikaan rikkaiden verotukseen liittyvistä kaikkein suurimmista kysymyksistä. Omaisuuden piilottaminen on ongelma verotulojen näkökulmasta. Paljon suurempi ongelma on kuitenkin jos omaisuuksia jää kokonaan syntymättä verojen vuoksi. Kuten jo todettiin, rikkaita syntyy hyvien yritysten ja merkittävien innovaatioiden sivutuotteena. Vain harvasta yrityksestä tulee menestys, vain harvasta innovaatiosta superhitti. Etukäteen on mahdotonta tietää mistä. Onnistumisen palkintojen on oltava suuria, jotta riittävän moni lähtee yrittämään.

Verotuksen vaikutuksesta innovaatioihin on olemassa laaja viimeaikainen taloustieteellinen kirjallisuus. Tuloksena on, että huipputuloisten verotuksella on suuri merkitys siihen, kuinka paljon ja kuinka laadukkaita innovaatioita syntyy. Verotus vaikuttaa myös siihen, minne innovaattorit suuntaavat innovoimaan¹²⁰. Miljardörivero on toki hyvin poikkeuksellinen vero jopa rikkaiden verojen joukossa. Se koh-

119 Vasemmistoliitto (2022).

120 Esim. Akcigit ja Stantcheva (2022), Akcigit ym. (2022).

distuu hyvin pieneen joukkoon hyvin suuria omaisuuksia. On kuitenkin Zucmanilta melko uskaliaista jättää tämä asia kokonaan käsittelemättä. Jos vero haittaa innovaatiotoimintaa, nämä haittavaikutukset ovat aivan eri kertaluokkaa kuin verolla kerättävät melko vaatimattomat varat.

Ranskalainen taloustieteen nobelisti, kasvatutkija **Philippe Aghion** kritisoi Zucmania juuri tästä. Hänen mukaansa Zucman-vero tuomitsisi Ranskan tuottamaan ikuisesti *Camembert*-juustoa huipputeknologian sijasta¹²¹.

Zucmanilla on vielä yksi perustelu verolleen, nimittäin miljardöörien kyky muuttaa varallisuuttaan poliittiseksi vallaksi. Ainakin Yhdysvalloissa rikkaiden vaikutusvalta politiikassa on todella saavuttanut vaaralliset mittasuhteet¹²². Suomessa sen sijaan pidän miljardöörien valtapyrkimysten uhkaa varsin maltillisena. Valppaana kannattaa tietysti aina olla. En kuitenkaan aivan ymmärrä, miten onnistunutkaan kahden prosentin miljardörivero poistaisi tämän ongelman. Vaikka Elon Muskin omaisuudesta olisi verotettu 2 prosenttia joka vuosi, hän olisi edelleen tähtitieteellisen varakas ja kykenisi aivan yhtä sekoittamaan politiikkaa rahoillaan. Uudet ultrarikkaat rikastuvat tyypillisesti niin nopeasti, ettei kovakaan omaisuusvero hidasta menoa juurikaan. Vero olisikin toiminut ainoastaan, jos se olisi estänyt Muskia koskaan rikastumasta. Tämä olisi kuitenkin saattanut tarkoittaa, että myös osa hänen yritystensä tuottamasta hyödystä olisi jäänyt syntymättä.

Zucman ajattelee liikaa rikkaita

Zucmanin vero ei siis välttämättä ole kovin hyvä ajatus. Hänen kirjansa osuu kuitenkin yhteen globaalin kapitalismin kipukohdista. Hyvinvointivaltio ja muut julkiset menot on rahoitettava veroja keräämällä. Oikeudenmukaisuus ja yhteiskunnallinen sopusointu edellyttävät, että

121 Johnston (2025).

122 Esim. Silverman (2025) käsittelee asiaa melko vauhdikkaasti.

myös rikkaat osallistuvat veronmaksuun. Globalisaation ansiosta rikkaat kuten heidän rahansakin liikkuvat helposti sinne, missä verot ovat alhaimmat. Tuottavimmat työntekijät ja keksijätähdet menevät työskentelemään ja innovoimaan sinne missä olosuhteet ovat parhaat. Yksi näistä hyvistä olosuhteista on alhainen verotus.

Tilanne aiheuttaa aidon ongelman. Miten järjestää oikeudenmukainen ja reilulta tuntuva verotus ilman, että rahat, yritykset ja innovaatiot kaikkoon? Zucman ei ehkä onnistu ratkaisemaan ongelmaa, mutta hän kysyy oikean kysymyksen.

Zucmanin suurin ongelma on kuitenkin, että hän on liian kiinnostunut rikkaista ja verotuksesta, liian vähän köyhistä ja kasvusta. Sama tauti vaivaa hänen yhteistyökumppaniaan ja mentoriaan Pikettyä. On tärkeää, että veroja kerätään ja että rikkaat maksavat osuutensa. Vielä tärkeämpää on kuitenkin kasvu. Köyhyys ei poistu uudelleenjakamalla, vaan ainoastaan kasvun ansiosta. Niin kehittyneiden maiden huono-osaisten kuin maailman köyhienkin kannalta on olennaista, että syntyy uutta yritystoimintaa ja uusia keksintöjä. Näiden mukana syntyy myös rikkaita. Rikastuneita pitää verottaa, mutta ei niin paljon, että rikastuminen tyrehtyy.

Markkinataloutta kannattaa puolustaa

Kirjahankkeeni keskeinen lähtökohta oli markkinatalouden kohtaaman kritiikin moninaisuus. Luettelin johdantoluvussa useita erilaisia markkinatalouskriittisiä suuntauksia. Kirjoittaessani kävi kuitenkin ilmeiseksi, että vaikka kriitikkojen aatteelliset ja älylliset lähtökohdat ovat hyvin erilaisia, heidän ajatuksissaan on itse asiassa hyvin paljon yhteistä. Eri-tyisesti radikaalimmissa puheenvuoroissa toistuvat tietyt samat teemat, olipa kritiikki oikeistolaista tai vasemmistolaista, katolista tai feminististä.

Ympäristön tuhoutuminen on yksi keskeisimmistä. Kapitalismi nähdään syylliseksi ilmastonmuutokseen ja luontokatoon. Eriarvoisuuden ja epätasa-arvon synnyttäminen on toinen asia, mistä markkinataloutta syytetään. Kolmas asia on globaalin kapitalismin aiheuttama paikallisten yhteisöjen ja kulttuurien tuhoutuminen.

Kaikki nämä ilmiöt ovat todellisia. Radikaaleja kapitalismin kritiikoita vaivaa kuitenkin aina sama ongelma. He eivät vertaa kapitalismia toisiin toteuttamiskelpoisiin talous- ja yhteiskuntajärjestelmiin, vaan mielikuvituksen tuotetta oleviin ihanneyhteiskuntiin. Niihin verrattuna kapitalismi tai mikä tahansa todellinen järjestelmä vaikuttaa tietenkin epätyytyttävältä. Todellisissa talousjärjestelmissä on aina vikoja ja puut-

teita, usein pahojakin. Vain kuvitteellisissa donitsitalouksissa tai kristityn herätyksen kokeneissa ihannemaailmoissa ei ole ongelmia.

Täydellisistä yhteiskunnista ja vallankumouksellisesta muutoksesta haaveilu saa kriitikot sulkemaan silmänsä markkinatalouden saavutuksilta. Hintamekanismiin, yksityiseen yritteliäisyyteen ja kansainväliseen kauppaan perustuva talousjärjestelmä on osoittautunut ylivertaiseksi vaurauden tuottamiskoneeksi. Meistä jokaisen elanto on täydellisesti riippuvainen miljoonien, ellei miljardien ihmisten yhteistoiminnasta. Jokaisen arjessa käyttämämme tavarantoimintaan on osallistunut tuhansia meille tuntemattomia ihmisiä ympäri maailman. Markkinatalous on ainoa tunnettu järjestelmä, joka pystyy synnyttämään tämän elämää ylläpitävän yhteistyön.

Radikaalit markkinatalouden kriitikot ovat niin tottuneita markkinatalouden tuottamaan hyvinvointiin, että he eivät osaa ihmetellä sitä. He pitävät itsestään selvänä, että mikä tahansa muukin talousjärjestelmä pystyy samaan, vieläpä ilman markkinatalouden väitettyjä haittapuolia. Kriitikot eivät ihastele sitä, miten suuri saavutus on ollut nostaa ennennäkemätön määrä ihmisiä köyhyydestä. Täydellisessä maailmassa nimitäin kukaan ei olisi köyhä.

Markkinatalouden luoma hyvinvointi ei kuitenkaan ole mikään itsestäänselvyys. Se on hyvin erityinen asia. Jokaisen vaihtoehtoisen talousjärjestelmän esittäjän pitäisi ensi töikseen selittää, miten säälliselle elintasolle välttämätön globaali taloudellinen yhteistoiminta hänen mallissaan järjestettäisiin. Yksikään radikaali kriitikko ei kuitenkaan ole vaivautunut ajattelemaan tätä perusasiaa.

Samanlaisista lähtökohdista kumpuaa myös kapitalismikritiikkiä vaivaava kasvukielteisyyys. Kun nykyistä elintasoja pidetään itsestään selvänä, unohtuu, miten tuore ilmiö se on. Elämämme terveellisessä, kulttuurisesti monipuolisessa ympäristössä hyvin ravittuna ja koulutettuna on kokonaan vain parin vuosisadan aikana tapahtuneen talouskasvun ansiota. Kasvukriitikot haluaisivat pysäyttää tämän kehityksen tai vaa-

tivat jopa sen peruuttamista. On tietenkin selvää, että kasvun on tapahduttava ympäristöä tuhoamatta. Sen edistäminen on kuitenkin ilmeinen moraalinen välttämättömyys. Erityisen tärkeää on toistaa kasvuihme niissä maailmankolkissa, jossa vieläkin eletään sietämättömässä köyhyydessä.

Keskittyminen vallankumouksellisiin ihanneyhteiskuntiin ei myöskään auta ratkaisemaan suuria ongelmia, kuten ilmastonmuutosta. Ilmastonmuutos johtuu siitä, että fossiilisiin polttoaineisiin perustuvalla teknologialla nykyinen elintaso tuottaa väistämättä hiilidioksidipäästöjä. Mikä tahansa talousjärjestelmä, joka tuottaisi saman elintason tuottaisi samat päästöt. Talousjärjestelmän vaihtaminen ei siis auta, elleimme halua köyhtyä. On siis vaihdettava teknologiaa, ei meitä rikastuttavaa järjestelmää. Teknologian vaihtaminen ei tapahdu itsestään. Sille on luotava kannustimia verojen, kiintiöiden, päästökaupan ynnä muiden konstien avulla. On tehtävä valtava joukko erilaisia toimia, jotta päästöt saadaan vähenemään. Tässä voidaan onnistua, kunhan vain keskitytään siihen, mikä on olennaista eli päästöjen vähentämiseen, eikä mielikuvitustalouksien rakentamiseen.

On siis keskityttävä ratkaisemaan ongelmia todellisessa yhteiskunnassa vallankumouksellisesta muutoksesta haaveilun sijasta. Ihmiskunta ei myöskään ole muuttumassa moraalisesti paremmaksi. Ratkaisut on siksi suunniteltava meille todellisille, epätäydellisille ihmisille. Ongelmat ovat vaikeita juuri inhimillisen vajavaisuuden, eturistiriitojen ja aatteellisten erimielisyyksien vuoksi. Näiden ihmiskunnan ikuisten kumppanien häviämisestä tai hävittämisestä haaveilu on yksi pahimmista yhteiskunnallista ajattelua riivaavista vitsauksista.

Ympäristö- ja yhteiskunnallisten ongelmien tunnistaminen ei myöskään edellytä yksilökeskeisyyden hylkäämistä. Individualismi ei tarkoita välinpitämättömyyttä muista, se tarkoittaa vain ettei kollektiiveilla ole niiden jäsenten edut ylittäviä intressejä. Ilmastonmuutoksen haitat on torjuttava, koska ne ovat haittoja yksilöille.

Äsken sanomani koskee radikaalia kapitalismikritiikkiä. Olen käsitellyt kirjasessani myös kapitalismin vähittäistä parantamista ehdottavia markkinatalouden kriitikoita. Heihin lukeutuvat esimerkiksi Oren Cass, Dani Rodrik ja Gabriel Zucman. Tällainen kritiikki on juuri sitä, mitä maailma tarvitsee. Mainitut kirjoittajat tekevät enemmän tai vähemmän selkeästi esitettyjä ehdotuksia havaittujen epäkohtien korjaamiseksi. Vaikka en ole kaikesta heidän kanssaan samaa mieltä, rakentava vuoropuhelu on mahdollista, koska meitä elähdyttää sama ongelmanratkaisun eetos.

Kaikesta huolimatta olen kuitenkin oppinut kirjahankkeen aikana yhtä ja toista. Lähes kaikilla kiistakumppaneillani on ollut jotakin tärkeää sanottavaa. Annan tässä vain muutamia esimerkkejä. *Feminismiä talouteen* avasi silmiäni kotona tapahtuvan työn, erityisesti hoivan kustannusten puuttumiseen talouspoliittisesta keskustelusta. Asia on erityisen ajankohtainen nyt, kun julkista taloutta halutaan laittaa kuntoon lisäämällä perheiden hoivavastuuta. Zucman pakotti miettimään kriittisesti kapitalismin sivutuotteenaan synnyttämien ultrarikkauksien oikeutusta.

Franciscus näytti, että taloutta voi katsella kokonaan eri tavalla kuin mihin olen tottunut. Siinä missä itse olen ajatellut taloudellista toime-liaisuutta vain arkisena elatuksen hankkimisena, Franciscus näkee paljon syvempiä merkityksiä. Samanlainen toki paljon kouriintuntuvampi oivallus syntyi, kun Cass ja Rodrik pakottivat minut kyseenalaistamaan yksiulotteisen näkemykseni työn merkityksestä. Työn ajatteleva muuna kuin pelkkänä tulolähteenä haastaa monia vakiintuneita käsityksiäni markkinataloudesta ja hyvinvointivalttiosta.

Jos Cass ja Rodrik ovat oikeassa, ei riitä, että ihmiset vakuutetaan markkinatalouden luovan tuhon aiheuttamia taloudellisia iskuja vastaan. Sen lisäksi on pystyttävä suojaamaan hyvien työpaikkojen luomista yhteisöjä ja elämäntapoja. Tämä olisi kuitenkin tehtävä niin, ettei globaalin markkinatalouden hyvinvointia luovaa voimaa tuhottaisi.

Ongelma on vaikea, eivätkä Rodrikin saati Cassin ratkaisut tunnu riittäviltä. Minullakaan ei tietenkään ole ratkaisua, kysymys jää siis avoimeksi.

Perusluottamukseni markkinatalouteen ei kuitenkaan ole horjunut. Pidän edelleen markkinataloutta ainoana tunnettuna tapana tuottaa säällinen elintaso ihmiskunnalle. Isot ongelmat, kuten köyhyys ja ympäristöongelmat pitää ratkaista. Ratkaisuja kannattaa kuitenkin etsiä markkinatalouden parantamisesta, ei sen korvaamisesta. Markkinatalouden puolustaminen on nyt erityisen tärkeää. On tärkeää pitää protektionismin ja valtapolitiikan hallitsemassa keskustelussa mukana myös yhteisen vaurastumisen aatetta. Käsissä oleva kirjanen on oma vaatimaton panokseni tähän keskusteluun.

KIRJALLISUUSLUETTELO

- Acemoglu, D. (2019). *It's good jobs, stupid*. Economics for Inclusive Prosperity. <https://econfip.org/wp-content/uploads/2019/06/Its-Good-Jobs-Stupid.pdf>
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. Crown Business.
- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). Automation and new tasks: How technology displaces and reinstates labor. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), 3–30.
- Adams-Prassl, A., Huttunen, K., Nix, E., & Zhang, N. (2024). The dynamics of abusive relationships. *Quarterly Journal of Economics*, 139(4).
- Adams-Prassl, A., Huttunen, K., Nix, E., & Zhang, N. (2024). Violence against women at work. The Quarterly Journal of Economics, 139(2), 937–991. Maksuton työpaperiversio: <https://www.minneapolisfed.org/research/opportunity-and-inclusive-growth-institute-working-papers/violence-against-women-at-work>
- Agersnap, O., Jensen, A. S., & Kleven, H. (2020). The welfare magnet hypothesis: Evidence from an immigrant welfare scheme in Denmark. *American Economic Review: Insights*, 2(4), 527–542.
- Aguiar, M., & Hurst, E. (2007a). Life-cycle prices and production. *American Economic Review*, 97(5), 1533–1559. <https://www.markaguiar.com/files/lifecycleprices.pdf>
- Aguiar, M., & Hurst, E. (2007b). Measuring trends in leisure: The allocation of time over five decades. *Quarterly Journal of Economics*, 122(3), 969–1006.
- Aguiar, M., Hurst, E., & Karabarbounis, L. (2013). Time use during the Great Recession. *American Economic Review*, 103(5), 1664–1696.
- Ahokas, J. (Ed.). (2021). *Hyvinvointitaloudessa eteenpäin*. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry. <https://www.soste.fi/hyvinvointitaloudessa-eteenpain/>
- Ahokas, J., & Holappa, L. (2014). *Rabatalous haltuun: Irti kurjistavasta talouspolitiikasta*. Like.
- Akcigit, U., & Stantcheva, S. (2022). Taxation and innovation: What do we know? Teoksessa A. Goolsbee ja B. F. Jones (toim.), *Innovation and public policy* (s. 239–274). University of Chicago Press. Maksuton versio: <https://www.nber.org/papers/w27109>
- Akcigit, U., Grigsby, J., Nicholas, T., & Stantcheva, S. (2022). Taxation and innovation in the twentieth century. *Quarterly Journal of Economics*, 137(1), 329–385. Maksuton versio: <https://www.nber.org/papers/w24982>

- Alaja, A. (2018). *Missio-orientoitunut politiikka ohjaa innovaatiovetoisen kasvun ja kestävä kehityksen tielle*. Kalevi Sorsa -säätiö. <https://sorsaoundation.fi/missio-orientoitunut-politiikka/>
- Alaja, A. (2024). *Mainettaan parempi teollisuuspolitiikka: Miten erikoistua kompleksisempaan ja vihreämpään tuotantoon?* Uuden talousajattelun keskus (UTAK). <https://utak.fi/mainettaan-parempi-teollisuuspolitiikka-raportti/>
- Alaja, A., & Suominen, E. (2013). *Taloutta työväelle: Markkinaliberalismin myyntejä murtamassa*. Into Kustannus.
- Angrist, J. D., & Pischke, J.-S. (2010). The credibility revolution in empirical economics: How better research design is taking the con out of econometrics. *Journal of Economic Perspectives*, 24(2), 3–30.
- Arrow, K. J. (1986). Rationality of self and others in an economic system. *The Journal of Business*, 59(4, Part 2), S385–S399.
- Ashraf, N. (2009). Spousal control and intra-household decision making: An experimental study in the Philippines. *American Economic Review*, 99(4), 1245–1277.
- Auld, C. (2012). *Debunking Debunking Economics*. Blogikirjoitus. <https://chrisaulddotcom.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/04/debunk.pdf>
- Austin, B., Glaeser, E. L., & Summers, L. H. (2018). Saving the heartland: Place-based policies in 21st century America. Brookings Papers on Economic Activity, 49(1), 151–255. <https://www.brookings.edu/articles/saving-the-heartland-place-based-policies-in-21st-century-america/>
- Auten, G., & Splinter, D. (2024). Income inequality in the United States: Using tax data to measure long-term trends. *Journal of Political Economy*, 132(7), 2179–2227. Maksuton versio: <https://www2.math.uconn.edu/~bridgeman/posts/AutenSplinter2023.pdf>
- Auten, G., & Splinter, D. (2025). Reply to Piketty, Saez, and Zucman (2024). Työpaperi. <https://www.davidsplinter.com/AutenSplinter-2024-ReplyToPSZ.pdf>
- Autor, D. H., Dorn, D., & Hanson, G. H. (2013). The China syndrome: Local labor market effects of import competition in the United States. *American Economic Review*, 103(6), 2121–2168. Maksuton versio: <https://economics.mit.edu/sites/default/files/publications/the%20china%20syndrome%202013.pdf>
- Autor, D., Dorn, D., Hanson, G., & Majlesi, K. (2020). Importing political polarization? The electoral consequences of rising trade exposure. *American Economic Review*, 110(10), 3139–3183. Maksuton versio: <https://economics.mit.edu/sites/default/files/publications/Autor%20et%20al.%20-%202020%20-%20Importing%20Political%20Polariza.pdf>

- Autor, D., Dorn, D., Hanson, G. H., Jones, M. R., & Setzler, B. (2025). Places versus people: The ins and outs of labor market adjustment to globalization. *Handbook of Labor Economics* (Vol. 6, s. 549–653). Elsevier. Maksuton versio: <https://economics.mit.edu/sites/default/files/2026-03/Places%20versus%20People%20-%20The%20Ins%20and%20Outs%20of%20Labor%20Market%20Adjustment%20to%20Globalization.pdf>
- Autto, J. (toim.). (2023). *Talouskuri tuli Suomeen*. Vastapaino.
- Bach, L., Bozio, A., Guillouzouic, A., & Malgouyres, C. (2025). Do billionaires pay taxes? CEPR Discussion Paper No. 20660. Centre for Economic Policy Research. <https://cepr.org/publications/dp20660>
- Balkir, A., Saez, E., Yagan, D., & Zucman, G. (2025). How much tax do US billionaires pay? Evidence from administrative data. *NBER Working Paper No. 34170*. <https://www.nber.org/papers/w34170>
- Bastani, A. (2019). *Fully automated luxury communism: A manifesto*. Verso.
- Benedictus XVI. (2009). *Caritas in veritate*. Vatikaani. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html
- Bertrand, M., Black, S. E., Jensen, S., & Lleras-Muney, A. (2019). Breaking the glass ceiling? The effect of board quotas on female labour market outcomes in Norway. *The Review of Economic Studies*, 86(1), 191–239. Maksuton työpäpaperiversio: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w20256/w20256.pdf
- Bertrand, M., Kamenica, E., & Pan, J. (2015). Gender identity and relative income within households. *Quarterly Journal of Economics*, 130(2), 571–614. Maksuton työpäpaperiversio: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w19023/w19023.pdf
- Biasi, B., & Sarsons, H. (2022). Flexible wages, bargaining, and the gender gap. *The Quarterly Journal of Economics*, 137(1), 215–266. Maksuton työpäpaperiversio: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w27894/w27894.pdf
- Bier, D. J. (2025). Donald Trump and Oren Cass promised tariffs would bring prosperity. Both are now confronting reality. *Reason*. 21.10.2025. <https://reason.com/2025/10/21/donald-trump-and-oren-cass-promised-tariffs-would-bring-prosperity-both-are-now-confronting-reality/>
- Binmore, K. (2005a). Economic man – or straw man? *Behavioral and Brain Sciences*, 28(6), 817–818.
- Binmore, K. (2005b). *Natural justice*. Oxford University Press.

- Bisin, A., & Verdier, T. (2023). Advances in the economic theory of cultural transmission. *Annual Review of Economics*, 15, 63–89.
- Blau, F. D., & Kahn, L. M. (2017). The gender wage gap: Extent, trends, and explanations. *Journal of Economic Literature*, 55(3), 789–865.
- Bloom, N., Handley, K., Kurmann, A., & Luck, P. A. (2025). The China shock revisited: Job reallocation and industry switching in US labor markets. *Research Briefs in Economic Policy*, No. 431. Cato Institute. <https://www.cato.org/research-briefs-economic-policy/china-shock-revisited-job-reallocation-industry-switching-us-labor>
- Bohren, J. A., Hull, P., & Imas, A. (2025). Systemic discrimination: Theory and measurement. *The Quarterly Journal of Economics*, 140(3), 1743–1799.
- Borjas, G. J. (2017). The wage impact of the Marielitos: A reappraisal. *ILR Review*, 70(5), 1077–1110. Maksuton työpäpaperiversio: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w21588/revisions/w21588.rev0.pdf
- Bowes, K. (2025). *Surviving Rome: The economic lives of the ninety percent*. Princeton University Press.
- Bryan, K. (2017). Kenneth Arrow Part II: The theory of general equilibrium. Blogikirjoitus Bryanin blogissa *A Fine Theorem*. <https://afinetheorem.wordpress.com/2017/02/27/kenneth-arrow-part-ii-the-theory-of-general-equilibrium/>
- Burke, E. (1790): *Reflections on The Revolution in France and on the Proceedings in Certain Societies in London Relative to that Event in a Letter Intended to have been sent to a Gentleman in Paris*. J. Dodsley.
- Ladattavissa esim. McMaster-yliopiston sivuilta: <https://socserv2.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/burke/revfrance.pdf>
- Bursztyn, L., González, A. L., & Yanagizawa-Drott, D. (2020). Misperceived social norms: Women working outside the home in Saudi Arabia. *American Economic Review*, 110(10), 2997–3029. Maksuton versio: https://home.uchicago.edu/bursztyn/Misperceived_Norms.pdf
- Card, D. (1990). The impact of the Mariel Boatlift on the Miami labor market. *ILR Review*, 43(2), 245–257. Maksuton versio: <https://davidcard.berkeley.edu/papers/mariel-impact.pdf>
- Card, D., DellaVigna, S., Funk, P., & Iriberry, N. (2020). Are referees and editors in economics gender neutral? *The Quarterly Journal of Economics*, 135(1), 269–327. Maksuton työpäpaperiversio: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w25967/w25967.pdf
- Card, D., DellaVigna, S., Funk, P., & Iriberry, N. (2022). Gender differences in peer recognition by economists. *Econometrica*, 90(5), 1937–1971. Maksuton työpäpaperiversio: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w28942/w28942.pdf

- Cass, O. (2018). *The once and future worker: A vision for the renewal of work in America*. Encounter Books.
- Cass, O. (2021). A new conservatism: Freeing the right from free-market orthodoxy. *Foreign Affairs* 12.2.2021. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-02-12/new-conservatism-free-market>
- Cass, O. (2022). *Searching for capitalism in the wreckage of globalization*. American Compass. <https://americancompass.org/searching-for-capitalism-in-the-wreckage-of-globalization>
- Cass, O. (toim.). (2025). *The new conservatives: Restoring America's commitment to family, community, and industry*. Radius Book Group.
- Cass, O. (2026a). The finance industry is a grift. Let's start treating it that way. *The New York Times*. 6.2.2026. <https://www.nytimes.com/2026/02/06/opinion/capitalism-industry-financialization.html>
- Cass, O. (2026b). The case for Trump's tariffs looks strong a year on from 'liberation day'. *Financial Times* 2.4.2026.. <https://www.ft.com/content/35f79237-630c-4b04-8e5a-57394ad2b2f6>
- Cass, O. (2026c). Is Trump about to invite in the biggest predator in the world? *The New York Times*. 8.5.2026. <https://www.nytimes.com/2026/05/08/opinion/trump-xi-china-us-automakers.html>
- Cassidy, J. (2025). *Capitalism and its critics: A history from the Industrial Revolution to AI*. Farrar, Straus and Giroux.
- Caves, D. W., Christensen, L. R., & Diewert, W. E. (1982). The economic theory of index numbers and the measurement of input, output, and productivity. *Econometrica*, 50(6), 1393–1414.
- Chang, H.-J. (2014). *Economics: The user's guide*. Penguin Books.
- Chiang, A. C., & Wainwright, K. (2005). *Fundamental methods of mathematical economics* (4. painos). McGraw-Hill/Irwin.
- Chiappori, P.-A., & Ekeland, I. (1999). Aggregation and market demand: An exterior differential calculus viewpoint. *Econometrica*, 67(6), 1435–1457.
- Chiappori, P.-A., Ekeland, I., Kübler, F., & Polemarchakis, H. M. (2004). Testable implications of general equilibrium theory: A differentiable approach. *Journal of Mathematical Economics*, 40(1), 105–119.
- Clarke, C., & Kopczuk, W. (2025). Measuring income and income inequality. *Journal of Economic Perspectives*, 39(2), 103–126.

- Clemens, M. A. (2011). Economics and emigration: Trillion-dollar bills on the sidewalk. *Journal of Economic Perspectives* 25*(3), 83–106. Maksuton työpaperiversio: https://www.cgdev.org/sites/default/files/1425376_file_Clemens_Economics_and_Emigration_FINAL.pdf
- Clemens, M. A., & Hunt, J. (2019). The Labor Market Effects of Refugee Waves: Reconciling Conflicting Results. *ILR Review*, 72(4), 818-857.
- Clemens, M. A., Montenegro, C. E., & Pritchett, L. (2019). The place premium: Bounding the price equivalent of migration barriers. *The Review of Economics and Statistics*, 101*(2), 201–213. Maksuton työpaperiversio: https://www.cgdev.org/sites/default/files/Clemens-Montenegro-Pritchett-Price-Equivalent-Migration-Barriers_CGDWP428.pdf
- Collins, C., Ocampo, O., Nieto, A., & Baker, S. (2024). *Billionaire wealth concentration is even worse than you imagine*. Inequality.org. Institute for Policy Studies. <https://inequality.org/article/billionaire-wealth-concentration-is-even-worse-than-you-imagine/>
- Corak, M. (2013). *Inequality from generation to generation: The United States in comparison*. Teoksessa R. Rycroft (toim.), *The economics of inequality, poverty, and discrimination in the 21st century*. ABC-CLIO. Maksuton työpaperiversio: <https://ideas.repec.org/p/iza/izadps/dp9929.html>
- The CORE Econ Team. (2023). *The Economy 2.0: Microeconomics*. CORE Econ. <https://books.core-econ.org/the-economy/>
- Cortés, P., Pan, J., Pilosoph, L., Reuben, E., & Zafar, B. (2023). Gender differences in job search and the earnings gap: Evidence from the field and lab. *The Quarterly Journal of Economics*, 138(4), 2069–2126. Maksuton työpaperiversio: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w28820/w28820.pdf
- Cullen, Z., & Perez-Truglia, R. (2023). The old boys' club: Schmoozing and the gender gap. *American Economic Review*, 113(7), 1703–1740. Maksuton versio: https://www.hbs.edu/ris/Publication%20Files/BODY%20--%20Cullen%20and%20Perez-Truglia%20--%20Old%20Boys%20Club_e9d852d9-3277-461c-b7eb-27d46b896318.pdf
- Dang, T. V., Gorton, G., & Holmström, B. (2020). The information view of financial crises. *Annual Review of Financial Economics*, 12, 39–65.
- De Henau, J., & Himmelweit, S. (2021). A care-led recovery from COVID-19: Investing in high-quality care to stimulate and rebalance the economy. *Feminist Economics*, 27(1–2), 453–469.
- Deneen, P. J. (2018). *Why liberalism failed*. Yale University Press.
- Deutsch, D. (2011). *The beginning of infinity: Explanations that transform the world*. Penguin Books.

- Diewert, W. E. (1976). Exact and superlative index numbers. *Journal of Econometrics*, 4(2), 115–145.
- Draghi, M. (2024). *The future of European competitiveness*. Euroopan komissio. https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/draghi-report_en
- Easterly, W. (2001). *The elusive quest for growth: Economists' adventures and misadventures in the tropics*. MIT Press.
- Easterly, W. (2014). *The tyranny of experts: Economists, dictators, and the forgotten rights of the poor*. Basic Books.
- Easterly, W. (2025). *Violent saviors: The West's conquest of the rest*. Basic Books.
- Exley, C. L., & Kessler, J. B. (2022). The gender gap in self-promotion. *The Quarterly Journal of Economics*, 137(3), 1345–1381. <https://academic.oup.com/qje/article/137/3/1345/6513425>
- Farmer, J. D. (2024). *Making sense of chaos: A better economics for a better world*. Yale University Press.
- Financial Times. (2019). *FT sets the agenda with new brand platform*. https://aboutus.ft.com/press_release/ft-sets-the-agenda-with-new-brand-platform
- England, P., Budig, M., & Folbre, N. (2002). Wages of virtue: The relative pay of care work. *Social Problems*, 49(4), 455–473. Maksuton työpäpaperiversio: <https://www.ipr.northwestern.edu/documents/working-papers/2002/IPR-WP-02-07.pdf>
- Folke, O., & Rickne, J. (2022). Sexual harassment and gender inequality in the labor market. *The Quarterly Journal of Economics*, 137(4), 2163–2212.
- Forbes. (2026). *Forbes real-time billionaires: The world's richest people*. Forbes. Noudettu 29.5.2026. <https://www.forbes.com/real-time-billionaires/>
- Franciscus. (2015). *Laudato si': yhteisen kotimme hoitamisesta*. Vatikaani. <https://katolinen.fi/wp-content/uploads/2024/09/Laudato-si-1p.pdf>
- Fraser, N. (2022). *Cannibal capitalism: How our system is devouring democracy, care, and the planet—and what we can do about it*. Verso.
- Friedman, M., (2002): *Capitalism and Freedom*. 40th anniversary edition. Alkuperäinen julkaisuvuosi 1962.
- Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*. Free Press.
- Geanakoplos, J. (2005). Three Brief Proofs of Arrow's Impossibility Theorem. *Economic Theory*, 26(1), 211–215.
- Gale, W. G., Sabelhaus, J., & Thorpe, S. I. (2023). *Measuring income inequality: A primer on the debate*. Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/articles/measuring-income-inequality-a-primer-on-the-debate/>

- Galor, O. (2011). *Unified Growth Theory*. Princeton University Press. Maksuton työpäpaperiversio vuodelta 2005: <http://econwp.ub.uni-muenchen.de/econ-wp/dev/papers/0504/0504001.pdf>
- Gapminder Foundation. (2026). Gapminder tools: Wealth and health of nations. Gapminder. <https://www.gapminder.org/tools/>. Noudettu 20.2.2026.
- Glazer, I. (2025). *Alexandria Ocasio-Cortez on waitressing and the power of vibes* [Podcast-jakso]. *It's Open with Ilana Glazer*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=aTZzXzRCA50>
- Goldin, C. (2014). A grand gender convergence: Its last chapter. *American Economic Review*, 104(4), 1091–1119. Maksuton versio: <https://dash.harvard.edu/bitstreams/a3c2676f-0699-4c0d-bb03-1485bb705670/download>
- Goldsmith-Pinkham, P. (2024). Tracking the credibility revolution across fields. *Julkaisematon työpäpaperi*. https://paulgp.com/papers/tracking_revolution.pdf
- Gravelle H. (1998): How much of the relation between population mortality and unequal distribution of income is a statistical artefact? *BMJ* (7128), 382–385.
- Grossman, M. (2004). The demand for health, 30 years later: A very personal retrospective and prospective reflection. *Journal of Health Economics*, 23(4), 629–636.
- Gurley, L. K. (2026). The Cuban-born Harvard economist behind Trump's immigration crackdown. *Washington Post*, 7.1.2026. <https://www.washingtonpost.com/business/2026/01/07/trump-immigration-policy-george-borjas/>
- Hakoniemi, E., Neuvonen, A., Jousilahti, J., & Kilpi, J. (2025). Tuomittu kasvamaan? Talouskasvuun liitetyt odotukset menneestä tulevaan. *Sitran selvityksiä* 249. <https://www.sitra.fi/julkaisut/tuomittu-kasvamaan/>
- Halla-aho, J. (2018). Jussi Halla-ahon vieraskolumni: Ihmiset kaipaavat turvallisuutta – siksi liberaali globalismi on kriisissä. *MTV Uutiset*, kesäkuu 2018. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/jussi-halla-ahon-vieraskolumni-ihmiset-kaipaavat-turvallisuutta-siksi-globaali-liberalismi-on-kriisissa/6951504>
- Hamid, S. (2025). Love it or hate it, you can't dismiss this Republican's defense of tariffs. *The Washington Post*. 10.4.2025. <https://www.washingtonpost.com/opinions/2025/04/10/trump-tariff-support-oren-cass/>
- Hanney, O. (2026). Dani Rodrik on the end of the manufacturing escalator, service-led growth, and industrial policy for the new era [Podcast-jakso]. *VoxDevTalks*. 21.5.2026. VoxDev. <https://voxdev.org/topic/macroeconomics-growth/dani-rodrik-end-manufacturing-escalator-service-led-growth-and>

- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162(3859), 1243–1248.
- Harvey, F. (2025). Pope Francis hailed as "unflinching global champion" on climate crisis. *The Guardian*, 22. huhtikuuta.. <https://www.theguardian.com/world/2025/apr/22/pope-francis-hailed-as-unflinching-global-champion-on-climate-crisis>
- Hayek, F. A. (1944). *The road to serfdom*. University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1945). The use of knowledge in society. *American Economic Review*, 35(4), 519–530.
- Heinonen, V., & Pantzar, M. (2024). Kasvu ja edistys: modernisaatioteoreettisia pohdintoja. *Poliittinen talous*, 12(2), 9–33.
- Helsingin kaupunginvaltuusto. (2026). *Donitsitalousmallin käyttöönottoaminen Helsingissä: Valtuutetun aloite*. 11.3.2026. <https://ahjojulkaisu.hel.fi/F4064E01-0F66-CFBD-B39F-9CDE75500002.pdf>
- Hengel, E. (2022). Publishing while female: Are women held to higher standards? Evidence from peer review. *The Economic Journal*, 132(648), 2951–2991.
- Hertting, K., Holmquist, M., & Parker, J. (2020). Ping pong for health: The meaning of space in a sport based health intervention at the workplace. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*, 15(suppl. 1).
- Hickel, J. (2020). *Less is more: How degrowth will save the world*. William Heinemann.
- Holten, E. (2025). *Kuluerä: Mikä on hoivan arvo*. Gummerus.
- Hsieh, C.-T., Hurst, E., Jones, C. I., & Klenow, P. J. (2019). The allocation of talent and U.S. economic growth. *Econometrica*, 87(5), 1439–1474. Maksuton versio: <http://klenow.com/HHJK.pdf>
- Iivarinen, V. (2015). *Raba: Mitä se todella on ja mitä sen tulisi olla?* Into Kustannus.
- Imbach, R., Lemaigren, J., & Pino Lerro, L. (2025). 6 questions pour tout comprendre à la taxe Zucman sur les très hauts patrimoines et le débat qu'elle provoque. *Le Monde* 31.10.2025. https://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2025/10/31/6-questions-pour-tout-comprendre-a-la-taxe-zucman-sur-les-tres-hauts-patrimoines-et-le-debat-qu-elle-provoque_6641888_4355771.html
- Johannes XXIII. (1963). *Pacem in terris*. Vatikaani. https://www.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html
- Johannes Paavali II. (1979). *Redemptor hominis*. Vatikaani. Englanninkielinen versio: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_04031979_redemptor-hominis.html

- Johnston, I. (2025). Economist Philippe Aghion: 'Macron's legacy will be better than people think'. *Financial Times*. 21.11.2025. <https://www.ft.com/content/d9a5c4f7-6ed1-4ebf-98c4-b582c927f240>
- Juhász, R., Lane, N., & Rodrik, D. (2024). The new economics of industrial policy. *Annual Review of Economics*, 16, 213–242.
- Kankila, A., Viren, E., Salmenniemi, H., Meriläinen, H., Kilpi, J., Ekholm, J., Maunuksela, K. L., Poser, L., Haglund, M., & Purokuru, P. (2019). *Työstäkieltäytyjän käsikirja*. Into.
- Key, D. (1987). Margaret Thatcherin haastattelu. *Woman's Own*, syyskuu 1987. Noudettu: <https://www.margareththatcher.org/document/106689>
- Keen, S. (2011). *Debunking economics: The naked emperor of the social sciences*. 2. painos. Alkuperäinen ilmestyi 2001. Zed Books.
- Kelton, S. (2020). *The deficit myth: Modern monetary theory and the birth of the people's economy*. PublicAffairs.
- Keskisarja, T. (2022). Suomesta tulee yökastelijavaltio. *Ilta-Sanomat* 20.9.2022. <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000009081329.html>
- Klein, E.. (2024). The economic theory behind J.D. Vance's populism [Podcast-jakso]. *The Ezra Klein Show*. *The New York Times*. 17.7.2024. <https://podcasts.apple.com/us/podcast/the-economic-theory-behind-j-d-vances-populism/id1548604447?i=100066250015>
- Kleven, H., Landais, C., & Sogaard, J. E. (2019). Children and gender inequality: Evidence from Denmark. *American Economic Journal: Applied Economics*, 11(4), 181–209. Maksuton työpaperiversio: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w24219/w24219.pdf
- Kleven, H., Landais, C., & Leite-Mariante, G. (2025). The child penalty atlas. *Review of Economic Studies*, 92(5), 3174–3207. Maksuton versio: <https://www.restud.com/wp-content/uploads/2024/10/CPA-Manuscript.pdf>
- Kolakowski, L. (2005). *Main currents of Marxism: The founders, the golden age, the breakdown*. W. W. Norton & Company. Alkuperäinen puolankielinen teos julkaistu 1976.
- Kristov, L., & Lindert, P. & McClelland, R. (1992). Pressure Groups and Redistribution. *Journal of Public Economics* 48(2): 135–163.
- Krusell, P., & Smith, A. A., Jr. (2015). Is Piketty's "second law of capitalism" fundamental? *Journal of Political Economy*, 123(4), 725–748.
- Lahti, V.-M., & Mero, P. (2024). *Toisin sanoen taloudesta*. Sitra. <https://www.sitra.fi/julkaisut/toisin-sanoen-taloudesta/>

- Lamberg, E. (2025, April 10). *Sukupuolten suhteet ovat osa talouden rakenteita — ja siksi niitä kannattaa ymmärtää*. Kalevi Sorsa -säätiö. <https://sorsafoundation.fi/sukupuolten-suhteet-ovat-osa-talouden-rakenteita-ja-siksi-niita-kannattaa-ymmartaa/>
- Landsburg, S. (2014). *A little perspective*. Blogikirjoitus ja sen kommentit. <https://www.thebigquestions.com/2014/10/06/a-little-perspective/#comment-153433>
- Lerner, J. (2009). *Boulevard of broken dreams: Why public efforts to boost entrepreneurship and venture capital have failed—and what to do about it*. Princeton University Press.
- Letta, E. (2024). *Much more than a market: Speed, security, solidarity—Empowering the Single Market to deliver a sustainable future and prosperity for all EU citizens*. Euroopan unionin neuvosto. <https://www.consilium.europa.eu/media/ny3j24sm/much-more-than-a-market-report-by-enrico-letta.pdf>
- Lundberg, S., & Stearns, J. (2019). Women in economics: Stalled progress. *Journal of Economic Perspectives*, 33(1), 3–22.
- Luo, Y., France, T. J., Moosbrugger, M., & Mullin, E. (2025). Comparative analysis of cultural values on table tennis: A qualitative study among Chinese and American graduate students. *Perceptual and Motor Skills*, 132(6), 1598–161
- Lucas, R. E., Jr. (2004). *The industrial revolution: Past and future (2003 Annual Report Essay)*. Federal Reserve Bank of Minneapolis. <https://www.minneapolisfed.org/article/2004/the-industrial-revolution-past-and-future>
- Lyttinen, J. (2026). Nyt pannaan Suomi kuntoon. *Helsingin Sanomat*, Kuukausiliite 4.4.2026. <https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000011868776.html>
- Maailmanpankki. (2026). GDP (current US\$). *World Bank Open Data*. Noudettu May 29.5.2026. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
- Mankiw, N. G. (2018). *Principles of economics* (8. painos). Cengage Learning.
- Marttinen, A. (2024): *Hattaratalous*. Kustantamo S & S.
- MacIntyre, A. (2007). *After virtue: A study in moral theory* (3. painos). University of Notre Dame Press. Alkuperäinen julkaisuvuosi 1981.
- MacKenzie, D., & Millo, Y. (2003). Constructing a market, performing theory: The historical sociology of a financial derivatives exchange. *American Journal of Sociology*, 109(1), 107–145.
- Mazzucato, M. (2013). *The entrepreneurial state: Debunking public vs. private sector myths*. Anthem Press.
- Mazzucato, M. (2021). *Mission economy: A moonshot guide to changing capitalism*. Allen Lane.
- McGee, P. (2025). *Apple in China: The capture of the world's greatest company*. Scribner.

- McGuire, C., & Cass, O. (2025). Trump's reversal on AI chips is a historic blunder. *The Washington Post* 27.8.2025.. <https://www.washingtonpost.com/opinions/2025/08/27/trump-nvidia-chips-deal-china/>
- Milanovic, B. (2019). *Capitalism, alone: The future of the system that rules the world*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Naidu, S., Rodrik, D., & Zucman, G. (2019). *Economics for inclusive prosperity: An introduction* (Economists for Inclusive Prosperity Research Brief). Economists for Inclusive Prosperity. <https://econfip.org/wp-content/uploads/2019/02/Economics-for-Inclusive-Prosperity.pdf>
- Navarro, P. W., & Autry, G. (2011). *Death by China: Confronting the dragon—A global call to action*. Pearson Prentice Hall.
- Niederle, M., & Vesterlund, L. (2007). Do women shy away from competition? Do men compete too much? The *Quarterly Journal of Economics*, 122(3), 1067–1101. Maksuton työpaperiversio: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w11474/w11474.pdf
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, state, and utopia*. Basic Books.
- OECD. (2026). *Global minimum tax*. Organisation for Economic Co-operation and Development. Noudettu 30.6.2026. <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/global-minimum-tax.html>
- O'Malley, J. P. (2013). Amartya Senin haastattelu: India must fulfil Tagore's vision, not Gandhi's. *The Spectator*, 20.8.2013. <https://www.spectator.co.uk/article/amartya-sen-interview-india-must-fulfil-tagore-s-vision-not-gandhis/>
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Oxfam America. (2026). *What percent of the world's wealth is controlled by billionaires?* <https://www.oxfamamerica.org/explore/issues/economic-justice/what-percent-of-the-worlds-wealth-is-controlled-by-billionaires/>
- Paavali VI. (1971). *Octogesima adveniens*. Vatikaani. https://www.vatican.va/content/paul-vi/en/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19710514_octogesima-adveniens.html
- Patomäki, H. (2014). *Suomen talouspolitiikan tulevaisuus: Teoriasta käytäntöön*. Into Kustannus.
- Pesendorfer, W. (2006). Behavioral Economics Comes of Age: A Review Essay on Advances in Behavioral Economics. *Journal of Economic Literature*, 44 (3): 712–721.

- Piketty, T. (2020). *Capital and ideology*. Belknap Press of Harvard University Press. Alkuperäisteos *Capital et Idéologie* (2017).
- Piketty, T., & Saez, E. (2003). Income inequality in the United States, 1913–1998. *Quarterly Journal of Economics*, 118(1), 1–41. Maksuton versio: <https://eml.berkeley.edu/~saez/pikettyqje.pdf>
- Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2018). Distributional national accounts: Methods and estimates for the United States. *Quarterly Journal of Economics*, 133(2), 553–609. Maksuton versio: <https://gabriel-zucman.eu/files/PSZ2018QJE.pdf>
- Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2024). Income inequality in the United States: A comment. Työpaperi.. <https://gabriel-zucman.eu/files/PSZ2024.pdf>
- Popper, K. (2013). *The open society and its enemies*. Princeton University Press. Alkuperäisteos 1945.
- Pursiainen, H. (2018): Jaakko Kianderin taloustiedekritiikki tuoksuu menneisyydeltä eikä osu maaliin. *MustRead* 10.7.2018. <https://www.mustread.fi/blogit/jaakko-kianderin-taloustiedekritiikki-tuoksuu-menneisyydelta-eika-osu-maaliin/>
- Pursiainen, H. (2019): Kertooko Postin tilanne, että hyvät työpaikat ovat katoamassa maailmasta?. *MustRead* 13.12.2019.
- Pritchett, L. (2017). *Getting kinky with chickens*. Blogikirjoitus 28.3.2017. Center for Global Development. <https://www.cgdev.org/blog/getting-kinky-chickens>
- Pritchett, L., & Lewis, A. S. (2026, March 11). *Economic growth is enough and only economic growth is enough*. Julkaisematon työpaperi. https://lantpritchett.org/wp-content/uploads/2022/03/Basics-legatum-paper_SEJ_submission.pdf
- Ramey, V. A., & Francis, N. (2009). A century of work and leisure. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 1(2), 189–224.
- Raworth, K. (2017). *Doughnut economics: Seven ways to think like a 21st-century economist*. Ilmestynyt suomeksi nimellä *Donitsitaloustiede* (2018). Terra Cognita.
- Ray, Debraj. (2014). "Nit-Piketty: A Comment on Thomas Piketty's Capital in the Twenty-First Century." Blogikirjoitus: <https://debrajray.blogspot.com/2014/05/nit-piketty.html>
- Riihelä, M., & Tuomala, M. (2019). Polarisaatiosta ja keskiluokan kuihtumisesta. *Yhteiskuntapolitiikka*, 84(2), 214–225.
- Robinson, J. (2012). Limited insurance within the household: Evidence from a field experiment in Kenya. *American Economic Journal: Applied Economics*, 4(4), 140–164.
- Rodrik, D. (1997). *Has globalization gone too far?* Institute for International Economics.

- Rodrik, D. (2017). *Straight talk on trade: Ideas for a sane world economy*. Princeton University Press.
- Rodrik, D. (2022). An industrial policy for good jobs. *The Hamilton Project*, Brookings Institution. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2022/09/20220928_THP_Proposal_Rodrik_GoodJobs.pdf
- Rodrik, D. (2025). On productivism. Teoksessa T. Besley, I. Bucelli, & A. Velasco (toim.), *The London consensus: Economic principles for the 21st century* (s. 77–113). LSE Press.
- Rodrik, D., & Sabel, C. F. (2022). Building a good jobs economy. Teoksessa D. Allen, Y. Benkler, L. Downey, R. Henderson, & J. Simons (toim.), *A political economy of justice* (s. 61–95). University of Chicago Press. Maksuton versio: https://charlessabel.com/papers/Rodrik-Sabel_Building-a-Good-Jobs-Economy.pdf
- Roser, M., Rohenkohl, B., Arriagada, P., Hasell, J., Ritchie, H., & Ortiz-Ospina, E. (2023). *Data page: Global average GDP per capita over the long run*. Our World in Data. <https://ourworldindata.org/grapher/global-average-gdp-per-capita-over-the-long-run>
- Saariainen, S. (2025). Risto Murto: Aikuiset lapset saattavat jatkossa joutua ottamaan enemmän vastuuta vanhemmistaan. *Helsingin Sanomat* 28.6.2025.. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000011388680.html>
- Saez, E., & Zucman, G. (2019). *The triumph of injustice: How the rich dodge taxes and how to make them pay*. W. W. Norton & Company.
- Saez, E., & Zucman, G. (2020). Trends in US income and wealth inequality: Revising after the revisionists. *NBER Working Paper No. 27921*. <https://www.nber.org/papers/w27921>
- Saez, E., & Zucman, G. (2026). The case for California's billionaire wealth tax. The New York Times. 26.5.2026. <https://www.nytimes.com/interactive/2026/05/26/opinion/wealth-tax-california-billionaire.html>
- Sarsons, H., Gërxhani, K., Reuben, E., & Schram, A. (2021). Gender differences in recognition for group work. *Journal of Political Economy*, 129(1), 101–147. Maksuton työpaperiversio: <https://nyuad.nyu.edu/content/dam/nyuad/academics/divisions/social-science/working-papers/2020/0044.pdf>
- Saunders, P. (2010). *Beware false prophets: Equality, the good society and The Spirit Level*. Policy Exchange.
- Schwab, K. (2025, February 20). *What stakeholder capitalism is and what it isn't*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/stories/2025/02/stakeholder-capitalism-what-it-is-and-what-it-isn-t/7>
- Sen, A. (1997). Tagore and his India. *The New York Review of Books*, 26.6.1997.

- Sen, A. (2000). *Development as freedom*. Vintage. Alkuperäinen julkaisu vuosi 1999.
- Shenon, P. (2025). *Jesus wept: Seven popes and the battle for the soul of the Catholic Church*. Knopf.
- Shone, R. (2002). *Economic dynamics: Phase diagrams and their economic application* (2. painos). Cambridge University Press.
- Silverman, J. (2025). *Gilded rage: Elon Musk and the radicalization of Silicon Valley*. Bloomsbury Continuum.
- Slobodian, Q. (2025). *Hayek's bastards: The neoliberal roots of the populist right*. Allen Lane.
- Smith, M., Yagan, D., Zidar, O., & Zwick, E. (2023). Top wealth in America: New estimates under heterogeneous returns. *Quarterly Journal of Economics*, 138(1), 515–573. Maksuton versio: <https://www.law.nyu.edu/sites/default/files/Top%20Wealth%20in%20the%20United%20States%20-%20Zwick.pdf>
- Splinter, D. (2025). *Comment on "How much tax do billionaires pay?"*. Työpaperi. <https://www.davidsplinter.com/BillionaireTaxRate.pdf>
- Stewart, J. (2026). The wealth of Wall Street with Oren Cass [Podcast-jakso]. In *The Weekly Show with Jon Stewart*. Comedy Central. 11.2.2026. <https://podcasts.apple.com/bm/podcast/the-wealth-of-wall-street-with-oren-cass/id1583132133?i=1000749210296>
- Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.
- Suomen donitsitaloushanke (2021): Suomen donitsitaloushankkeen kotisivut. Noudettu 18.2.2026 <https://www.donitsitalous.fi/suomen-donitsitaloushanke/>
- Tanskanen, R., & Kuoppa, S. (2023). *Kapitalismin suuri illuusio*. Into.
- Taylor, M. (2026). Rethinking Economics, the movement changing how the subject is taught. *The Guardian*, 10.2.2026. <https://www.theguardian.com/environment/2026/feb/10/rethinking-economics-student-academic-organisation-changing-education>
- Tilastokeskus. (2025). *Varakkaimman kymmenyksen osuus nettovarallisuudesta yli 50 % vuonna 2023*. <https://stat.fi/fi/julkaisu/cm7z43lxi2mg907w2g2ks1399>
- Tilastokeskus. (2025). *Nettovarallisuus suurin yli 54-vuotiailla vuonna 2023*. <https://stat.fi/fi/julkaisu/cm7wwir7519t07wayvazwhm5>
- Tilastokeskus. (2026). *Julkisyhteisöjen alijäämä 3,4 % ja velka 88,5 % subteessa bruttokansantuotteeseen vuonna 2025*. <https://stat.fi/fi/julkaisu/cmfp84qj49mre08uri1wltj3s>
- Toivanen, T., Lähde, V., Majava, A., & Eronen, J. T. (2017). *Governance of economic transition*. BIOS Research Unit. https://bios.fi/bios-governance_of_economic_transition.pdf

- Toivanen, T., Lähde, V., Majava, A., Eronen, J. T., & Järvensivu, P. (2023). *Ekologisen jälleenrakennuksen haaste*. Teoksessa Autto, J. (toim.), *Talouskuri tuli Suomeen* (s. 117–144). Vastapaino.
- Warmbrodt, Z. (2025). The 'post-liberal' think tank powering JD Vance and Marco Rubio. *Politico Magazine*. 3.6.2025. <https://www.politico.com/news/magazine/2025/06/03/american-compass-jd-vance-marco-rubio-00382073>
- Vasemmistoliitto. (2022). *Vasemmistoliiton eduskuntaryhmä esittää miljonääriveroa tasaamaan kasvavia varallisuuseroja*. Vasemmistoliitto. <https://vasemmisto.fi/vasemmistoliiton-eduskuntaryhma-esittaa-miljonaariveroa-tasaamaan-kasvavia-varallisuuseroja/>
- Wessman, R. (2018). Ympäristö pitää nostaa taloudessa pääosaan, vaatii brittiläinen ”donitsi”ekonomisti. *MustRead* 22.8.2018. <https://www.mustread.fi/artikkelit/ymparisto-pitaa-nostaa-taloudessa-paaosaan-vaatii-brittilainen-donitsi-ekonomisti>
- Wilkinson, R., & Pickett, K. (2009). *The spirit level: Why more equal societies almost always do better*. Allen Lane.
- Wolfers, J. (2017). Evidence of a toxic environment for women in economics. *The New York Times*, 18.8.2017. <https://www.nytimes.com/2017/08/18/upshot/evidence-of-a-toxic-environment-for-women-in-economics.html>
- Wolff, E. N. (2017). *A Century of Wealth in America*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Women's Budget Group. (2022, November 10). *A green and caring economy: Final report (UK Feminist Green New Deal)*. <https://wbg.org.uk/wp-content/uploads/2022/11/A-Green-and-Caring-Economy-Report-FINAL.pdf>
- Zemmour, É. (2014). *Le suicide français*. Éditions Albin Michel.
- Zhu, K. (2025, March 24). Ranked: *Billionaire wealth by country*. Visual Capitalist. <https://www.visualcapitalist.com/ranked-billionaire-wealth-by-country/>
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.
- Zucman, G. (2015). *The hidden wealth of nations: The scourge of tax havens*. The University of Chicago Press.
- Zucman, G. (2024). *A blueprint for a coordinated minimum taxation standard for ultra-high-net-worth individuals*. Raportti Brasilian G20-puheenjohtajuudelle. <https://gabriel-zucman.eu/files/report-g20.pdf>
- Zucman, G. (2026). *We need to tax billionaires*. Basic Books. Ranskankielinen alkuteos *Les Milliardaires ne paient pas d'impôt sur le revenu et nous allons y mettre fin* (2025).

